

Борислав Тодоров

КОСТИНБРОД

БОРИСЛАВ ТОДОРОВ

КОСТИНБРОД

ИЗДАТЕЛСТВО
НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ
София, 1983

Тази книга е скромн опит да се събере и покаже известното за миналото на Костинброд, едно много старо българско селище. Тя е адресирана преди всичко до костинбродчани, които чрез нея биха могли да надникнат в някогашния живот, биха могли да видят откъде и как са тръгнали техните деди и прадеди.

Оскъдни са писмените документи за по-далечното минало на Костинброд (Средновековие и османско владичество), но и това, с което сега разполагаме, дава основания да се очертае картината на отминалото време. Още повече, че близостта на София, за която са запазени много сведения, позволява да се правят изводи и за костинбродските земи. Археологически проучвания не са правени, но случайните находки подсказват, че по тези места е кипял живот още в древността. Доста данни могат да се извлекат от топонимията и свързаните с нея местни предания.

Полезни и ценни са сведенията, дадени от най-старите костинбродчани, както и от участниците в политическите събития в последните пет-шест десетилетия. В раздела „Обществено-политически живот от Освобождението до 1944 година“ са използвани материали, събрани и обработени от Тодор Лозанов (за Костинброд), Никола Желявски (за Шияковци), Виктор Младенов и Вълко Василев (за Маслово). На тях и на всички, оказали съдействие за излизането на тази книга, авторът изказва дълбоката си признателност.

В книгата се проследява още изграждането на днешния Костинброд в годините на социализма. Разбира се, има непълноти и не всичко е изчерпано, но нека бъдещите изследователи допълнят и обогатят събраното досега. И ако тази книга послужи за градиво в понататъшните проучвания, авторът ще смята, че е изпълнил скромната си задача.

І. ОБЩИ СВЕДЕНИЯ

І. МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ, КЛИМАТ, ЗЕМЛИЩЕ

Костинброд е старо селище. Близък свидетел на множество събития, развивали се в София и околностите ѝ, то неведнъж е било сполетявано от нейната участ. Чуждите нашествия, опустошителните пожарища, безмилостните кланета и грабежи, които Сердика претърпявала, не отминавали и Костинброд.

Град Костинброд отстои на 15 километра от София по пътя за Лом и Видин и е разположен в северозападната част на Софийско поле, което представлява коритообразна котловина от около 1200 кв. км. Обградено на север от могъщите склонове на Стара планина, на юг от Люлин и Витоша, та до Вискяр, на запад Софийското поле стига до варовитите възвишения на Сливница и Драгоман. То има елипсовидна форма с дължина 75 км и ширина 16 км — по права линия Княжево и Курило. Средната му надморска височина е 550 метра.

Дъно на някогашно грамадно езеро, Софийското поле се отличава с плодородната си черна почва — смолница. Към това се прибавят благоприятният климат (средната температура е 12,5°C), множеството топли минерални извори и разположението. Не случайно то е населено още в предисторическо време, за което говорят многобройните находки. Още по-мночислени са паметниците и сведенията, останали от древността и първите векове на нашата ера (траки, римляни, първи заселвания на славяните). Дори в най-тежките години на османското господство пътешествениците, преминали оттук, отбелязват, че Софийското поле е просторно, плодородно и населено. През 1574 година Пиер Лескалопиے съобщава, че в тази равнина „се добива много вино... много жито и ориз. Има ливади и пасища, където пасат множество биволи, кобили, волове, камили, овце и др.“¹ А във впечатленията за пъту-

¹ Френски пътеписи за Балканите XV—XVIII в., С., 1975, с. 152.

ванията на френския посланик в Цариград барон дьо Корманен (1621 г.) е записано: „Това е една от най-заселените области на България, защото там се наброяват 360 села, всички населени с християни“. И по-нататък: „София е едно от най-големите кръстовища в Турция, защото оттам се минава непременно, за да се отиде в Константинопол, Дубровник и Унгария.“¹

По своето разположение Софийското поле наистина е естествен кръстопът на пътищата, водещи към Ориента — от Адриатическо море към Черно и Мраморно, от Дунава към Бяло море. Но най-важният сред тях през вековете е пътят от Европа за Мала Азия през Белград — София — Цариград. Този естествена съобщителна артерия, която следи главното направление на планини, долини и полета от северозапад към югоизток, по времето на Рим е превърната в широк военен път, известен в народната памет като „Траяна“, „Друма“, „Калдъръма“.

Историята на пътя следва историята на живота по нашите земи. Важна търговска артерия по време на Първото и Второто българско царство, той се поддържа и в първите столетия на османското господство на Балканите. С упадъка на Османската империя запада и той (голяма част от търговията се пренася по водните пътища — Дунав и Средиземно море). Едва през 60-те години на XIX век започва поправката на пътя, както и строежът на железопътна линия за Цариград.

Старият римски път е минавал само на няколко километра южно от Костинброд (по посока на днешната жп линия). В народното предание тук той се свързва с името на римския император Траян и се нарича „Траян друм“.

През самия Костинброд протича река Блато, която извира в местността Врелото край село Опицвет, минава край Безден, Петърч, през Костинброд, Мрамор и на няколкостотин метра под село Мирояне се влива в река Искър като нейн ляв приток. Поради слабия наклон на коритото си Блато тече бавно и прави множество завой. Водите ѝ до скоро бяха бистри и незамърсени от промишлените предприятия.

Въпреки големия дебит на водата реката не е има-

ла голямо стопанско значение. Освен за пране и поене на добитъка, тя се е използвала за задвижване само на няколко малки воденици. Едва след 1922 година водите ѝ започват да се „впрягат“ за стопански нужди.

Река Блато разделя града на две части, смятани понякога в миналото за две отделни селища: Горни Костинброд — на юг от реката, и Долни Костинброд — на север. Двете части дълги години се свързват с един-единствен дървен мост. Често пъти придошлата река го отнася и се налага да бъде възстановяван отново. Така се стига до решението за изграждане на здрав, постоянен мост. Но по време на Първата световна война строежът е преустановен и едва няколко години по-късно отново се заговарва за мост. През 1922 година костинбродчанинът Георги Стефчев, софийски околийски началник, издействува за родния си град част от понтонен мост, използван във войната за преминаване на река Дунав. Този мост задоволява напълно нуждите на населението и идеята за направа на друг, постоянен, отново е изоставена. Едва към 1936 година тя се подновява и скоро понтонният (железен) мост е демонтиран, а на негово място е построен сегашният от бетон.

Докато горната част на града е разположена на съвършено равен терен, в долната къщите се издигат една над друга по левия бряг на реката, заемайки най-южните части на местността Цървиляка. Мястото тук е наклонено, твърде неподходящо за селскостопански дворове, но мнозина са го предпочитали, за да избягнат честите наводнения, при които населението понасяло големи щети — понякога имало дори и човешки жертви.

За едно такова наводнение разказва Коце Иванов, починал през 1936 година на 73 години:

„Беше през пролетта на 1886 година. Три дена вали непрекъснато. Земята се напои и потъна във вода. Волите на река Блато излязоха някъде над селото и го потопиха до последната къща. Мъже и жени бързаха да спасяват най-напред децата и старите хора, а след това и добитъка — отвеждаха ги при близки и роднини в долната махала. Добитъка, който не можеше да се подслони, пускаха свободно из Цървиляка. Сестра ми Стойна, момиче на 14—15 години, награби в престилката си малките пиленца с квачката и закри, но в кра-

¹ Френски пътеписи... с. 201.

ката ѝ се замота нещо. Отначало тя се изплаши, но после се окопити, наведе се, бръкна във водата и продължи бързешком, стискайки в ръцете си някаква фиданка. Не минаха и три дена и реката се прибра в коритото. Животът продължи, все едно, че не се беше случвало нищо. Сестра ми засади фиданката край касана за варене на ракия. Годишите минаваха, ние растяхме, заедно с нас растеше и младото дърво, хубавеше — просто да му се ненагледаш. Всички го наричаха Стойниния кавак. Когато Стойна се ожени, споменът за нея се заличи и хората прекръстиха дървото на мое име — Коцевия кавак.

Дървото-столетник и до ден днешен се нарича така. То краси площад „Тодор Спасов“. Под сянката му вече са израснали три поколения.

След като опасността от наводнения е отстранена (през 1921 година е образуван воден синдикат „Блато“, който коригира коритото на реката), горната част на Костинброд започва бързо да нараства и в един кратък срок надминава неколнократно долната.

Днес през града минава първокласно шосе, което свързва столицата ни с пристанищата на река Дунав. В миналото този път е имал голямо стопанско значение. Столетникът Гьоре Тодоров преди шестдесет години разказва:

„Непрекъснати кервани от тежко натоварени с каменна сол и газ коли ежедневно преминаваха през Костинброд. Те идеха от Лом и Видин, отиваха към София. Настъпеше ли есен, докато не падне сняг да затвори пътя през Петрохан, стотици коли пътуваха към Лом и Оряхово и след 10—15 дена се връщаха натоварени с грамадни бъчви бяло вино. Тези, които не бяха успели да стигнат до Лом и Видин, изчезваха из пътищата на Дунавската равнина, където разменяха картофи и пшеница, боб или царевица. На връщане тежко натоварените коли спираха на Гьориния хан — да почине умореният добитък, да се нахранят и пийнат вода хората, да притегнат някоя и друга подкова, разхлабила се от дългия път. Този хан не винаги можеше да приеме всички пътници, та някои се отправяха за другия. Гръцкия хан, който се намираше на няколко метра от Гьориния. Собственикът му беше грък. По-късно, когато балканджиите започнаха да слизат по-често към София, двете ханчета се оказаха недоста-

тъчни и се появи трето. То беше малко по-на юг, където шосето пресича река Белица. Нашенци говореха, че по време на Освобождението, когато османлиите, подгонени от руските войски, бягали към София и грабели кой каквото може, в него се разиграла страшна случка. Турски войници, придружаващи пощата от Лом, спрели на Гьориния хан да починат конете им. Самите те не само хапнали, а и доста пийнали. Тогава един от младите слуги в хана излязъл незабелязано и отрязал въжетата, които крепели сандъка на колата. Когато пийналите войници тръгнали и подкарали конете, отпочиналите животни се понесли лудо към София. Само след няколко метра сандъкът паднал, ала войниците не забелязали това. Тогава Ленко — така се казвал слугата — и другарите му Гьоре и Димитър взели сандъка и го скрили във водата под моста, непосредствено край ханчето. Далече, някъде вече към София, турците забелязали, че сандъкът с пощата липсва. Помнели, че били спирани на някакво ханче, и разгневени се върнали обратно, но вместо да отидат на Гьориния хан, спрели при Иван, собственика на хана при р. Белица, и от вратата се нахвърлили върху него. Ханджията недоумявал и се опитал да ги убеди, че не са спирани при него, но войниците, освирепели, го заклали. Дълго време след това, когато историята с кражбата и заклания ханджия била забравена, тримата слуги от Гьориния хан извадили сандъка от реката и разделили намереното помежду си. Колко са били парите, не се знае, но се говори, че ги делили с калпак.“

Костинброд е разположен приблизително в средата на своето землище. В миналото наоколо имало просторни широколистни гори, за които се говори в султански ферман от 1716 година. А от тефтерите на Софийския кадия се вижда, че през 17 в. са извършени много покупко-продажби на лозя.¹ Лозя се саят и до най-ново време по някои слънчеви кътчета в местността Лозята.

В последната четвърт на XIX в. землището на Костинброд заедно със селската мера възлизало на 30 000 декара. След Освобождението обаче населението нара-

¹ Сб. 20 години в служба за култура и просвета, С., 1940 г. Т. Милушев, Костинброд, с. 6.

ства и обработваемата земя не достига. Това принуждава властите да посегнат на мерата и да я превърнат в ниви и дворни места. Част от нея е разладена на ниваещите се селяни, а друга част на различни учреждения — на черквата 100 дка, на читалището 50, на училището 1200, на манастира 500 дка, и пр.

Интересни са наименованията в землището на Костинброд.

Югоизточната част, която граничи със землището на с. Мрамор и на с. Волюяк, се нарича Примичур. Според местното предание тук е съществувало старо селище със същото име, опожарено от османлиите. До преди петдесет-шестдесет години на това място още личаха стари зидове. Намирани са монети, отломки от съдове. За съжаление, нищо от това не е запазено.

Балван се намира между Примичур и десния бряг на р. Блато. Герена — това е оная част от землището, която е разположена между Балван, левия бряг на р. Блато, р. Крива и Цървиляка. Балван и Герена представляват доста голяма заливна тераса на р. Блато, чиято площ възлиза на около 3000 дка.

Земите североизточно от града, между землищата на селата Житен и Голяновци, са известни под името Цървиляка. В западна посока от тях е Хумата, наричана така заради сивата глина, която се копае тук. Още по-на запад е местността Лозята. Запазен е споменът, че тук е имало големи лозови насаждения, които по-късно били унищожени.

Кириини ливади е оная част от землището, която се затваря между р. Блато, пътя за кв. Обединение и Лозята. Герман е местността между шосето за Лом, пътя за ДХЗ „Г. Димитров“, пътя през кв. Обединение и р. Блато. Полето — това е оная равна част от землището, която се заключава между Примичур, жп линията за Сливница и Драгоман, пътя за птицекомбината и Ломското шосе.

Шкендерица заема земите между пътя за ДХЗ „Георги Димитров“, жп линията за Сливница и Драгоман, пътя за Птицекомбината и Фуражния завод. Едно предание говори, че тук някога е съществувало селище Шкендерица, което е било на пътя, идещ от „Траян друм“ за Примичур. Откритите по тези места преди няколко години гробове дават основание да се вяр-

ва на народното предание. Но все още археологически проучвания не са извършени.

Ето и някои други наименования на местности в близките околности на Костинброд: Метилявецо, Бачиите, Конярнико, Каравилковец, Гладно поле, Говедарнико, Градище, Могилите, Пасището, Вежегръм и др. Много от тях са свързани със стопанската история на селището.

В района на Костинброд почвите са три вида: черноземна смолница, глинеста и алувиална ливадна.

Преобладава черноземната почва, която заема около 70% от цялото землище (местностите Герман, Шкендерица, Полето, Умни брег, Могилите, Говедарнико, Бачиите, Конярнико и Равнището). Глинеста (главно червена глина) е почвата в местностите Кириини ливади, Лозята, Цървиляка, Страната, Равнището и Вежегръм, т. е. около 15% от землището. Алувиално ливадна почва имат заливните тераси на реките Блато, Крива и Белица — това са местностите Балван и Герена, Пасището, Под село, Лаката и др., които заемат само 10—15% от землището на Костинброд.

В миналото най-богатите и плодородни земи били притежание на местните чорбаджии. Сега тези земи са превърнати в зеленчукови градини.

Плодородните почви са едно от условията основният поминък на костинбродчани да бъде земеделието. Друго важно условие е благоприятният климат. В общи линии той носи характеристиките на климата в Софийското поле.

Зимата тук е умерено студена, а лятото умерено топло. Средната годишна температура е около 11,7°. Средната януарска температура е -2°, а средната юлска около 20°.

Годишната сума на валежите се движи около 600—650 л. на кв. м. Те падат главно през пролетта и в началото на лятото. Снежната покривка се задържа обикновено около 15—20 дена и е с дебелина от 5 до 50 см.

Мъглите са често явление в Костинброд. За образуването им твърде много благоприятствува коритообразната долина на река Блато. Ветровете също духат често. Преобладават северозападните и югоизточните. В редки случаи излизат северни ветрове, наричани от местното население „кривещ“. През пролетта и в ранна

есен духат западни и югозападни ветрове, които носят валежи.

В Костинброд градушки падат рядко, а ако ги има, са слаби и краткотрайни, неопустошителни. Някои местни хора твърдят, че на северозапад от града, в посока към село Градец по течението на р. Крива, съществува някакво въздушно течение, което увлича след себе си градоносните облаци и ги отклонява от землището на Костинброд, като ги насочва по течението на р. Крива.

2. ГРАДОУСТРОЙСТВО, АРХИТЕКТУРА

Някогашният Костинброд, изграждан стихийно, имал криви и тесни улици, често задънени. Сред дворните места, доста големи, но неоформени, били разхвърляни безразборно стопанските сгради.

Старите къщи на костинбродчани не се различавали особено една от друга. Строени били без план и обикновено имали правоъгълна форма, в много редки случаи — квадратна.

Основите били плитки, градени от варовит камък, докарван от околностите на съседните села Драговищица, Батковци и Градец. Спйката била от глина. Нагоре се издигали паянтови стени, измазани също с глина — както отвътре, така и отвън. Отвън обаче стените първо били облепвани с парчета керемиди, върху които стопаните наслагвали втори пласт глина. Така после стената лесно се варосвала. По-късно някои от заможните селяни започват да изграждат стените на къщите си с непечени тухли, които сами изработвали.

В миналото голяма част от къщите били покрити със слама, която стопаните много рядко подменяли. Други пък имали покриви от тънки каменни плочи. Сламата и каменните плочи се използвали до края на XVIII век, след което били заменени от керемиди с коритообразна форма, наричани „турски“.

Почти всички къщи били едноетажни. Само построените на наклонен терен имали приземен етаж, използван за изба. Такива са къщите на Ставри и Павел Донкови на улица „Вихрен“, запазени и до днес.

Две стари сгради в Костинброд правели впечатле-

ние със своето архитектурно оформление — черквата и училището.

Училището било изградено през 1881 година (на неговото място са днешното читалище и прогимназията). В строежа му взело участие цялото население, вложило в това патриотично начинание много труд и парични средства. Построено било само за една година. Имало една голяма и две по-малки стаи, а в сутерена била отделена стаичка за канцелария.

Издигнали свое училище, костинбродчани искали да си изградят и черква, тъй като нямали и били принудени да ходят няколко километра до манастира „Св. Архангел Михаил“, построен в местността Радичевец, вляво от шосето за Лом, в землището на Шияковци. Но все липсата на средства ги възпирала. Няколко години с общи усилия събирали дарения и помощи и през 1904 година на мястото на старото гробище (до река Блато) бил положен основният камък на черквата. Още тогава мнозина настоявали гробището да бъде изнесено другаде, но това станало едва към 1906 година, когато черквата била завършена. Така старото гробище се превръща в черковен двор (какъвто е и сега). Това е причината той да се смята за свято място в продължение на повече от 30—40 години и в празник населението винаги да се събира в него.

През 1919 година започнал строежът и на черквата „Св. Никола“ в Маслово. Мястото ѝ било определено от баба Станикя, съпруга на Ранко Христов. При изкопа на основите там бил открит стар градеж (по предание останки от стара черква, разрушена в незапомнени времена).

Всъщност най-старата черква, запазена до първите десетилетия на нашия век, е била в споменатия манастир „Св. Архангел Михаил“, намиращ се на около километър северно от днешния квартал „Обединение“. Кога и от кого е основан той, не е известно. Преданието твърди, че е от времето на цар Иван Шишман. Знае се, че в манастира на два пъти е отсядал Васил Левски, че тук е образуван местният таен революционен комитет.

Манастирът „Свети Архангел Михаил“ е стара светиня на българския национален дух. По време на османското владичество той е играл важна роля за поддържане на българското съзнание у поробенния народ.

Опожаряван неколkokратно от османските насилници, манастирът отново бил възстановяван. За последен път това станало през 1850 година от майсторите Павел и Велчо от село Петърч, чиито имена личат на малката каменна плоча, взида на стената на сегашната черква. Всъщност на мястото на някогашния манастир днес стои само тази черква, построена през 1929 година.

И няколко думи за водоснабдяването на Костинброд, чието проследяване открехва любопитни страници от миналото на селището и дава основания за изводи относно демографията му.

В най-старо време костинбродчани си наливали вода за пиене от един-единствен извор. По-късно там била изградена чешма, а самото място наречено Чешмата. Но къщите и хората на Костинброд се роили и водата започнала да не достига. Тогава някои разрешили въпроса, като си изкопали кладенци.

За най-стар се смята Късов кладенец в Късовата махала. Говори се, че бил открит случайно от Лазар и сина му Стефчо Лазаров — когато изоравали мястото си, ралото им се запънало в камък, отместили го, а под него се открил отворът. Друг известен стар кладенец е бил при училището (той сега не съществува). Трети „по възраст“ е Дониният кладенец. За него се знае, че е изкопан от дядо Дубия, родоначалник на Дубийната махала.

От по-късно време е Дубийният кладенец — по пътя за с. Голяновци в Дубийната махала. Като най-нови се сочат Напаланският кладенец и Поповият.

В кв. „Обединение“ (това са бившите села Шияковци и Маслово) има три кладенци, за които не се знае от кога са. Единият от тях — неизвестно защо — се нарича Римски кладенец. Хората от Маслово са ползували и бистрите води на извора в местността Метиливица, отстояща на около километър от селото им. През 1921 година, когато на власт са земеделците, водите на извора са хванати в чешма, построена от местни трудоваци под ръководството на майстор Тако Ст. Драгоевски. Чешмата съществува и днес, но се използва само за водопой на добитъка. До самия извор са намерени пръстени тръби, които вероятно са част от стара водопроводна мрежа. Друг водоизточник е бил изворът при манастира „Св. Архангел Михаил“, който през 1927 година е каптиран и водите му са доведе-

ни в Шияковци. Поради слабия дебит обаче той е оставен, а населението започва да ползува Масловския извор.

Това са някогашните водоизточници на Костинброд. В по-ново време те се оказват недостатъчни и съществуват няколко проекта за водоснабдяването на града, но едва към 1972 година питейната вода за населението се увеличава чрез извора на Шияковци. Проблемът за водоснабдяването обаче си остава открит. Предполага се, че с включването на водната мрежа към големия водопровод от Пролеша или с поставянето на помпа в кладенец в местността Проgono той ще може да се разреши окончателно.

През 1921 година е изработен първият регулационен план на Костинброд, но той се прилага твърде бавно и трудно, защото засяга дворните места и интересите на местни чорбаджии и първенци.

Промените в обществения, стопанския и политическия живот на града след 9 септември 1944 година налагат изработването на втори регулационен план. В него се предвиждат площи, петна за редица обществени сгради, широки и прави улици. Но с указ № 1942 от 4 ноември 1974 година на Държавния съвет Костинброд е обявен за град, а селата Маслово и Шияковци под името „Обединение“ са присъединени към селището като негов квартал. Във връзка с това се изработва трети план, съобразен с изискванията на един 25—30-хиляден модерен социалистически град. По него вече се строи и ще се строи занапред. Но нека, преди да хвърлим поглед в бъдещето, да видим днешния Костинброд.

За периода 1944—1980 година жилищният фонд на селището се е увеличил почти три пъти. Старите паянтови и полумасивни постройки са заменени с нови, двуетажни и триетажни сгради. Издигнати са и няколкоетажни жилищни блокове.

Голяма част от къщите са разположени сред добре оформени дворове, потънали в зеленина — овощни дървета, цветни и зеленчукови градини. Всички излизат на широки и прави, вечер осветени улици, много от които са асфалтирани и павирани. По широките и сенчести тротоари се движат свободно деца и възрастни, без да се опасяват от потока летящи леки и товарни

автомобили. Всички сгради — до последната къща — са водоснабдени и електрифицирани.

В трите градски киносалона се уреждат ежедневни кинопрожекции. Освен това Костинброд често се посещава от различни театрални, естрадни и други състави. В града работят активно три читалища и един културен дом.

Образованието е застъпено във всичките му степени — от предучилищната детска градина до горния курс на единното средно училище. То е поверено в ръцете на повече от 100 учители и възпитатели. За съжаление, най-младите костинбродчани все още се обучават в стари и неприветливи сгради — особено в първи район.

Съобщителните и пощенските услуги се осъществяват от автоматична телефонна централа и три пощенски станции. Транспортът играе съществена роля за развитието на днешния Костинброд. Изключително интензивните пътувания на жителите му с цел трудови и социално-битови контакти със София налагат градът да бъде причислен към Софийското градско транспортно обслужване. Автобусните линии 34, 35, 36, 37, 38, 39 и 92 осигуряват на всеки 15—20 минути автобус за столицата и обратно. Общо взето, за едно денонощие градският транспорт превозва за София и обратно около 9500 души (според стопанските проучвания на СД „Градски транспорт“ в София през 1976 година). Около 7000—7500 души от общия брой пътуващи са работници и ученици в висшите и средните училища в София. Останалите 1000—1500 пътувания са от социално-битов характер.

Промислеността по обем на продукцията и численост на персонала заема първо място в градската икономика. Хранително-вкусовата и химическа промишленост в Костинброд са от национален мащаб.

Селскостопанската дейност тук е съсредоточена в научно-производствени комплекси: Птицекомбинат и Научно-изследователски институт по животновъдство. Растениевъдството е подчинено изцяло на животновъдството (птицевъдство и говедовъдство). Отглеждат се главно фуражни култури.

Това е днешният облик на Костинброд. Какъв ще бъде градът утре?

В новия градоустройствен план се предвижда раз-

ширение на някои стари улици като „Янко Забунов“, „Юлиан“ и др. (повечето от останалите са достатъчно широки и прави). Ще бъдат построени и два булеварда „Георги Димитров“ и „Асен Итов“, чиято обща дължина ще надминава 5 км, а ширината — 50 метра. Ще се оформят големи тревни площи, три площада — в първи, във втори район и в кв. „Обединение“.

Съвременният социалистически облик на града ще се допълва от парка с площ над 60 000 кв. м, в който костинбродчани ще могат да прекарват приятни часове на отмора. Ще бъдат оформени няколко спортни площадки. Предвижда се и разширение на двете съществуващи футболни игрища, реконструкция на залата за борба, на плувния басейн в кв. „Обединение“.

Ще се разгърне и строителството на обществени сгради. Предвижда се изграждането на Общински дом, Партиен дом, Младежки клуб, Дом на специалиста, поликлиника, хотел, средно училище, три ресторанта, кафе-сладкарници, бензиностанция, комбинат за битови услуги, автостанция, банка, две аптеки, шест детски градини, читалища, културен дом, сграда за градски музей. Ще се реставрират дом-паметниците на Асен Итов и на Тодор Спасов.

3. ЗАСЕЛВАНЕ И ИМЕ. НАСЕЛЕНИЕ

По своя говор, облекло и обичаи костинбродчани се числят към шопите, които заемат обширни области в западните български земи.

Произходът на названието шоп е занимавал историци, етнографи, филолози. Още Петко Р. Славейков се опитва да му даде обяснение, като прави характеристика на шопите. По въпроса са изказвали мнение големи наши и чужди учени: Григорович, Павел Шафарик, Константин Иречек, Марин Дринов, Вацлав Добруски, Йордан Иванов и др.¹

Извън народната етимология, която свързва шоп

¹ Изследвачът на костинбродската история Тодор Милушев (съдия, първи председател на читалището в Костинброд) проследява доста изчерпателно различните мнения в Сб. 20 години в служба за култура и просвета, С., 1940, с. 8, 9.

със сопа, т. е. хора, въоръжени със сопи, ще споменем накратко още две обяснения. Шафарик смята, а това се поддържа и от Марин Дринов, че названието произлиза от името на тракийското племе сапен. А археологът Добруски, като излиза от твърдението на Иречек, че през XI век в Софийско са заселени печенеги, приема, че названието шоп произлиза от името на едно от тези печенежки племена — шопон, чийто главатар бил Батан. На същото мнение е и Йордан Иванов. Той пише, че през 1048 година няколко десетки хиляди печенеги преминали Дунава, за да плякосват земите на юг. В отпора срещу тях българският войвода Михаил подкрепил византийците. Печенегите били пленени и заселени в околностите на София, Ниш, Овче поле и другаде. Попаднали между местното население, те се славянчили и претопили. Запазило се само племенното им име — шоп.

Трудно е да се определи точно кога и откъде са дошли първите поселници в Костинброд. Местното предание твърди, че те са заели високата част по левия бряг на река Блато (днешната Дубийна махала) и че къщите им, накацали по стръмното, се губели сред просторните зелени гори на Цървиляка.

В същност за началото и за името на Костинброд има твърде много легенди и предания. Според едно от тях, около средата на XIII век това е малко селище, което при възкачването на Константин Асен Тих на българския престол (1257 г.) било наречено на негово име. Друго предание отправя началото на селището още по-назад във времето, твърдейки, че Иван Асен II (1218—1241 г.) в една своя грамота бил заявил: в хубавото село Костинброд и околността му да се изгради манастир.

За щастие, съществува един сигурен ориентир: това е известната Мрачка грамота, дадена от Иван Александър през 1347 година на Ореховския манастир „Св. Никола“, намиращ се в местността Мраката край с. Извор, Радомирско. В нея, след като се говори за с. Белица, разположено от двете страни на река Белица, десен приток на Блато, се споменава село Костинброд като граница на имотите, които се дават на манастира. Грамотата се пази в Хилендарския манастир, а препис от нея намираме в труда на Йордан

Иванов „Български старини из Македония“.¹

Този документ в известна степен потвърждава преданията — очевидно е, че началото на Костинброд трябва да се търси не по-късно от XIII век.

По думите на дядо Донко Тиков², когато османлиите нахлули в Софийско, опожарили селището Примичур. Примичурци се разпилели из околните села и тринадесет семейства се заселили в Костинброд, а осемнадесет — в Мрамор.

В турски документи от 1445 година³ се сочи, че по това време Костинброд влиза в тимара (временно феодално владение) на Ракибдар Мехмед, преминал у него от Балабан Килари, и има 37 домакинства, отделно три вдовици и пет неженени. Жителите му плащат 2704 акчета⁴ годишен данък, 90 килета пшеница, 88 килета ечемик, 40 килета овес и ръж, едно киле просо, 20 акчета десятък от кошери, 30 акчета десета от гроша, 6 за лен и 66 акчета ресми-хак.

От документа се вижда, че селищата Шияковци и Маслово се числят към същия тимар. Домакинствата на Шияковци са 25, отделно три вдовици и четири неженени. По-късно това число се увеличава с няколко домакинства. В документа се посочва, че те плащат на владетеля 2770 акчета. Изброяват се и поименно домакинствата.

По-нататъшната съдба на посочените в този ранен документ родове е неизвестна, но по всяка вероятност някои от тях са били продължени от познатите най-стари шияковски родове, посещи вече други имена. Според Ето Т. Китов и Найден Цв. Джунев към първата половина на XIX век в Шияковци са живели около 35 рода, между които Бръмбаревци, Кулчинци, Чанковци, Мазниловци, Мановци, Веселиновци, Пекини, Цекови, Денчови Мишкови, Модини, Славови, Юсинци, Дасини, Желязски, Ленковци, Вълчковци, Кетовци, Петловци, Петняковци, Инковци, Вълковци, Джуринци, Китовци, Илковци, Дънковци, Арнаудовци и др.

¹ Иванов, И. Български старини из Македония, С., 1970, с. 592.

² Донко Тиков е кореняк костинбродчанин, починал през 1949 г. на 108-годишна възраст. Спомените си той е разказвал на ойна си Божил Донков, който сега е на 90 години.

³ Извори за българската история, т. 13, БАН, с. 31, 89, 91.

⁴ акче — сребърна монета.

Тук му е мястото да споменем известните най-стари родове в Костинброд, образували някога цели махали — Папаланци, Роглинци, Танчовци, Дубийнци, Гаринци, Колчовци, Маровци, Пенчовци и др.

По сведения на Васил Ап. Василев непосредствено след Освобождението в Маслово е имало 43 рода: Еленковци, Портаревци, Гълъбовци, Шатановци, Ба-лабанци, Келемърки, Маврици, Довлетовци, Пунинци, Пашалиите, Манчовци, Гайдаревци, Бъшови, Колчинци, Белинци, Пандурци и др. Едно предание гласи, че първите поселници в селото са дошли от с. Бояна, Софийско. Тук те намерили богати и просторни пасища и се заели с овцевъдство. Пак по сведения на стари хора Маслово, разположено по двата бряга на река Блато в местността Завоя, някога е носело името Жабокрък и е било опожарявано три пъти от османлиите, а жителите му са бягали и търсели убежище в близките гори.

А за името Маслово местното предание¹ разказва:

Дъщерята на турския управител на вилаета (!) със седилище Бояна (!) заболяла от тежка болест. Лечители и знахари казали, че може да се излекува, само ако се храни продължително с хубаво краве масло. Тръгнали гавазите да търсят масло по села и градове. Но такова, каквото търсели, не намерили никъде. След дълги и безуспешни скитания по обратния път за Бояна те замръкнали в село Жабокрък. В къщата, в която пренощували, ги нагостили с баница, от вкусна по-вкусна. Стопанката обяснила, че това е от маслото и сиренето. Зарадвали се гавазите и отнесли на господаря си масло от Жабокрък. То се оказало чудотворно и болната се влигнала. Един ден знатният турчин пожелал да посети селището, където намерил цяр за любимата си дъщеря. Посрещнали го хората с каквото могли, а той тържествено обявил, че от сега нататък селото ще се нарича Маслово.

Съществува и второ предание за това име. То не е така приказно-пищно, но затова пък звучи по-достоверно. Свързано е пак с правеното тук масло и сирене, заради което идвали отдалече и чужденци, и българи.

¹ Предаваме го по разказите на Виктор Младенов и Вълко Иванов от Маслово.

В селото имало сиренарница — мандра, построена от някой си цинцарин.

Сведенията за името на Шияковци са оскъдни. Някои го извеждат от турската дума „шияк“, което ще рече упорит човек. Говори се, че първите жители на селото се настанили на една хубава поляна, но водите на Блато много често я заливали. Въпреки това заселниците не напускали мястото и отново съграждали разрушените си къщи. Заради упоритостта съседите им започнали да ги наричат „шиякчий“, та от там останало името на селото.

Както вече споменахме, много са преданията и легендите за името Костинброд, с което селището е познато от най-стари времена.

Едно от тях, свързано с Константин Асен Тих, вече цитирахме. Друго предание, отнасящо се за по-ранно време, гласи, че селото е названо на името на византийския император Константин, който водел по тези земи войни с печенегите.

По-обикновен е разказът за ханджията Коста, който държал хан край широкия брод там, дето р. Белица се влива в р. Блато. Това било единственото удобно място за преминаване с коли през реката и често пътниците и коларите-керванджии спирали в хана за почивка, преди да поемат тежкия път на север. Та те започнали да наричат не само хана, а и брода по името на Коста — Костов. По-късно и селището, което първоначално брояло само няколко десетки къщи, накарало по отсрещния бряг на реката, приело това име.

Една друга легенда за Костинброд разказва, че сред мочурищата на р. Блато край единствения ѝ брод живеела баба Бона със сина си Радич (Радой) и дъщеря си Коста. Работела баба Бона своята земя с двете си деца, но това, което изкарвали, едва стигало за прехраната. Тогава Радой напуснал майчиния дом и се запилял из Тракия. Минали години, а от него не идвала вест. Прежалила го старата му майка, позабравила го и сестра му Коста, която растяла и от ден на ден ставала все по-хубава. Идвали за нея сватовници от Примичур, от Шкендерица, дори от близката Серлика, но Коста ги връщала, нямало на кого стара майка да остави.

А настанали и тежки дни за народа. От запад прииждали железни конници, с железни брони и на коне-

те, и зад себе си оставяли само прах и пепел. Цар Калоян с войските си бил далеч на изток. Осиротяла, безпомощна била родната земя. Не изтърпяло сърцето на Коста, събрала дружина от сто юнака и тръгнала бой да се бие. Първата битка с рицарите станала към Траян друм. Храбро се сражавали юнаците на Коста, но рицарите били по-многобройни. И войводката решила да опита с хитрост да ги победи.

Отстъпила дружината ѝ на изток към тресавищата на Балван, където конете затъвали, а заедно с тях и железните конници. Три дни се водила битката. На края Коста повела оцелелите си воини към отсрещната гора — днешната местност Цървиляка. Минала край родната си къща, нагазила брода и точно тогава се случило най-страшното — обкръжили я пак железните хора, разсекли тялото ѝ на четири части и го хвърлили във водите на Блато. От тогава, та до днес — говори легендата — вечер, щом месец изгрее и посребри Белобрадец и Кълна глава, от водите на реката при широкия брод излиза Коста с кървав меч, размахва го и зове дружината си на бран.

Очевидно народната памет в този край е съхранила твърде далечни спомени. Разбира се, те подлежат на критично разглеждане, на сравнение с наличните паметници и оскъдните документи, но и подтикват към нови проучвания. Още повече, че Костинброд и околностите му са останали встрани от вниманието на археолозите.

Тук ние ще се ограничим с едни по-близки, затова и по-сигурни спомени, които дават сведения за населението на Костинброд във втората половина на XIX век и особено в последните години преди Освобождението. Това е времето, когато много от родовете, оттеглили се в планините, се спускат отново към равнината. Причините са както политически (разпадащата се Османска империя под напора на външни и вътрешни сили се опитвала да въведе известен ред и законност в пределите си), така и икономически.

По спемени на стари костинбродчани в последното десетилетие преди Освобождението се усилил потокът от планинци, които, подгонени от сиромашията, слизали в равнината и ставали за ратаи. Така братята Стойко, Гьоре, Лазар и Гъргор напуснали родното си село

Цръклевици и се заселили в Костинброд. Те поставили началото на Кьосовия род, който днес наброява повече от 100 души. От Цръклевици дошъл и дядо Герге, родоначалник на Герината махала. От Дреново е коренът на Душковата фамилия, за родоначалник на която се смята дядо Белун. Потомците му днес носят името Белуновци. Все по това време дошъл и Будин от с. Брежа, който основал Будина махала.

За Духовата махала се знае, че е основана от бащата на Димитър Стоянов, пристигнал от Гинци. В празнични дни гинчени докарвали дърва за продаване в Костинброд. Техният бивш съселянин Димитър се срещал с тях и все ги питал какво има горе. А те отговаряли: „Горе духа, та куче не се свърта.“ Така костинбродчани започнали да наричат преселниците от Гинци „духачи“. От там останало и името на махалата им. Интерес били и наименованието на Шумадијската махала. Според по-старите жители на Костинброд основателите ѝ били дошли от Шумадия (днешна Сърбия).

Всички тези преселвания обаче не довели до особено нарастване на населението в Костинброд — преселниците обикновено идвали неженени, търсейки работа или убежище от турски преследвания.

Потокът от преселници продължава и непосредствено след Освобождението. Тогава идва дядо Ралун от село Табан, Пернишко, сложил началото на Радунския род. Гуджината махала пък е основана от преселници от с. Ракита, Брезнишко. Малъците идват от Божени, Пернишко; Еленджиите — от Голячовци; Захариите — от Звънчево, Македония; Знеполци — от Знеполе и др. В резултат на тези заселвания броят на домакинствата доста нараства и към 1920 година в Костинброд живеят 237 семейства или общо 1185 души.

С развитието на капитализма след Освобождението се увеличава и броят на населението в Костинброд. За построената в селището туткална и сапунена фабрика е нужна работна ръка и тук прииждат хора от различни краища на страната. Към 1940 година жителите на Костинброд са около 4000 души.

Постепенно обаче фабриката се засища с работна ръка. Тогава по-голямата част от костинбродчани се насочват към промишлените предприятия в София. Същевременно въпреки затрудненията, свързани с тран-

спорта до столицата, в търсене на препитание мнозина слизат от балканските села, заселват се в Костинброд и работят в софийските фабрики.

Решително увеличение на населението в Костинброд настъпва след 9 септември 1944 година, когато целият икономически, стопански и културен живот се поставя на социалистическа основа. Химическите заводи „Георги Димитров“, някогашната сапунена фабрика, национализирана и разширена, изискват все повече работна ръка. И това е само началото, защото в Костинброд са построени Птицекомбинатът и Фуражният завод — Комбинат за биоконцентрирани смески. От стотици работници се нуждаят и Научноизследователският институт по животновъдство, Институтът по растениевъдство, Институтът за борба с болестите по растенията. Така много хора от балкана и от непроизводителните селища се насочват към Костинброд.

Както вече споменахме, през септември 1974 година Костинброд, към който са присъединени селата Маслово и Шияковци, е обявен за град. Голина по-късно — на 2 декември 1975 година — той има 12 079 жители, от които 6081 мъже и 5998 жени.

А ето и две малки таблици с данни от преброяванията, които сочат точно движението на населението от 30-те години насам.

БРОЙ НА ЖИТЕЛИТЕ В КОСТИНБРОД

1934 г.	1946 г.	1956 г.	1965 г.	1975 г.
3961	4612	6281	10151	12079

Вижда се, че особено чувствително е нарастването на населението от 1946 до 1975 година — с 62%. Този сравнително голям прираст се дължи не само на нови заселвания, но и на подобрените условия на живот, увеличаването на раждаемостта, спадането на смъртността, която през последните години е по-малко от 6 на хиляда.

Разпределение на населението в Костинброд по възраст и пол при преброяването в края на 1975 година.

от 0—15 г.		от 16—54 г.		от 55—59 г.		над 60 г.	
м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
1388	1332	3732	3653	252	260	709	753

Нарастването на жителите в последните десетина години дава основания да се смята, че към 2000 година населението на Костинброд ще надмине 30 000 души.

Това се потвърждава и от факта, че сега 58% от хората в трудоспособна възраст работят в града, а останалите 42% — в София и ежедневно пътуват до там. Същевременно се наблюдава и обратното: само през 1975 година например в предприятията и стопанствата на територията на Костинброд са работили 4438 души — от тях 3386 са от Костинброд и 732 от столицата и околните села.

II. ПО СЛЕДИТЕ НА ИСТОРИЯТА

Множество могили, некрополи и други находки, открити в Софийското поле, свидетелствуват, че то е било заселено още в предисторическо време. Данните от Байловския некропол, от неолитните селища в Кремиковци, Бухово, Курило и др. дават основание да се правят изводи за някогашната култура по тези места.

Писмени сведения за Софийска област в древността са ни оставили Херодот и Тукидид (V в. пр. н. е.), Аристотел (IV в. пр. н. е.), Страбон (ок. н. е.), Плиний (I в.) и др. Те споменават Витоша и река Искър, наричани по онова време Скомиос (Скомброс) и Оскиос (Скиос). Тукидид пише, че северно от Витоша живеели тракийските племена трери и тилатеи. Техните земи се простирали чак до Мизия, където граничили със земите на трибалите.

През Софийското поле, естествено кръстовище между Изтока и Запада, Адриатика и Дунава, минал одриският цар Ситалк при похода си против трибалите. Впрочем Софийската област е била част от най-голямото и могъщо тракийско царство — Одриското, възникнало между Стара Загора и Пловдив и достигнало своя разцвет в V в. пр. н. е.

Междусобици отслабили тракийските племена, та за Филип II Македонски не било трудно да ги присъедини към Македонското царство (341 г. пр. н. е.). Сам той на връщане от похода си срещу скитския цар Атей минал през Софийско. Неговият знаменит син Александър Македонски (356—323) също е прекосил тези места след Дунавския си поход.

По сведения на древните автори, през III в. пр. н. е. в околностите на София живеело тракийското племе серди, а земите около днешния Драгоман се населявали от племето мелди.

В 148 година пр. н. е. Македония била присъединена към Рим. След упорити боеве римският император-

ски наместник Луций Клас успял да покори сердите и мелдите и в 29—28 година пр. н. е. римляните станали пълни господари в Софийско.

Наречена по името на главното племе в тези земи, областта Сердика се простирала между Ихтиман и Пирот, обхващала и част от Стара планина и среден Искър. Тракийското селище Сердика станало неин център и се издигнало като военно средище и търговски град. По времето на император Улпий Траян (98—117), който присъединил Дакия и изградил система от пътища и градове по българските земи — във вътрешността и по Дунава, градът бил наречен Улпия Сердика (в чест на императора).

По-късно, когато римляните загубили земите зад р. Дунав, наложило се ново административно делене. Така от III век Сердика става главен град на провинция Вътрешна Дакия.

От времето на Рим в Костинброд и околностите са открити множество останки — водопроводни тръби, домашни съдове, монети, паметни плочи. Особено интересна е една паметна плоча, намерена през 1937 година при моста на р. Блато — изровили я водите на реката. В камъка е издълбан надпис: „На добре слушащия бог. Сабазии Публи Ели Юлия, преторианец от гвардията на Марк Аврели Антонин Север (193—217 г.) направих този със собствени средства за себе си и братята си Марк и Хереклик.“ Плочата е предадена на Археологическия музей в София от Вълко Василев.¹

През 1962 година в Маслово са намерени парчета от керамични съдове, в които имало овъглено жито.

Твърде показателна е находката в местността Градище, която се намира до днешния Институт за растителна защита. Разкрити са основи с богата мозаична настилка. Вероятно се касае за голяма обществена сграда от римско време. Проучванията продължават.

Вече споменахме, че в областта Примичур лежат останки от старо селище, по всяка вероятност също от римско време. В продължение на много години при обработването на земята хората са се натъквали там на части от стени, отломки от мраморни статуи, каменни плочи с надписи, монети и др. А парчета от тухли се

¹ Паметната плоча е записана под инв. № 8113.

откриват и днес. За съжаление, много малко от намереното е запазено. Могат да се посочат: един жертвеник, посветен на Аполон, предаден през 1894 година на Археологическия музей в София и заведен там под инв. № 638, както и две парчета от каменна плоча с надпис на гръцки: „На Зевс и Хера, добре вслушващи се богове, от Аурели за здравето на себе си и за очите на брат си, както и на цялата му фамилия“, предадена в същия музей през 1895 година и заведена под инв. № 651. Показателен е случаят с един каменен блок, донесен от Примичур в Костинброд от Веселин Димитров преди повече от 80 години. Сега той е взидан в основите на новата къща на Тончо Ст. Папаланов, но поради неколкостепенното му използване в строежи надписът е почти заличен.

Няколко предания говорят, че в местността Шкендерица също е имало селище (на име Шкендерица) пак от тогава. Твърди се още, че в Цървиляка е съществувало друго селище Огорелица.¹ Останки от него не са намирани (поне в ново време), но в същата местност се издигат две могили, които по външен вид и големина напълно си приличат. Те приличат и на други две могили, намиращи се на около километър и половина по права въздушна линия в местността Могили в Балван. Издигат се, две по две, на съвсем равен терен и видимо са изкуствени. Но за произхода им не се знае нищо, а и не е предприемано никакво проучване.

Може да се предположи, че трите стари селища, Примичур, Шкендерица и Огорелица, са били унищожени при нашествията на вестготите към 372—386 година, когато Сердика и областта били опустошени, или по-късно — от хуните, чиито набези били най-разрушителни. Ако приемем, че Шкендерица и Огорелица са унищожени от хуните, то най-вероятно това е станало през 442 година, когато хунските орди нахлули от север, превзели град Ниш и на път за Тракия минали през софийското поле, обсадили Сердика и влезли в нея.

Онова, което било пощадено от хуните, доунищожили го остготите (474). Селищата около Сердика споделили тежката ѝ участ. Междувпрочем още от края на

¹ Преданието за съществуването и опожаряването на Огорелица е чуто за последен път от Александър Христов и Величко Душков.

IV век градът и областта били в пределите на източната Римска империя, т. е. Византия.

Нападенията на славяните (славини и анти) срещу балканските територии на източната Римска империя започнали в началните десетилетия на VI век. Към 550 година славините стигнали до Ниш на път за Солун, но като научили, че в Средец се намира Юстиниановият пълководец Герман, които им бил дооре известен от успешните си битки с антите, те се насочили на запад към Далмация. В същност още същата година славините, разделяйки се на три групи, овладели целия Балкански полуостров и стигнали до околностите на Цариград. По-късно нападенията им се разпрострели и към Солун и при движението на юг Сердика и околностите ѝ били опустошени. В началото на VII век тези земи вече били заселени от славяни. Така се променя етническият облик на Софийското поле.

Областта Сердика влиза във военната история на Първата българска държава при Кардам (777—802). А през пролетта на 809 година градът Сердика капитулира пред войските на хан Крум. Опитът на византийския император Никифор I да издигне отново градските стени и да възстанови властта си тук е неуспешен.

След блестящата победа на Крум и българската войска при Върбишкия проход на 26 юли 811 година България се утвърждава като могъща сила на Балканите. В границите ѝ са включени земите от Тиса, Карпатите и Днестър до Струма, Сакар и Черно море. Софийското поле остава във вътрешността на държавата. Поради средищното положение, което заема, Сердика е наречена със славянското Средец.

При Симеон (893—927) българската държава, обширна и силна, преживява всеотдаен подъем. През нея се извършва търговията между земите от Източното Средиземноморие и Северна и Средна Европа. Средец отново се издига като важно търговско средище.

Североизточна България пада под византийска власт през 971 година, но Западна България, в която влиза Средецката област, запазва своята самостоятелност в продължение на още 50 години. Четиримата синове на комит Никола успяват през осмото десетилетие на века да освободят цяла Североизточна България и да я

включат в своята територия. През 986 година византийският император Василий II предприема контраудар срещу българите и обсажда Средец. Но населението се защитава упорито и дори успява да изгори стенобитните машини, докарани пред крепостта. Отчаян, Василий вдига обсадата и поема обратния път. При Траянови врати войските на Самуил нападат византийската армия и я разбиват, а императорът едва се спасява с бягство.

Войните на Василий II за завладяване на България започват в 1001 година — след като се установява твърдо на византийския престол — и продължават около 20 години. Действията му се насочват първо към североизточните земи. Падат Преслав, Плиска, Дръстър (1001 г.). По същото време византийските войски извършват опустошителни набези и в областта Средец. На следната година те се отправят към Тесалия и Македония. След упорита съпротива — каквато нашествениците срещат навсякъде в своите походи — падат Сервия и Воден. За да закрепят властта си в завладените земи, Василий II предприема масови изселвания на българи.

Цели осем месеца продължава обсадата на Видин (1003 г.). Когато градът пада, византийските войски се отправят към Скопие и го превземат. Оттам потеглят срещу Средецка област и обсаждат Перник, но безуспешно. Императорът се завръща в Цариград, но оттогава всяка година войските му опустошават България. Към 1005 година в пределите на Самуиловата държава остават само земите около Витоша, Рила, Западна Македония и Албания. След страшната битка при Беласица през 1014 година Самуил, който години наред организира съпротивата срещу нашествениците, умира. Ударът е тежък, но борбата продължава. Водят се ожесточени боеве за Струмица и Охрид. Средец е обсаждан безуспешно от византийците цели три месеца.

Краят идва през 1018 година, когато Василий II влиза в Охрид. Вероятно Средец е между тридесетте и пет крепости близки до Перник, чиито ключове Кракра предава при капитулацията.

Както се вижда, Средец и Средецка област, в която влизат земите на днешния Костинброд, са арена на драматични събития, тясно свързани със съдбата на Бъл-

гария. Така е и по времето на въстанието срещу византийските нашественици, водено от Петър Делян, през 1040 година. С необикновен устрем българите се вдигат и освобождават Белград, Скопие, Ниш, земите около Витоша, Осогово, цяла Македония. Бунтът обхваща Албания и Епир. Но следва поражение за въстаниците. Най-упорита съпротива срещу византийците оказва Средецка област, където воеводата на крепостта Бояна Ботко дълго време отблъсква врага.

Многократно опустошавана от византийците, през XI век Средецка област понася и кървавите набези на печенеги, узи и кумани. Това е времето, когато част от пленените печенеги биват заселени по тези места.

Към края на века положението става още по-непоносимо: започват кръстоносните походи. Най-тежко страдат от тях селищата, разположени около пътя, свързващ Централна Европа с Цариград през Белград, Ниш, София, Пловдив, Одрин. При първия поход (1096 г.) през българските земи минава необузданата и гладна армия на Петър Пустинника и Валтер Голтака, страшната кръстоносна войска на Готфрид Булонски, войските на италианските нормани Боемунд и Танкред и на френския феодал Раймунд от Тулуза.

Не по-малко страшни са опустошенията и по време на втория кръстоносен поход (1147 г.). Оставено без защита, българското население само организира отпор срещу немските и френските рицари — на Конрад III и Людовик VII.

Четири години след обявяването на въстанието на Асен и Петър и две години след провъзгласяването на независима българска държава в Търново (1187 г.) през Балканите минават многочислените войски на немския император Фридрих I Барбароса. Това е третият кръстоносен поход. Между Ниш и Средец кръстоносците се отдават на грабеж. Местното население започва партизанска война срещу тях, последвана от нови мъчения, избивания, бесилки. На 13 август 1189 година войската на Барбароса влиза в Средец, но градът е опразнен, хората му са се укрили в околните гори. На следващия ден кръстоносците също го напускат и се настаняват в околностите. Може да се предположи, че станомете им са стигнали и до земите на днешния Костинброд.

След заминаването на кръстоносците голяма византийска войска се насочва към Търново (пролетта на 1190 г.), но българите я разгромяват и преминават на настъпление към Средец и Ниш и по долината на Струма. В следващите няколко години те насочват главните си удари срещу Пловдив и Цариград. През 1194 година българските отряди разбиват голяма византийска войска при Аркадиопол (дн. Люлебургас). Предполага се, че по това време е освободен окончателно Средец.

С териториалното разширение на българската държава при Асеневци значението на Средец се засилва. А при Иван Асен II (1218—1241) освен пълното освобождение на българските земи настъпва и икономически, и културен подем. Разположени на важни пътища, големите градове в България през XIII—XIV век играят важна роля в оживената вътрешна и външна търговия и същевременно са развити занаятчийски средища. Средец е един от тях. И въпреки че неговото име не се споменава в грамотата, дадена от Иван Асен II на дубровнишките търговци, фактът, че османските завоеватели заварват тук дубровнишка колония, говори за съществуването ѝ по време на Второто българско царство.

През XIII век несъмнено и Костинброд вече съществува. В Мрачката грамота на Иван Александър от 1347 година — както вече казахме — селището се посочва със сегашното му име. Логично е да се предполага съществуването му поне 50 години по-рано.

Веществени следи от това време в Костинброд и околностите му не могат да се посочат, но не са и правени проучвания и археологически разкопки в тази насока. Знае се, че около София в XIII и XIV век съществуват множество черкви и манастири. Дали не трябва да се свържат с това време разрушените зидове, които личаха до преди 30—40 години в местността Св. Троица? Преданието, че тук е имало манастир с големи богатства, разпалва години наред иманярските страсти и при многократните разкопавания стените са унищожени. А оцелялото от тази старина, отдавна изоставена и вече забравена, може би крие интересни данни за миналото на Костинброд.

Не се помни и началото на манастира „Св. Архангел Михаил“ (Шияковския манастир), за който вече стана дума. Едно предание говори, че е от времето на

Иван Шишман, а друго — че е от византийско време. Знае се, че манастирът е съществувал през османското робство и че е опожаряван и възстановяван неколкратно. Старата манастирска черква, изцяло вкопана в земята, е била на 4—5 метра северно от сега съществуващата черква (строена през 1929 г.). Останалите манастирски постройки, заедно с магерницата, в която е станало учредяването на тайния революционен комитет, отдавна са разрушени. Археологически проучвания не са правени.

Има още две старини в района на Костинброд, за които се твърди, че са много стари. Те също не са проучени. Става дума за параклиса в местността Пасището, източно от Шияковци, и параклиса „Св. Петър“ в местността Балван, известен сред костинбродчани под името „Църквето“. Но да оставим тяхното датиране на специалистите и бъдещите проучватели и да се върнем към писмените сведения за Костинброд, на които можем да се опрем безусловно.

Следващият запазен документ — веднъж вече го споменахме — е от 1445 година. Изминало е столетие от времето, в което Иван Александър дарява Ореховския манастир със земи, граничещи с Костинброд, столетие, изпълнено с трагични събития за българския народ. На Балканите са се настанили нови завоеватели.

След победата си в битката при Черномен (1371 г.) османските турци проникват дълбоко на запад по течението на Марица и стигат чак до Средец. Но на продължителна обсада градът е подложен десет години по-късно. Ожесточената му съпротива османците пречупват с хитрост: успяват да измамят и пленят храбрия бранител на крепостта бан Янука и наскоро след това градът се предава (1382 година). Вероятно това е времето, в което Костинброд и земите му попадат трайно в ръцете на османските завоеватели.

През 1393 година пада Търновското царство, а през 1396 — Видинското царство на Иван-Срацимир. С това идва краят. Цяла България е под османска власт.

Документът от 1445 година е из най-старите данъчни регистри на Османската империя. Той дава ценни сведения за живота в Костинброд не само в онова време, но и за десетки и стотици години напред. Очевидно земите и хората на селището (както и на Маслово и

Шияковци) още със завладяването им от османците са включени в т. нар. тимарска система, т. е. те са във временно владение на даден спяхия като възнаграждение за военната му служба. В случая това е Ракибдар Мехмед, който е имал за предшественик Балабан Килари. Макар че по-късно тимарската система силно се опорочава и владенията (тимари, знамети, хасове) започват да се предават в наследство, да се продават или раздават съвсем не за военна служба, в общи линии тя се запазва до 40-те години на XIX век. С други думи, приблизително по начина, който ни разкрива този стар документ, са се градили отношенията държава — господар — рай, като, разбира се, се добавят извънредните данъци, ангари, тегоби, които растат заедно с разложението на спяхийско-ленната система и на империята. Знае се, че в последно време костинбродските земи са били притежание на Селим Ефенди и на неговия син Челеби.

Надникването в стопанската история на района и в тефтерите на софийския кадия удостоверява, че през XVII век са извършени много покупко-продажби на лозя. Т. е. към селскостопанските дейности на костинбродчани трябва да се отнесе и лозарството, а може би и отглеждането на ориз, за което съобщават някои пътешественици, прекосили Софийското поле в XV—XVIII век. Те дават сведения и за хубави ливади и пасища в Софийско.

Че животновъдството е отколешен поминък в района на Костинброд, личи и от съхранения в народната памет спомен, че още първите заселници на Маслово са се заели с овцевъдство, за което имало добри условия. По-късно селото се прочува с маслото и сиренето си, изнасяно в големи тулumi за Анадола, Одрин, Цариград и др.

Очевидно в Костинброд и района не са липсвали предприемчиви хора. Един от тях е бил Найдо Стамболията, който през лятото ходел на гурбет чак в Цариград (Стамбол). Оттам дошъл прякорът му, а после и името на махалата, в която живеят неговите потомци — Стамболините. На гурбет по далечни краища ходели още Райко Стефанов, Георги или Пажо, Гого Тинков и др.

Има още едно обстоятелство, което не е без значе-

ние за живота в Костинброд чак до края на XVIII век. Близката София запазва важното си място в Османската империя не само като кръстопът, но и като главен град на Румелийското бейлербейство (най-голямата военна-административна единица в империята), което обхваща земите между Дунава и Бяло море. През XVI век това бейлербейство имало 20 санджака (окръга)¹. Под заповедите на бейлербея се събирала хилядна конница, от цяла Румелия, която се съсредоточавала в София, преди да тръгне по назначение.

И въпреки всичко това съпротивата срещу поробителите никога не стихва в Софийско. Бертрандон дьо ла Брокиер, минал по тези места през 1433 година, пише: „По-голямата част от населението на града и селата е българско... Всички хора на тази страна имат голямо желание да се отърват от робство, ако намерят кой да им помогне“.² И наистина, както вече споменахме, София и Софийско вземат живо участие в действията срещу османците, предприети от войските на Владислав III Ягело и Ян Хуниади през 1443 година. Споменът за този поход се запечатва дълбоко в народната памет, а Хуниади влиза в песенния ни фолклор като Янкул воевода.

В Костинброд от поколение на поколение се предава разказът за смелия Радич воевода. Било към средата на XV век. Турците били поробили всички български земи, но Радич не склонил глава пред тях. Събрал чета от юначни шопи, която не оставяла на мира поробителите в Софийско.

По височините северно от Костинброд и Шияковци, над сегашното Ломско шосе, се разгоряла голяма и неравна битка. Османците превъзхождали по численост и въоръжение четата. Радич воевода и хората му трябвало да отстъпят. Поели на север към Стара планина, като минали през село Градец, което тогава се намирало зад баира, долу ниско край р. Крива. Но османските орди тръгнали по следите на дръзките българи и така открили неизвестното им дотогава село Градец. Ограбили го и го опожарили. Част от оцелелите жите-

¹ Френски пътеписи за Балканите XV—XVIII век, С., 1975, с. 202.

² Пак там, с. 55.

ли се заселили в с. Кривина, Софийско, а другите — на мястото, където е сегашното с. Градец.

Тези далечни събития са намерили отражение в топонимията. Височината северно от Костинброд и Шияковци и до днес се нарича Радичевец.

В същност разказът съвпада с най-ранното сведение за български хайдутки: през 1454 година в София е бил заловен хайдутският воевода Радич.¹

От средата на XVI век хайдутството е постоянно явление в Софийско. През пролетта на 1595 година София е нападната от около 2000 хайдутки, водени от известния Чавдар воевода и племенника му Лалуш. На следната година в областта между София и Ниш селяните се вдигат на въстание.

В началото на XVII век в Софийско действуват дружините на Кьосеоглу Вълко и на Бързак воевода. И те не са единствените. В турските документи от XVII век твърде често се откриват сведения за „разбойничите“ — така официалната власт нарича хайдутите и бунтовниците. Турският пътешественик Евлия Челеби (1661 г.) съобщава за бесилки в София, за набучени на върлици хайдутски глави в крепостта Ниш.

През 1686 година многобройна дружина от участници във второто Търновско въстание преминава по билото на Стара планина и влиза в София, чието население също се вдига на бунт. Две десетилетия по-късно са Чипровското въстание (1688 г.) и въстанието в Западните български земи (1689 г.), които намират жив отклик в Софийско.

И в XVIII век не секват действията на хайдутски дружини. Това се потвърждава от софийските кадийски регистри, от стигнали до нас приписки. Много кураж дават на българите военните поражения, които Турция търпи първо от Австрия, а по-късно и от Русия.

В края на века София и Софийско, както цялата империя, са разтърсени от кърджалийските размирици. През 1796 година румелийският бейлербей потегля срещу бунтовника Осман Пазвантоглу с четиридесетхилядна войска. София и близките ѝ околности са превърнати във военен лагер. На следната година войските на Пазвантоглу завладяват града. Опустошенията в него

и в околните земи са страшни, теглото на българите неопишимо — селяните от Софийско трябва да доставят храна за войските (ту султански, ту на Пазвантоглу), да копаят окопи, да превозват.

Ето картината на онова време, нарисувана от френския пратеник с особена мисия при Портата Ферьер дьо Совбоф (1788 г.): „При пътуването си наблюдавах нещо много обидно за турците: войските им, привикнали да вършат най-ужасни бъркотии и най-големи шети при придвижванията си и дезертиранията си, бяха изплашили почти всички жители на България, които се оттеглили из планините... Други потърсили убежище из някои градове, за да избягнат издевателствата на онези, които ги бяха заставили да напуснат селата си при вида на отвлечените си стада и домашните им животни, (използувани) за издръжка на войските. Те не могат повече да останат през това военно време в жилищата си, които напускат, нито да обработват полските полета, чиито реколти бяха изхранили първата година цялата армия на великия везир. Сега те (тези полета) представляват само картина на пустош...“¹

Още по-жива и страшна е картината на кърджалийското време в „Житие и страдание грешного Софрония“. Софийско е безлюдно, пусто.

В началото на XIX век София загубва значението си на център на бейлербейството. Новият румелийски бейлербей Али паша Янински се установява в Битоля. Тази промяна води до засилване на притока от българи в града и околните земи. Това е времето, в което много планинци слизат и се заселват в Костинброд.

Разбира се, край на притесненията, извънредните тегоби и беззаконията спрямо българите не настъпва. В Руско-турската война от 1828—1829 година руските войски стигат чак до София — с. Подуяне. Турските власти вземат бързи мерки за военната защита на града. Осем хиляди българи са свикани да работят ангария. Копает се околовръстен ров, издигат се укрепления. Отново е струпана голяма войска в София и околностите. Не е леко и на костинбродчани.

¹ Френски пътеписи за Балканите XV—XVIII век, С., 1975, с. 344.

¹ История на България (в три тома), С., 1961, с. 283.

Последвалите селски въстания в Западна и Северозападна България (между 1835 и 1850 г.) са резултат на влошеното стопанско положение на селяните и неизпълнението на поземлената реформа и Хатишерифа, обявен през 1839 година. В 1842 година данъците отново са увеличени. Селяните в много български краища, в това число и Софийско, започват да колят добитъка, да изкореняват лозя и овошки, да намаляват посевите си. Въпреки погрома на въстанията в западните български земи (Нишко, Пиротско, Берковско, Белоградчишко) от 1835—1837 година и на Нишкото въстание от 1841 година отново се заговаря за бунт в Пиротско, Софийско и Видинско. Сред агитаторите са някои воеводи от Нишкото въстание. На 1 юни 1850 година избухва Видинското въстание, в което участвуват над 10 000 селяни от Видинско, Белоградчишко и Ломско.

Свидетелства за отражението на тези събития в Костинброд или за участие на костинбродчани в тях не са издирени. Но едва ли ще сгрешим, ако приемем, че положението и духът на костинбродчани не са били по-различни.

Запазени са спомени за една друга напасть в Костинброд. През 60-те години хиляди черкезки семейства са преселени от Кавказ в Турция. Край София също са настанени черкези. Те се впускат в нападения и грабежи из околните села.

След едно такова нападение над Костинброд, в което оплячкосали цялото село, черкезите се оттеглили в своя стан — на няколко километра на юг, в землището на днешното село Божурище. Сред плячката им — няколко десетки глави едър и дребен добитък — били и двата вола на Гергин Димитров-Гере (поставил началото на Герина махала).

Когато се прибрал от къра и разбрал какво е станало, Гере втъкнал ножа и пищова в пояса си, нарамил вила и поел към черкезкия стан. Отдалече познал воловете си — били вързани заедно с другия добитък край стана. Приближил без страх от пазачите, отвързал воловете си и ги върнал в селото. Няколко дни след това очаквал да дойдат отново черкезите, решен да се

бие с тях до смърт. Но те не се появили. Така Гере отървал воловете си.¹

Това, разбира се, не е единственият акт на съпротива. Костинбродчани в XIX век съумяват да организират самостоятелна защита на селото си срещу разбойнически шайки и грабители, включително и срещу черкезите.

Будно е българското съзнание на населението. Безспорна роля за това има близкият манастир „Св. Архангел Михаил“, както и „школото“, открито доста години преди Освобождението. Знае се, че през 1875 година даскалът го преместил в Голяновци, на километър разстояние от Костинброд, та да е по настрани от главния път, от турски уши и очи. През 1878 година училището е върнато в Костинброд.

В същност помни се, че в турско селата Костинброд, Житен, Драговищица и Батковци са били една община с център Голяновци. Един от запомнените кметове на тази община бил дядо Доне от Костинброд, единственият грамотен човек по онова време. По-късно, пак в турско, кмет (мухтар) бил и костинбродчанинът Ранко Матов. Може да се предположи обаче, че в някои по-ранни години от робството Костинброд е имал значение на административно средище. След Освобождението в една нива в местността Герман е намерен меден печат с надпис на турски, в който личало името на Костинброд. Печатът е преладен в музея чрез известния изследовател Шкорпил.²

Дори и беглият поглед върху миналото на София и Софийско позволява да се обясни защо Левски им отрежда важно място при изграждането на вътрешната революционна организация в България. Апостолът на три пъти посещава района. В 1870 година е основан софийският таен революционен комитет, година по-късно — костинбродският.

Както вече казахме, това става в магерницата на манастира „Св. Архангел Михаил“ (Шияковския), чийто игумен Геналий е верен приятел и съмишленик на Васил Левски. Поканени са по двама-трима по-будни

¹ По разказ на Андрей Димитров, внук на Гере.

² Сборник 20 години в служба за култура и просвета, С., 1940, с. 8.

младежи от околните села. От Костинброд идват Стойко Тонев от Горната махала, Димитър Ст. Духов от Духовата махала и Ильо Гълъбов от Палавезовата махала. От Шияковци присъствуват Ангелаки Цветанов, Божин Гончев Бръмбарев и Доне Петков Куличин. Село Маслово също е имало представители, но не се знае кои са били. На събранието се взема решение за образуване на таен революционен комитет. Участниците полагат клетва.

Един от членовете на комитета — Стойко Тонев от Костинброд, през 1931 година 86-годишен, разказва:

„Уговорихме се с Димитър и Ильо, като изпеем първите петли, да се съберем при Гьориния хан на Ломското шосе и река Блато. Събрахме се и потеглихме за манастира. Когато пристигнахме, посрещна ни игуменът Генадий и веднага ни въведе в една стая. Там заварихме около десет човека, които личеше, че са току-що пристигнали. Докато се огледаме кой от къде е, малката дървена врата изскърца и през нея се показа игуменът Генадий и едно не много високо момче, с руси коси и малки мустаци. На краката си имаше кафяви навуца, препасани с черни върви. Ние всички станахме и ги посрещнахме прави.

Игуменът постави разкривената масичка наред с нея. Непознатият се приближи, извади от пояси си малка книжка, разтвори я, сложи я на масата, върху нея постави кама и един доста голям револвер. Като хвърли поглед към нас, продума: „Братя, преди да почнем работата, за която сте извикани, всеки от вас ще мине и ще целуне евангелието, ножа и револвера. Това ще бъде заклеването ви и който от вас издаде някого от присъстващите и каже на душманите, какво е говорено, чака го смърт.“

След като прочете откъс от евангелието, той го целуна и махна с ръка към първия, давайки му знак да се приближи и целуне евангелието, ножа и револвера.

Първият беше май от село Шияковци. Той се приближи, свали калпака, прекръсти се три пъти и като целуна ножа, евангелието и револвера, продума „Заключ се“. Сетне се изредиха и останалите, докато ми нахмехе всички до един.

Левски — непознатият беше той — повтори някол-

ко пъти: „От устата ви да се чуват само думите: не чух, не разбрах, не видях.“

После седнахме край буйния огън в огнището с чувство, че нещо в нас се е променило — макар да сме още под ярема, ние мислехме вече за свободата. Левски започна да ни разправя за хала на турската държава, за зверствата на турците, за онова, което се иска от нас.

Когато слънцето се издигна на две-три копрали, ние се сбогувахме и поехме пътя за селото си. Още тогава обмисляхме кои хора да привлечем и посветим в делото и как да вършим работата така, че да остане незабелязана от турската власт.¹

По-късно в село Шияковци е проведено второ събрание, на което присъствуват Божил Ганчев, Иван Цекин, Станчо Юсин, Михо Петков, Стойко Петков, Ниньо Петняков, Мадо Вълков, Тоне Донков, Йото Ганчев. Имало е представители и от село Маслово. За охрана е поставен Доне П. Куличин.

Поп Владо (Владимир Г. Попов) от Шияковци, който дълги години е служил в манастирската черква, разказва по сведения от дядо си, също свещеник в манастира, че Васил Левски го е посещавал два пъти. За пребиваването на Апостола в Шияковския манастир споменават акад. Иван Унджиев в книгата си „Васил Левски“² и много по-рано — Величко Белунов Душков в статията „Апостолът между шопите от Софийско и Пиротско“.³

Тук ще добавим един интересен, но по-малко известен епизод от народната съпротива в Костинбродско срещу поробителя. Той показва, че още преди идването на Апостола в Костинброд е имало хора, запалени от революционните идеи. Такъв е бил сетнешният дългогодишен заточеник дядо Ланде.⁴

Истинското му име е Сава, син на Никола и брат на Мирчо и Пенчо, от Долната махала на село Костинброд. Най-малък сред братята си, Савата се от-

¹ Споменът е записан от Тодор Лозанов по разказ на баща му Лозан Гьорев.

² Унджиев, Ив. В. Левски, биография, С., 1967, с. 173.

³ В. Шоп, год. III, бр. 47 от 15. II. 1935 г.

⁴ Данните са записани от внука му Борис Захариев, починал през 1974 г. на 80 години.

личавал от тях със своя буен характер. Влизал в разпри с турците, които ненавиждал, та неведнъж бил задържан в конака.

Дочул, че Левски обикаля селата и образува комитети за борба против империята, Сава решил да издири смели момци, та когато дяконът дойде, да бъдат готови да започнат борбата. Но за дейността му научили турските власти.

Скоро той се озовал в Македония и постъпил в четата на Янко Ефенди, която наброявала около 200 души и действувала в Кресненското дефиле. Най-малкият четник в нея, любимецът на всички, бил 15-годишният Захари от с. Звънчево, Македония. По-късно той станал неразделен спътник на Савата, който го обикнал като свое дете.

Веднъж четата била предадена и обкръжена от турска войска. Завързалото се страшно сражение, продължило повече от четири часа. Четата била разгромена, голяма част от четниците — избити. Заловените живи (сред тях са Савата и Захари) били откарани в Солун, а оттам в Цариград. Военен съд ги осъдил на доживотен затвор. Изпратили ги на заточение в Мала Азия.

Заредили се тежки, мъчителни дни, месеци, години. Захари бил неотлъчно със Савата. Една вечер, когато разказвал за родния си край, Савата рекъл твърдо: „Ако оживеем и се завърнем в България, ще те заведа там, ще те осиновя и всичко мое ще стане твое.“

Изминали цели шестнадесет години. В началото на седемнадесетата от турски моряци Савата узнал, че България отдавна е свободна и по силата на подписания договор Турция се е задължила да върне всички пленници и заточеници. По моряците той изпратил писмо до братята си Минчо и Пенчо.

Как точно е пътувало писмото, не се знае. Така или иначе — то стигнало до Костинброд и попаднало в ръцете на Ленко Костов, в чиято кръчма оставяли пощата — той минавал за по-просветен и я разпределял в селото. Писмото, изглежда, му е направило впечатление — може би с турския печат — и той го отворил, прочел, ала запазил в тайна. Бил купил от братята на Савата неговата част от дворното място и връщането на собственика щяло да му донесе неприятности.

На следващата година (1887) Савата написал второ писмо. Получили го братята му Мирчо и Пенчо, но и те запазили в пълна тайна съдържанието на писмото, тъй като се страхували, че брат им ще търси своята част от имота. По това време в Костинброд държал кръчма учителят Стефчо Лазаров Кюсев. Срещу Бъд-вечер кръчмата била пълна с клиенти, които купували вино. Дошло ред и на братята на Савата. Кръчмарят Стефчо взел крондира им, налял вино, но му направило впечатление, че запушалката е някаква смачкана, изписана хартия. Млад и любопитен, той я разгънал и прочел писмото на изчезналия Сава.

След няколко дни Стефчо Лазаров споделил тайната със свещеника Йордан Димитров. Двамата отишли при тогавашния софийски владика, който ги отвел при министър-председателя Стефан Стамболов. Разкадали му историята на Савата, дали му писмото и го помолили за съдействие. Стамболов обещал, че ще направи необходимите постъпки. Учителят и свещеникът се завърнали в селото, без да кажат никому за направеното.

Като гръм се разнесла новината за пристигането на Савата. Цялото село излязло да го посрещне. Всеки искал пръв да види станалия вече легендарен дядо Ланде. Тая вечер цял Костинброд празнувал избавлението на своя съселанин.

Отшумели дните на тържественото посрещане и Савата заживял скромно като всички трудолюбиви селяни, но отделно от братята си. Не забравил обещанието, което бил дал на Захари. Правил-струвал, но след година време двамата другари се събрали отново. Денем работели на чорбаджиите, а вечер на своето. Замогнали се. Дядо Ланде осиновил Захари, задомил го за костинбродчанка.

Наскоро след това Сава Николов — дядо Ланде, хайдутин, четник и дългогодишен заточеник, мъченик за българската свобода, починал.

III. БИТ, НРАВИ И ОБИЧАИ

1. ЖИЛИЩЕ

Някогашните костинбродски къщи имали широко и дълго антре, наричано *къщи*, в което било огнището. Тук се приготвяла храната, изпичал се хлябът, тук в единия край стоели менците за вода, нощвите за месене на хляба, а по-късно и шкафът за домашните съдове. С *къщи* непосредствено била свързана голямата стая, наричана *одая* или *соба*, която служела за спалня, за посрещане на гости, за празненства и др.

В домовете на по-заможните стопани имало още по една или две малки стаички — в едната те съхранявали брашното, сиренето, зелето, туршиите и други храни, а в другата — чеиза на момите, празничните дрехи на членовете на семейството.

Поради вечния страх от турците, от крадци и разбойници външната врата на къщата била тежка и здрава. Отвътре тя се затваряла с дърво, наричано *сурме* (бравата не била позната в ония години на костинбродчани). Прозорците — по същите съображения — се правели малки, с железни пречки, поставени така, че да не може човек да се провре през тях.

Домашните съдове в миналото (та дори не дотам далечното) били пръстени — гърнета, паници, гювечи, латвица (ушатка), подница за печене на хляб, стомна, крондир (съд за вино) и др. Вилицата дълго време не била позната, та дървената лъжица била за всичко. А и месни, по-гъстички ястия се готвели доста рядко — това било почти непозволен лукс за някогашните костинбродски семейства.

Основен съд за вода бил така нареченият *бъкел* или *бъкол* — дървен, с форма на барабан, снабден с два отвора — *шопки*. С *бъкела* носели вода и на полето.

По-късно медните домашни съдове започнали да си пробиват път и в Костинброд. Първоначално ги употребявали само в тържествени случаи, в празнични дни, но постепенно те се наложили и във всекидневието. Бакърът се ценял високо от населението. Котел или теп-

сия, тенджера или менче — това било най-скъп подарък при сватба, кръщенета и др.

Подредбата на домовете била проста. Дървен креват, по-скоро одър, на който спяло цялото семейство, софра, столица (дълга пейка за сядане), няколко трикраки столчета и паралия — ниска кръгла маса за хранене. Съдовете били наредени на полица.

По-бедните били лишени и от тая проста уредба. В единия ъгъл на одаята те постилали слама, ограничавали я с дъски или греди, покривали я с черги и върху нея спели. По-късно постелята от слама била заменена със сламена рогозка, която вечер постилали, а сутрин прибирали.

За завивка се използвали конопени или вълнени черги. Възглавниците били тесни и продълговати, пълнени със слама, сено или парцали. На една такава възглавница полагали глава трима-четирима души.

Единствена украса на жилището били иконата, кандилото и шампата — обикновено картина с религиозно съдържание. Те били поставяни в одаята. По-късно към тази украса се прибавили и някои картини и портрети — ликът на Цар Освободител, четата на Хаджи Димитър, ликът на Христо Ботев или пък някоя семейна фотография.

2. ОБЛЕКЛО

Облеклото на костинбродчани е като на всички шопи от Югозападна България. Допреди — 20—30 години жените още носеха старото си шопско облекло — черен сукман (шаяк), черна забрадка, къси дебели вълнени чорапи, свински цървули.

Типичната горна дреха на жените е т. нар. *шаяк*, който може да се сравни със сукмана на жените в Кюстендилско и Радомирско. Шаякът е черен, изработва се от дебел вълнен плат, домашно производство, без ръкави, с дълбока извивка на гърдите, с дължина под колената. Украсен е около ръкавите и полите с гайтан, също домашно производство. Отдолу — на ширина от 10 до 30 см — се подават пъстроцветно бродирани поли. На ръцете жените носят т. нар. *ръкави*,

пришивани към ризата, с чудно красива бродерия, в която преобладава червеният цвят. Шаяк обличали и жените на средна възраст, и по-старите.

Девоиците и по-младите жени носели вместо него *литак*. Литакът също е черен, изработен от вълнен плат, домашно производство, но много по-тънък. И той е без ръкави, с дължина малко под колената и дълбока извивка около деколтето, от която се показва ризата, богато украсена с разноцветни шевици. Полите на литака също са украсени с цветна бродерия, но на по-едри фигури. В някои случаи бродерията била заменяна със сребърнобели или златистожълти металически кръгчета, наричани *аспри*. Разноцветната бродерия и украсата с аспри са характерни за дрехата на шопкинята.

Литакът на по-младите завършва с дантелени поли. Девоицата уплитала тези широки по 10 см дантели саморъчно.

Ризата, към която се прикрепват временно ръкавите и полите, се нарича *кошуля*. Според народната етимология това име идва от „кожа жули“, тъй като ризата, както вече се каза, била изработена от доста груб конопен плат и претривала кожата до зачервяване.

Шаякът и литакът са доста широки и свободно падащи надолу, та жените ги препасвали над кръста с колан, наречен още *потеглица*. С ширина 3—5 см и дължина 2 метра, той също е домашна изработка. По-заможните жени носели малко по-широк колан, украсен с бродерии и закопчаващ се отпред с пафти, посребрени или изцяло от сребро.

На краката си жените обували дебели вълнени чорапи, пак домашна изработка. Над коляното те били стегнати с ластик или канап. По-младите украсявали чорапите си с разноцветни фигури, изработени с вълнени конци. По-възрастните носели черни чорапи, без украса. Всички били обути в *опинци* (цървули), обикновено от свинска кожа. В по-ново време жените и дъщерите на заможните селяни започнали да носят обувки, но това било твърде голяма рядкост.

Важна част от тоалета на жената, особено за празничното облекло, били накитите — обици, пръстени, гривни и др. Количеството и материалът, от който били изработени те, зависели от заможността на съпруга или бащата.

Гърданът се носел завит веднъж или два пъти около шията. По-богатите имали наниз жълтици, по-бедните слагали гerdани от разноцветни стъклени мъниста.

Обиците заемали също важно място в женската хубост. Носели се постоянно (обикновените), а златни или сребърни се слагали само на празник.

Гривната се носела на лявата ръка и обикновено била метална (и тук важи законът за имотността на рода), а на малките момичета правели гривни от пръстеноцветни вълнени конци или мъниста.

Пръстена омъжените жени носели на безименния пръст на дясната ръка, а неомъжените — на същия пръст на лявата ръка.

Всички жени имали на главата си забрадка. При омъжените тя била в по-тъмен цвят и се връзвала на главата с едър възел от лявата страна, с дълго провисени краища. Девоиците можели да носят и по-светли кърпи и връзването ставало под гушата само с едно прехвърляне и слабо притягане на краищата. Най-възрастните се забраждали с т. нар. *фекел* — бяла кърпа, вързана по особен начин и прикриваща задната част на главата.

През ранните пролетни дни и в късна есен върху шаяка или литака жените обличали *менте*. Това е лека върхна дреха, изработена от домашен шаяк, украсена по ръбовете и краищата с гайтани. Пешовите на ментето са допират, без да се прихлупват. Вместо него по-заможните обличали — *джубе* — късо кадифено палто, общито по краищата с лисича или заешка кожа.

Косите си селянките от Костинброд носели дълги, разделени симетрично по средата на главата. Двете половини коса били сплетени в плитки, които падали от двете страни на рамената. Понякога плитките се съединявали в косичник, падащ свободно назад, наричан *бич*. На празници жените украсявали плитките си с цветни мъниста, стари монети и други, а по-младите — с цветни панделки или вълнени конци.

Мъжете носели *долактеник* — горна дреха, ушита от домашен шаяк с къси до лакътя ръкави. Гърбът и ръкавите му са украсени с бели гайтани, контрастиращи с тъмносиния или черния цвят на плата.

Друга част от горното облекло на мъжа бил *бене-*

връхът. Беневреците са плътно прилепнали към краката, задната им част (*седлото*) е дълбока, а предната — съвсем плитка. На коленете са украсени с различни фигури от гайтани. Широк вълнен пояс покрива ниската няколко пъти — дължината му стигала четири метъра. По-младите носели бял пояс, а по-възрастните — син или черен.

На главите си и зиме, и лете мъжете носели калпак, изработен от овча или агнешка кожа, с цилиндричната или конусовидна форма — пак в зависимост от възрастта. Калпаците на по-младите били конусовидни, а на по-възрастните — били с равно дъно.

Чорапите били домашна изработка, украсени с най-разноцветни фигури, които пъстреели отдалече. Мъжките и детските чорапи не се различавали по нищо от женските, само били по-къси (стигали под коляното).

Мъжете също носели цървули, изработени саморъчно от свинска или говежда кожа. През студените зимни дни върху чорапите навивали *навуца*, които прилягали здраво с дълги върви около крака до самото коляно. Навуцата представляват квадратно или правоъгълно парче шаяк, цветът им е винаги бял.

Шопите от Костинброд не носели обувки дори и в по-късно време. Наистина по-заможните селяни си купували чифт обувки — за престиж, но ги обували само няколко пъти в годината — на празници, сватба, събор и др. Така някои изкарвали с едни обувки десетки години. А големите чорбаджии и търговците се перчели с лъскави чизми.

През студените зимни дни мъжете и жените носели овчи кожуси, в повечето случаи украсени с различни цветове кожа. Мъжките били по-дълги и с ръкави, а женските стигали някъде до кръста или малко под него и се правели без ръкави.

Като връхна дреха шопите употребявали и *панджак*, т. е. ямурлук. Изработвали го от дебел шаяк, който не пропускал вода, и го използвали главно в късна есен, за дълъг път зиме и пр.

Изработката на шаяка и платната за горно и долно облекло ставала ръчно през дългите зимни нощи.

„По цели нощи — разказват старите костинбродчани — седяхме през зимата пред газеничето, предяхме

и тъчахме. Често осъмвахме край огнището с хурка и вретено в ръка. За да не заспим, събирахме се по няколко на едно място. Веднъж в една къща, друг път в друга — и така редувахме къщите. Там приказвахме, пеехме, варехме царевича, пукахме боб, овес и какво ли не още — само и само да не заспим и да работим. Това бяха седенките, които започваха есен, след като приключи полската работа, и траеха до ранна пролет, когато отново започваше работата на полето. Там се разказваха чудни приказки — за змейове и лами, за царе и царици, за хайдутини и воеводи. На седенките се срещаша и харесваша младите. Случваше се понякога от седянка да отвлечат някоя мома. След това седянката се разтуряше, но ставаше голяма веселба в дома на момъка, който си бе откраднал невеста...“

Освен на седенки в Костинброд хората се събирали и на беленки. Те се правели обикновено в лунните нощи на ранната есен — на открито или под някой по-голям навес. Свиквали се по чисто стопански причини. Често поради застудяване стопаните прибирали царевичата, слънчогледа и цвеклото набързо, със стъблата и листата. Но шумата, с която зиме хранили животните, трябвало да се отдели колкото може по-скоро, за да не изгнива. В повечето случаи това не било по силите на едно домакинство, та се прибегвало до помощта на съседи и съселяни. И работата била по-спорна, и песните се леели една подир друга. По песните ергените откривали беленките. И често идвали на тях маскирани. Ставало още по-оживено и весело. Така — чак докато се скрие луната.

3. ОБИЧАИ, ВЯРВАНИЯ, ПРАВИ

Важно място в живота на костинбродчани заемали народните обичаи, обреди и вярвания. Голяма част от тях са свързани с пожелания за лично и семейно щастие, за благополучие в работата, добро здраве и преди всичко — за берекет.

Един от най-почитаните есенни обичаи бил:

ИЗНАСЯНЕТО НА СЕМЕ. Той е свързан с първия ден на сентбата — Кръстовден.

Още в ранни зори се вдигало на крак младо и ста-

ро. Преди да се съмне, стопанката заколвала червен петел на ярема на воловете, та пшеницата да е червена като неговата кръв. После воловете, ярема, ралото и копралята се украсявали с цветя и стопанинът поенивата ядене от заклания петел, както и перушината, увита в кърпа. Орачът заравял кървавата перушина в браздата, пак със същото пожелание — да узрее и по-червене пшеницата.

БЪДНУВАНЕ И КОЛЕДУВАНЕ

В деня преди Коледа мъжете приготвяли много дърва, които грижливо нареждали край огнището или печката. Според тогавашните вярвания огънят трябвало да гори цяла нощ, за да не изстине божията майка. С настъпването на вечерта всички членове на семейството се прибирали. Домакинята се заемала да слага трапезата — на земята, върху разхвърляна по средата на стаята слама, която покривала с *месал* (продълговато конопено платно, което във всекидневнието служело за завиване на топлия хляб). Ястията, приготвени специално за вечерта, били постни: ошав, фасул, леща, чушки, пълнени с ориз, сърми в зелеви листа, баница от тиква и т. н. Задължителни били и паниците с пчелен мед и петмез, чесновият лук и оцетът, торбата с орехи, бъклицата с вино, шишето с ракия.

В единия край на трапезата под месала заравяли в сламата палешника от ралото. Там сядал най-възрастният член на семейството, който ръководел трапезата. Пред него поставяли приготвените специално за вечерта обредни хлябове. Върху един от тях символично били отбелязани къщата и членовете на семейството — в средата, кучето, овцете, свинете и т. н. — отстрани. Интересно е, че за кравата се правел отделен хляб. От тестото се приготвял и сърп, който също се поставял на трапезата. Той символизирал богатата жътва.

След като прочитал молитва, най-възрастният поставял върху палешника малко жар и тамян и прекаждал трапезата, всички ъгли на стаята и останалите помещения на къщите. Всичко се извършвало в пълна тишина. После разчупвал хлябовете и раздавал на всички по парче от всеки хляб. Трапезата обикновено завършвала с чупене на орехи, с песни и пожелания

за здраве и щастие, за богатство и сговор в семейството.

Тази вечер домакинята не вдигала трапезата. Прибирала я грижливо чак на сутринта, а домакинят отивал при курника и там раздържквал торбичката с орехите — та през годината кокошките да носят повече. Сламата от трапезата пък накичвал по клоните на дърветата — да раждат.

Коледуването ставало през деня.

Група от 6—7 момчета обикаляла къщите. Навсякъде ги посрещали с радост. С влизането в двора коледарите запявали:

Станянине, господине,
добро утро, домакине.
Дошли сме ти добри гости,
добри гости коледари.
Да ги дариш добра дара,
добра дара писан колак.
Писан колак, чаша вино,
чаша вино и ракия.
Станянине, господине,
носиме ти добри вести
от полето и кошари.
Кравите се отелели,
овчици се обягнили,

кобили се ождребили
все кобилки патноги
и овньовете виторози.
Стани, стани, господине,
тебе пеем, домакине.
Стари Нено отговаря:
Стига пили, стига яли,
хайде черква да градиме
темеля им сухо злато,
покрива им безцен камък.
Станянине, господине,
тебе пеем, домакине.

После един от коледарите произнасял следната благословия:

Оле скочи, боже, та поможи. Къде богу богувахме, къде Станьо станувахме. Се добре и предобре. Кога отидохме у наш Станянин, беше най-добре, че го затекохме, че си ядеше и пиеше и бога молеше: да му даде бог юнаци коледари. Даде му бог юнаци коледари и той ги благослови: „Синковци, писковци, къде по поле бегате, по гора влезе. Що гоните да стигнете, що ви гони да утечете. Гонили са дедо Иван, що е кръстил небо и земя, гора и вода. Стигнали го на висока дела, на широка дела, дето делили сребро и злато. Делили са кому лъжичка, кому паничка, а на наш Станянин кило и половничка. Па докараха брезни биволе. Натовариха кило и половничка. Биволе муцнаха. Коли скръцнаха. Закараха го у дома, през праг го претърколиха. През праг прелива. Из комина излива. Току

ми слава дружина. (Всички отговарят хорovo „амин“). Амин и тая ръка, дето размервала, премервала, она е виша колачина, она е кумица — стара сватица, она е позована с шикосани бъклицы, шарени съдета и така се относилa, подносила като София гиздавия. Като боянци с петело, като враждебци с пиперо. Погледчане повели кучка на венчане. Срещнали ги требичане с пълна кола слама. Запалили сламата. Уплашила се кучката и отвлекла на младоженеца гашнико. А мировци с прокисналата спържа — като седне да яде, с ноктите спържа гребе. Като мраморчане с късите елечета. Като доброславчане — лев да е, търговец да е. Да е като балшане — баба Стана с лулата. Като костинбродчане — на ти баба паричка, да си купиш луличка, купил си луличка, не е луличка като луличка, а събира кило и половничка. Като волуечене като изведат овцете на полето и се разперат като крастат орел. Като шияковчене с дългите шии. Като масловчене със старото масло.¹

След като благословията свърши, всички — и коледари, и домакини — се хващали на хоро и пеели:

Извила се лоза вилнева
около града Крушева.
Не ми е лоза вилнева,
най ми е Янка гражданка.
Войну Милуше сбореше:
Много се свата сбереме,
като съм ги дари готвила,
на всеки сват по дара,
на кумче златно ябълка,
на войно Милуш кошуля.
Век из вратата,
на магарето у торбата.

„Магаре“ бил един от групата коледари. Той поднасял дисаги към домакинята, ревейки като магаре. А тя ги пълнела с орехи, сушени плодове, месо и др.

Коледуването продължавало два-три дни, докато коледарите обходели цялото село.

¹ Благословията е предадена от Кирил Владимиров, 65-годишен. Тя е много показателна за острото сатирично чувство у костинбродчани,

СУРВАКАНЕТО е другият зимен обичай, очакван с нетърпение, особено от момчетата до 15—16 години.

На самата Нова година през деня групово или поединично момчетата тръгвали да обхождат къщите. Носели дрянови пръчки, украсени с разноцветни книжни панделки, за да честитят с тях празника и да пожелаят плодородие, здраве и радост на стопаните. Домакинята ги дарявала с орехи, сушени сливи, бонбони, пайри, сурово месо, сланина и др.

И ЙОРДАНОВДЕН, наричан още **ВОДИЦИ**, се празнувал като в другите български краища.

На този ден жените отивали в църквата да си „светят вода“, а младите родилки — „да си вземат молитва“. След службата всички излизали край реката, където свещеникът четял молитва, след което хвърлял дървен кръст във водата. Младите момци скачали в реката, за да го извадят. Който успявал, получавал награда.

ИВАНОВДЕН се празнувал на другия ден — 7 януари. Свещеникът, придружен от певеца или клисаря, обхождал къщите с бакърено менче, украсено с босилек, и ръсел хората със „светена вода“ за здраве.

ТОДОРОВДЕН И ДОМЛУВАНЕ. Този пролетен празник се чествувал в средата на месец март или в началото на април.

В домовете на онези, които имали в стопанството си коне, се месел специален обреден хляб, върху който било „изобразявано“ копито. Приготвения хляб, поставен в тава с варено жито, жените и по-възрастните хора отнасяли в черква. След молитвата го раздавали за здраве на конете.

Докато траела церемонията в черквата, младежи, облечени празнично, възсядали най-хубавите коне, окичени с разноцветни панделки, излизали край селището и там шумно се надбягвали. Победителите получавали награди.

След надбягването групи от по шест-седем момци обхождали дворовете, пеейки обредни песни. Във всяка група имало „водач“ и „магаре“. Водачът ръководел песните и посочвал домовете, които трябвало да бъдат посетени, а „магарето“ (също човек) носел дисагите. Ето една от тодоровденските песни;

Свети Тодор коня кове, домле, домле,
на зелена на ливада, домле, домле.
Сестрица му клинци дава, домле, домле,
сребро клинци, злато плочи, домле, домле.
Да подкове врана коня, домле, домле,
да премине равно поле, домле, домле,
да набере росно цвете, домле, домле,
росно цвете, ран босилек, домле, домле,
Да извие до два венци, домле, домле,
да ги хвърли у Бел Дунав, домле, домле.
Да ги чака на зли места, домле, домле,
на зли места, на бродове, домле, домле.
Да ги хване малка мома, домле, домле,
малка мома (на това място поставяли името на мома
от къщата)

Домакнията изнасяла жито, овес или ечемик в сито, хвърляла го над главите на младежите, а те викали: „Да се роди“, „Да се роди!“ После стопанката сипвала в дисагите на „магарето“ предвиденото за подарък зърно.

Обрядът се наричал *домлуване*.

ДРЪНКАНЕ И БЛАГОВЕЦ. Обрядът се извършвал в началото на април и е свързан с настъпването на пролетта.

Вечерта срещу Благовец, към залез слънце, момчетата (до 13—14 годишни) вземали палешника от ралото, стара тенекия или друго желязо и удряйки по него с машата, обхождали двора, къщата, стопанските сгради и викали: „Бягайте, змии и гущери, утре е Благовец, ако ви намерим в тревата, ще ви счупим ребрата“. На другия ден се почиствали дворовете.

Благовец е известен като ден, в който се изпъждали злите духове, змиите и гущерите от двора и сградите.

ГЕРГЬОВДЕН. Този древен празник е свързан с пролетта и плодородието.

Есенните посеви вече са изкласили и стопаните просели милостта на свети Георги, закрилника на орачите, да ги запази. Затова на 6 май всяко семейство колело курбан.

В нощта срещу Гергьовден моми и ергени излизали в полето, сред посевите — да наберат цветя за ве-

неца на жертвеното агне. Пред изгрев слънце с песни и веселби те се завръщали по домовете си. Там сплитали венета, окичвали агнето, което стопанинът отнасял в черквата.

Венецът после хвърляли в реката, а с кръвта от закланото агне намазвали бузите на децата — да са червени като нея.

Все във връзка с плодородието е и празнуването на **ЛАЗАРОВДЕН**.

Лазаруването било право само на младите момичета. Събирали се шест-седем момичета, от които две играели, а останалите пеели. Облечени в булченски дрехи, накичени богато с цветя и накити, те обхождали къщите. Там по даден знак играещите заставали една срещу друга, а пеещите се нареждали встрани.

Една от най-разпространените лазарски песни в Костинброд е:

Ой, Лазаре, Лазаре, тука първо дойдохме,
тука първо дойдохме, мома, момче найдохме.
Я женете момата, а годете момчето...

Освен календарните обичаи и обреди — тук не споменахме всички — костинбродчани строго съблюдавали и изпълнявали обредите, свързани с главните събития в живота на човека — раждане, сватба, смърт. Едни от най-интересните обичаи са сватбените.

СВАТБИТЕ се правели най-често в късна есен или зиме, когато полската работа е привършена, както и в ранна пролет, докато не е започнала. В обичаите, свързани с тях, има два момента: първият — уговорка и годеж при съгласие на двете страни или в противен случай отвлечение на момата, и вторият — самата сватба.

В по-старо време уговорката ставала между родителите на момата и момъка, чието съгласие изобщо не се вземало. Понякога младите се виждали едва в деня на сватбата. След като се уговорели, родителите определяли кога ще бъде годежът. В този ден родителите на момъка, придружени от свои близки, отивали в дома на момата, където бивали посрещани тържествено от девойката и родителите ѝ. След обичайната гощавка се уточнявал денят на сватбата и се разменяли подаръци — нишани. Момковият нишан обикновено е някакъв накит — гердан, обици, пръстен и пр., а моми-

ният е кърпа, колан, риза, чорапи и др. С даването на нишан младите вече придобиват правото да се срещат на хорото, на чешмата, да ходят на пазар заедно, мъкът да посети дома на годеницата и пр.

Сватбата траела от три до пет дни, в зависимост от материалното състояние на свекъра. Обикновено започвала в неделя.

В събота вечерта деверът (шаферът) — брат на момка, придружен от някой свой другар, близък роднина, отивал в дома на девойката. След залез слънце заедно с другарките на момичето двамата отивали на близкия бунар или чешма за вода. С тази вода момата си измивала главата. Донсянето на водата и миенето на главата се придружавали с игри, песни и веселби, които продължавали до късно в момините двори.

На сутринта от ранни зори дружките отново са в дома на момата. Едни помагат в готвенето, други подреждат ченза на дълги простори, за да го види цяло село, а трети приготвят булката, посрещат гостите, близките и роднините, дошли да я изпратят под венчило.

Към 10—11 часа група младежи, яхнали коне, излизали от момкови и се отправяли към дома на момата, за да съобщят, че гостите вече идват да я вземат. Начело бил деверът, който носел *вергулицата*. Тя представлява парче червен или бял плат, прикован на дълъг прът, на върха на който има ябълка или китка цвете.

Момците, наричани още *утечници*, били посрещани от момините дружки, а след това — от родителите и от самата мома. Подир половин-един час идвали и гостите, начело с младоженеца, кума, кумата и др. Момата и родителите ѝ ги посрещали далеч пред портата. Момата им целувала ръка и ги въвеждала в двора. На новодошлите се отреждало почетно място, поднасяло им се ядене. В това време кумата заедно с другарките на момата я обличали и забулвали.

Дружките прибирали ченза от простора в специален сватбен сандък. Върху него сядала някоя от сестрите или другарките и го отстъпвала само срещу откуп от девера или младоженеца. Майката на момата дарявала поканените от нея близки и роднини.

Трапезата е приключена, булката се прощава с ро-

дителите си, с роднини и другарки, които пеят: Мома се с рода прощава...

След прощаването, в много случаи придружено с плач, шествието, начело с булката, младоженеца, кума и кумата, се отправяло към черквата, където се извършвал религиозният обряд. При излизане от там кумата хвърляла над главите на младоженците жито, бонбони и пари — да са плодови.

В момковите двори пред вратата постилали платно, което водело до самия вход. Там свекървата посрещала младоженците, подавайки на булката два хляба, къделя вълна, коноп, хурка, вретено, чиния с мед — все символи на берекета, който тя ще внесе в къщата. В някои случаи на булката подавали пеленаче, та тя да добие рожба в най-скоро време. С меда булката замазвала всеки праг и вратата на къщата, за да бъдат животът и работата ѝ сладки като мед.

Започвал обядът. Най-почетните места на трапезата заемали кумът и кумата. Пред всеки гост седали погачата, бъклицата с вино, павурчето с ракия и донесеният подарък за булката. Булката, придружена от шафера, целувала всекиму ръка и му подавала чаша с ракия. Когато връщал чашата, гостът ѝ давал пари. След това първо минаване кумът подавал на трапезата донесената от него ракия, разчупвали се погачите и обядът започвал.

Към края на обяда церемонията се повтаряла, но не с ракия, а с чаша вино. При връщането на чашата обаче вече не се давали пари, а подаръкът. Същевременно и булката дарявала кума, кумата, девера, свекървата, свекъра и другите гости.

С размяната на подаръците обядът се смятал за приключен. Сега вече „музиката“, под чиито звуци ставало даруването, излизала навън. Там кумът повеждал хорото. След това го водели кумата, шаферът, младоженецът, булката или някой близък на семейството.

Към залез слънце булката, придружена от младоженеца, шафера, кума, кумата, със стомни в ръце, без воал, а с обичайната невестина забрадка, отивала на най-близкия бунар за вода. Отпред вървели музикантите, които свирели ръченица, а всички млади играели. Шаферът пълнел стомните с вода, поднасял ги на булката. Но тя ги бутала с крак да се излеят. Това се

повтаряло до три пъти — с пожелание на младото семейство да върви като по вода.

Връщали се пак с музика, песни и игри. Сега вече на вратата ги посрещала най-старата от семейството — бабата, която не позволявала на младите да влязат в къщи, докато не разчистят пътя си. А на пътя им била направена „мечка“, т. е. струпани са дрехи, дърва, сити и други неща. Булката ги взема едно след друго и ги оставя настрана, младоженецът ѝ помага. И така, докато най-отдолу се показвала някоя жена или баба, която е „мечката“. Тя ставала и поемала от булката стомната, пиела вода, а в замяна ѝ давала кукла (бебе). Сега вече булката свободно можела да влезе в дома.

За да приключи окончателно сватбеният обичай, булката трябвало да отговее и получи прошка. А говеенето не било лека работа — булката нямала право да сяда в присъствието на свекъра си, длъжна била да стои права дори и по време на ядене, ако той бил там.

Говеенето траело с месеци, а понякога и година. Прекратяването му определял свекърът, и този ден се превръщал в малко семейно тържество. В присъствието на всички при по-празнична трапеза булката пелувала до три пъти ръка на свекъра си, а той ѝ казвал: „Прощавам ти.“ Това означавало край на говеенето — невестата вече ставала равноправен член на семейството.

КРЪЩЕНЕ. Самото кръщаване се извършвало в черквата или в дома. В религиозния обряд централно място имал свещеникът. Но неоспоримо право да даде името на детето имал кумът. Същевременно той бил длъжен да облече новороденото с дрехи, закупени от него или приготвени от кумата.

Кръщаването се извършвало обикновено в първите десет или двадесет дни от раждането на детето. Тържеството се уреждало от свекървата и кумата и както сватбата започвало и завършвало с гощавка — ядене и пиене. Поканените близки и роднини идвали в определения ден и час в дома на родилката с пита и подарък за детето.

Преди да започнат да ядат, една от жените вземала питата на кумата, слагала я на главата си, обръщала се към четирите посоки на света и казвала: „Да

расте и порасте, толкова голямо да стане.“ После вдигала питата колкото може нагоре. Това се повтаряло до три пъти. После жената разчупвала питата на главата си. Част от нея поставяли на високо, та детето да е високо на ръст.

Кръщаването се предшествувало от едно друго, по-малко тържество, наричано *турта*.

Два-три дена след раждането на детето свекървата кани съседките и някои съвсем близки роднини на турта. Те идват в уречения час, придружени обикновено от малки деца. За кратко време сядат, поднасят малки подаръци на бебето, честитят на булката, но без да се ръкуват с нея и от разстояние. Централно място на туртата заема жената, бабувала при раждането, която даряват богато.

Погребалните обичаи в Костинброд не се различават много от общоизвестните за страната. Вярата в задгробния живот била основното при тях.

Костинбродчани имали и ред други наивни представи и плащали данък на суеверията си. Вярвали в съществуването на зли духове — *вампири*, *караконджоли*, *навляци*, които носели нещастия. За да се предпазят от тях, хората поставяли по оградите на дворовете си черепи на животни. Други окачвали над входната врата на къщата си слънчогледова пита или кочан царевица, като вярвали, че преди да влезе в къщата, злият дух (дяволът) ще спре, за да преброи зърната. Та избирали колкото се може по-големи пити и кочани — броенето да е бавно и трудно.

Суеверието на костинбродчани твърде улеснявало някои по-куражливи хора.

Дядо Влъчко Кенов имал кошари в местността Божина бара, на няколко метра от река Блато, където селяните често ходели за риба. Към полунощ той обличал кожуха си обърнат наопаки, слагал на главата си маска, подобна на кукерските, и започвал да скача в реката и да налита към рибарите. Изплашени до смърт, те оставяли всичко и побягвали към селото, а дядо Влъчко обирал рибата им и се прибирал в кошарата. На другия ден по кръчми и кафенета той разказвал за дяволите, които през нощта идвали в кошарата и му отмъкнали най-голямото агне. Така дядо Влъчко често се гощавал с прясна риба.

Разбира се, това било най-безобидният възможен случай. Защото понякога суеверието било използвано при извършване на големи кражби, палежи и т. н.

От далечните езически времена останало сред костинбродчани и едно друго вярване: всеки род има свой покровител, на когото трябва да се принася жертва.

ПРИНАСЯНЕТО НА КУРБАН ставало с общите усилия на членовете на рода. Закланото животно се готвело в общ казан. Всички необходими продукти се давали от отделните къщи, а стойността на агнето или телето се разпределяла по равно между тях.

За този ден жените приготвяли специални обредни хлябове, наричани *колачи*. Взимали и китки цветя, папици, лъжици, мъжете пък — бъклицы с вино. Всички заедно се запътвали към *оброчището*.

Всеки род имал свое оброчище. Обикновено то се намирало извън селото. На мястото имало засадено дърво, а до него — голям каменен кръст. Жените нареждали храната, окичвали кръста с цветя, запалвали огън. След обичайната молитва започвали яденето. Храната, която оставала, се разпределяла между присъстващите. Те я връщали по домовете за ония членове от семейството, които не са могли да присъствуват на обряда.

Отсичането на дървото, повреждането на кръста или разораването на мястото около оброчището се смятали за жестока обида спрямо покровителя, който в такива случаи „наказвал“ много сурово.

Едно подобно нарушение извършил дядо Милуш Иванов. Той бил от Илчиния род, който принасял курбан на оброчището „Герман“. Там имало три брястови дървета. Дядо Милуш отсякъл един от брястовете и го закарал в дома си. В мига, в който свалял дървото от колата, единият крак и едната му ръка се „вдървили“. Изплашен, дядо Милуш наредил да върнат дървото веднага на мястото и „парализата“ минала — кракът и ръката му се раздвижили.

Историята с дядо Милуш е разказана от неговия брат Коце Иванов през 1934 година. Тя е твърде показателна за дълбоко вкоренената вяра в силата на родовия покровител. Несъмнено внушението в случая е имало изключително значение.

Примитивни и наивни били представите за някои природни явления, които не могли да си обяснят.

Според старите костинбродчани всеки човек имал своя звезда и щом звездата падне, човек умира. Небесната дъга пък била живо същество, което слиза в реката да пие вода, и ако някой се случи там по това време и също пие вода, жена ли е — мъж ще стане, мъж ли е — жена ще бъде.

Градушката се предвождала от ламя, която изсипвала ледените зърна. Затова мъжете в Костинброд обръщали брадвата с острието нагоре или стреляли — да изплашат ламята, да я убият или да я пропъдят надалече.

Продължителното засушаване било божие наказание и трябвало на всяка цена да се изкупи чрез обряда вайдудуле.

ДОДУЛУВАНЕ или още **ВАЙДУДУЛЕ**. За случая подбирали подходящо момиче на възраст до 13—14 години, кръгло сираче, което обличали в булченски дрехи и накичвали с панделки и цветя. Развеждали го из улиците, поливали го с вода и пеели: „Дай боже дъжд, да се роди ръж...“

След като обиколили селото, отивали до реката, където изкъпвали момичето, както е облечено.

Любопитни са и някои вярвания и предсказания, свързани с животните.

По кукането на кукувицата хората броели годините, които им остават да живеят. Виенето на кучето свързвали със смърт на човек от къщата. А ако чуели крясъци на кукумявка — това вече било знак за неизбежна смърт на някой член от семейството. Кокошка да пропее — предсказвало скорошно нещастие за дома.

Забранено било да се вземат яйца от щъркел, защото скоро щяла да падне градушка. А на този, който развали гнездо на лястовица, скоро щяла да умре майка му.

За да се предпазят от „тъмните сили“, от болести, нещастия и бедствия, някогашните костинбродчани строго съблюдавали установените обреди, а прибегвали и до магии, баяния и др. Някои от посочените тук обичаи и вярвания се срещат и на други места в България, но са отбелязани, тъй като са били залегнали дълбоко в

живота на хората от Костинброд. Интересно е, че някои от тях са запазени и до днес.

Светогледът и житейските норми на старите костинбродчани се откриват в множеството поговорки, които присъствували постоянно в ежедневната им реч. А гатанките били най-забавните игри по седенки и беленки. Те имали състезателен характер и били проверка на остроумието и бързината.

Трудно е да се каже кои от поговорките и гатанките са чисто костинбродски, ала ще споменем най-често употребяваните в района.

ПОГОВОРКИ:

Посмеял се црепчо на грънчо.
Не питай за лудо, лудото само се обажда.
На зла круша, зъл прът.
Пусни прасе под одър, то се качи на одър.
От всяко дърво кавал не става.
Кой каквото прави, за себе си го прави.
Ден година храни.
Кой даде рупчето, ще свиря в дудучето.
Днешната работа не оставяй за утре.
Нареди мързеливия на работа, да те научи на акъл.
Ден да мине, комат да ни не замине.
Ще те бия, докато магаре от вода се не върне.
Храни куче, да те лае.
Който бърка в меда, ще си оближе пръстите.
Лъга баба, долъга.
Пуши като старо бунище.
Куче, дете две къщи варди, често гладно ходи.
Гледай му ума, па му крой капа.
Гладен не допича, мокър не досушава.
Вълк куче не става.
Рогуша не пълни ведрото, а многуша.
Род рода не храни, тежко му кой го няма.
Брат за брат, сирене за парн.
Искаш ли да си почитан, трябва и ти да почиташ.

ГАТАНКИ:

Зла кучка от прозорец лае. (езикът)
Търкулна се черно кълбо, та измори цял свят. (нощта)
Олепено, омазано, няма дупка, ни прозорец. (зелката)
От долу зее, отгоре виси. (бунарът и кофата)
Вържеш го — ходи, отвържеш го — стои. (обувката)
Сив сокол под земя лети. (палешникът)

Така са изглеждали някогашните костинбродски къщи. Къщата на Вл. Йорданов, строена преди повече от сто години

Девойки от Костинброд, 1927 година

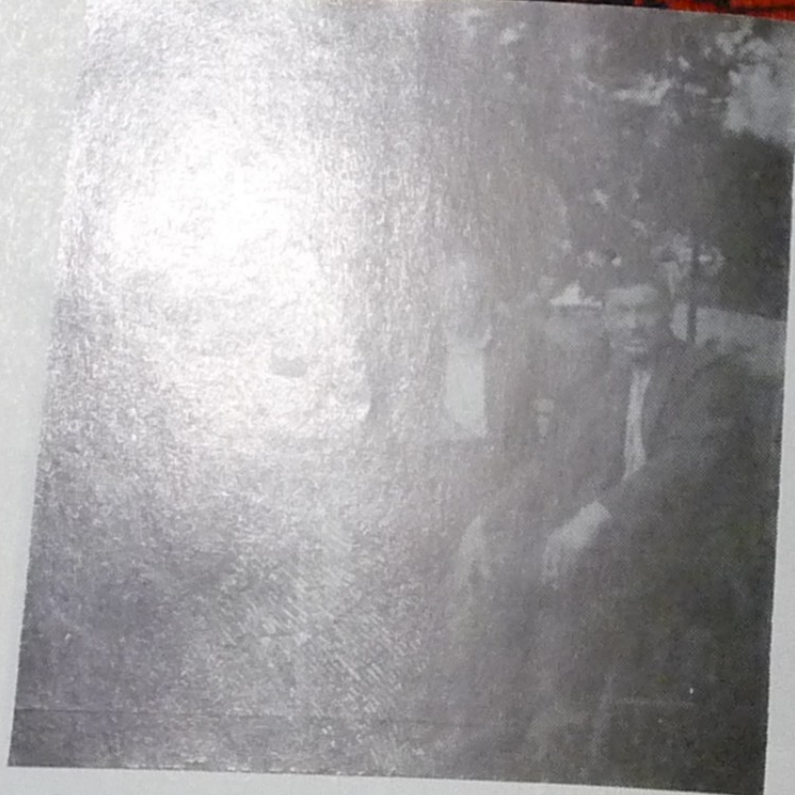
Костинбродчанки (облекло на по-възрастните жени)

Костинбродчани (в типичната си носия) на път за Чехия по Дунава, 1931 година

Илинчиният род (махала) на курбан в оброчището „Герман“, 1932 година

Един от първите учители Стефчо Лазаров и синът му (в средата) на чашка и приказки с касапите Кольо и Владимир Икови, 1935 година

Читалище „Зора“ в Маслово. 1932 година. Първоначално тук е помещавало селското училище

Манастирът „Св. Архангел Михаил“ (Шияковският). Някогашните манастирски постройки, включително и магерницата, където е образуван тайният революционен комитет, вече не съществуват

Нелегално събрание на ремсовата група в Маслово по случай
1 май 1932 година

Ученици от второ отделение на костинбродското училище с
учителката си Поликсена Стойкова, 1937 година

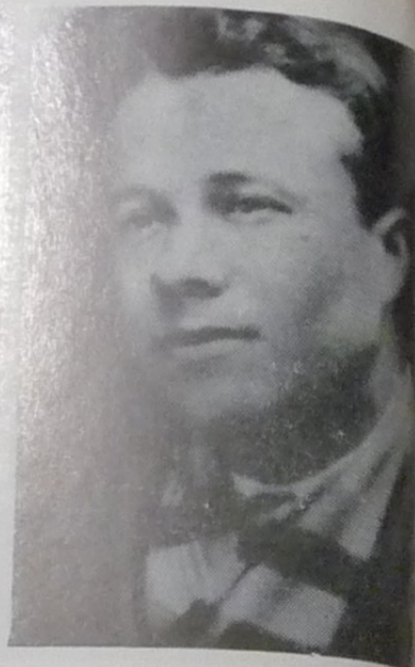
Читалище „Кирил и Методий“

Училищен празник. 1940 година

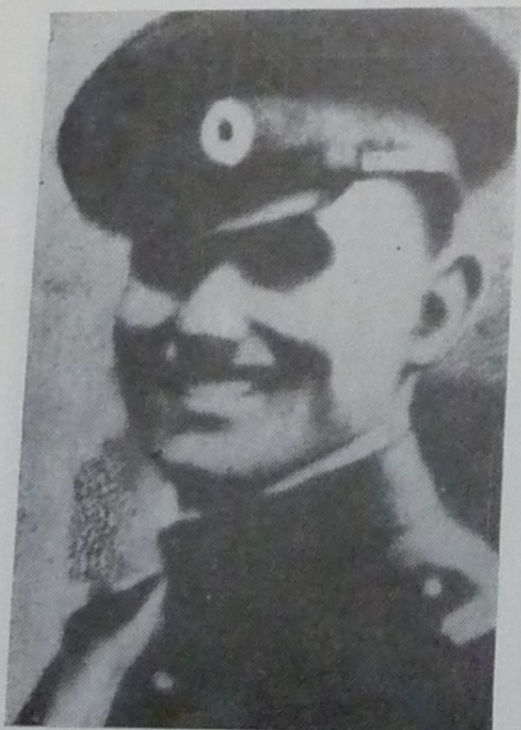

Тодор Спасов Костадинов

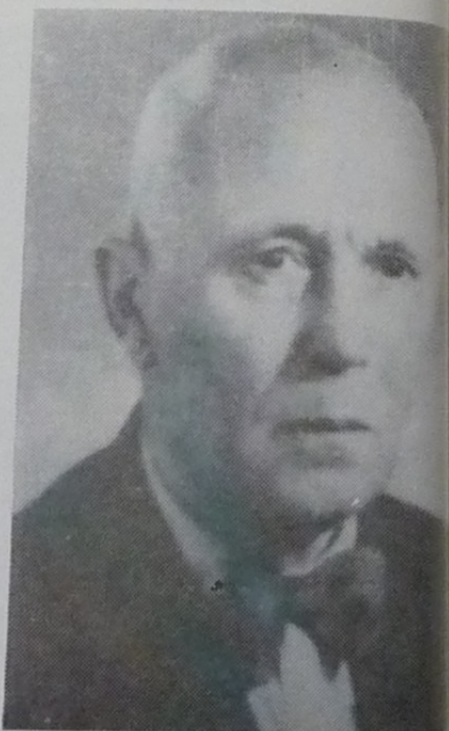

Асен Итов

Стефан Костадинов Стойков

Борис Лозанов

Кооператорки от Маслово на манифестация в София. 1 май
1947 година

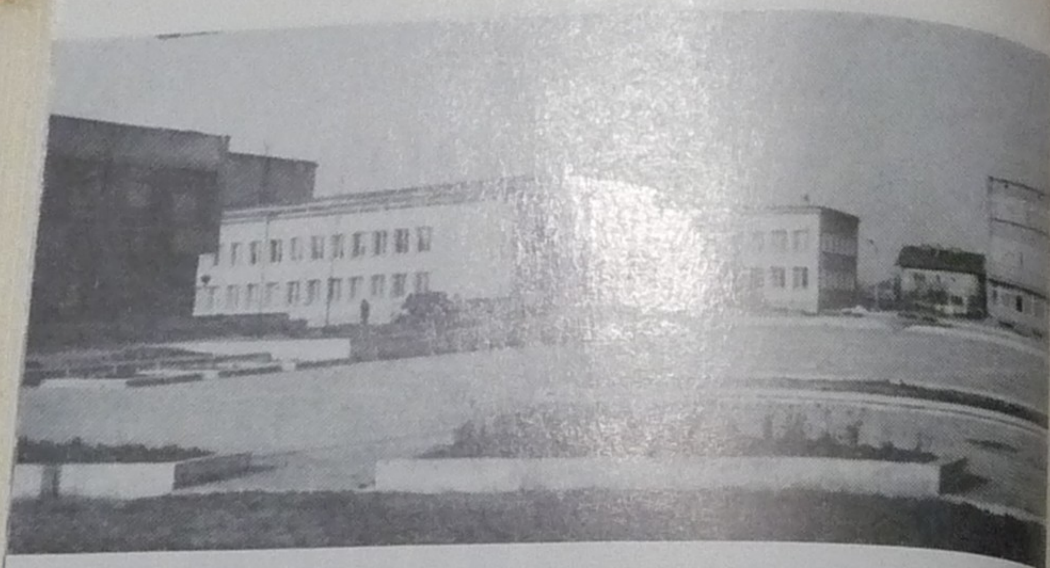
Полевъдна бригада първенец в Костинбродското ТКЗС, 1955
година

ЕСПУ „Петър Берон“

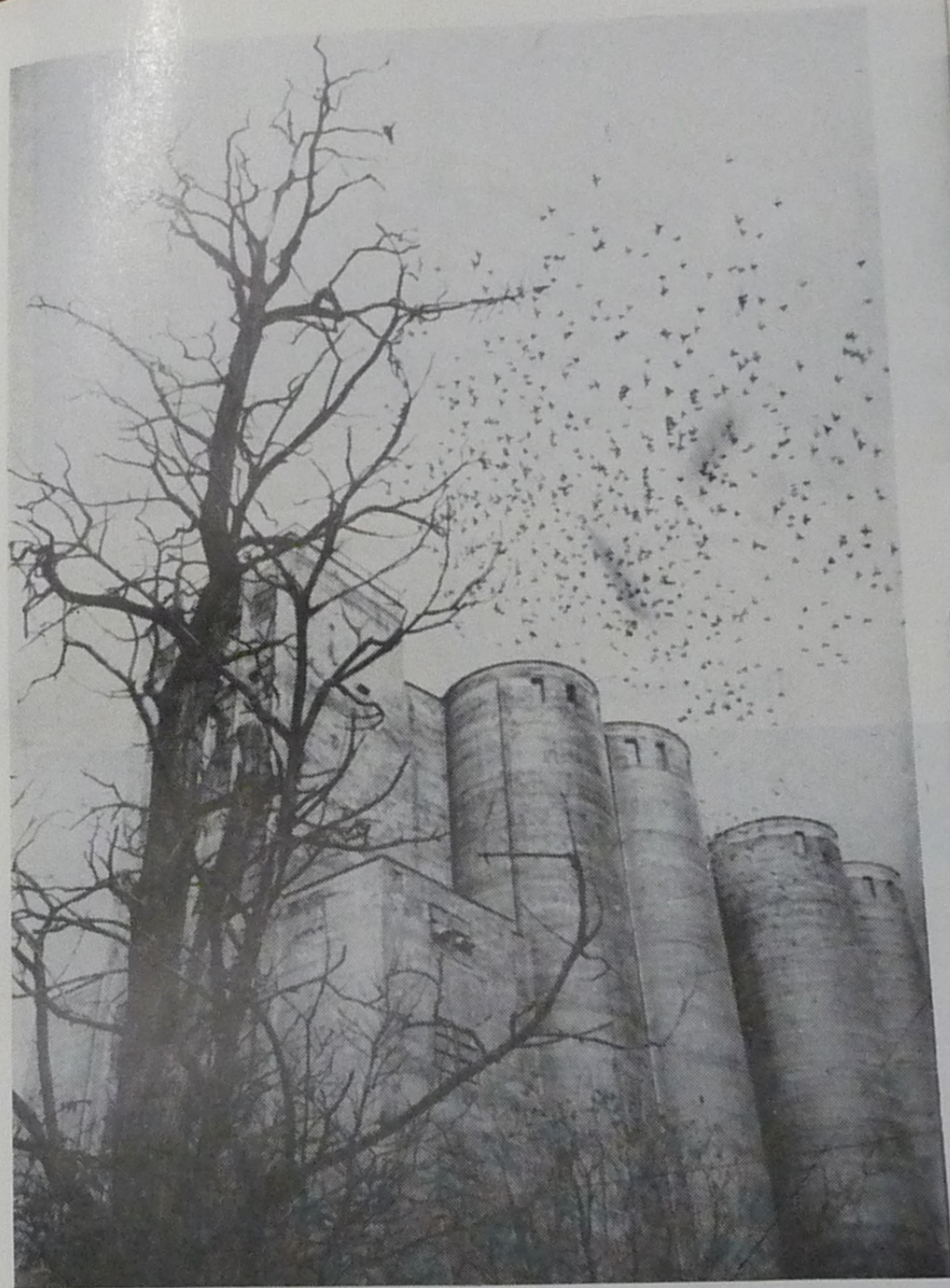
Жилищен блок

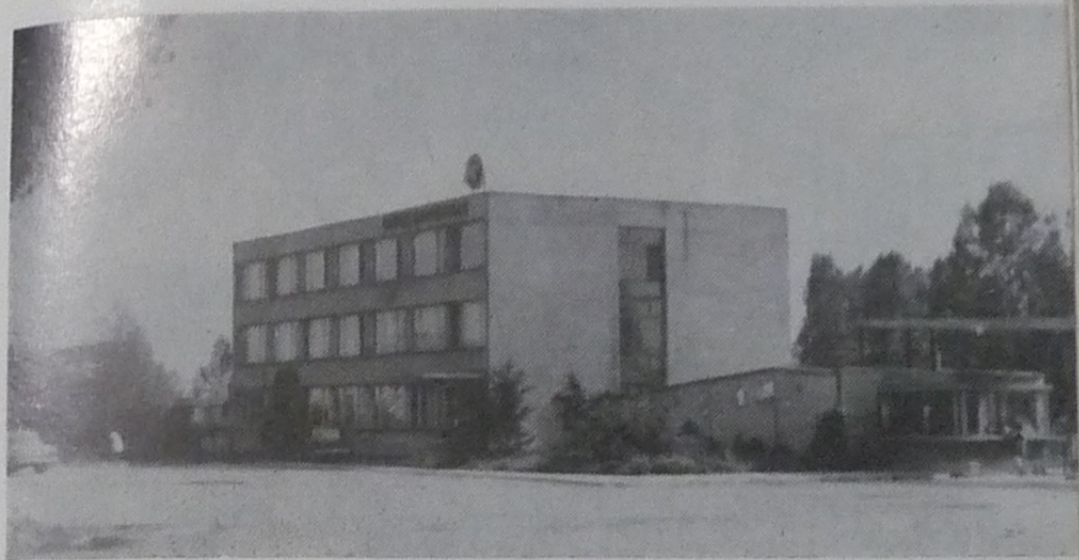
Културният дом и площадът пред него във втори район на гр. Костинброд

Селскостопанският техникум „Титко Черноколев“

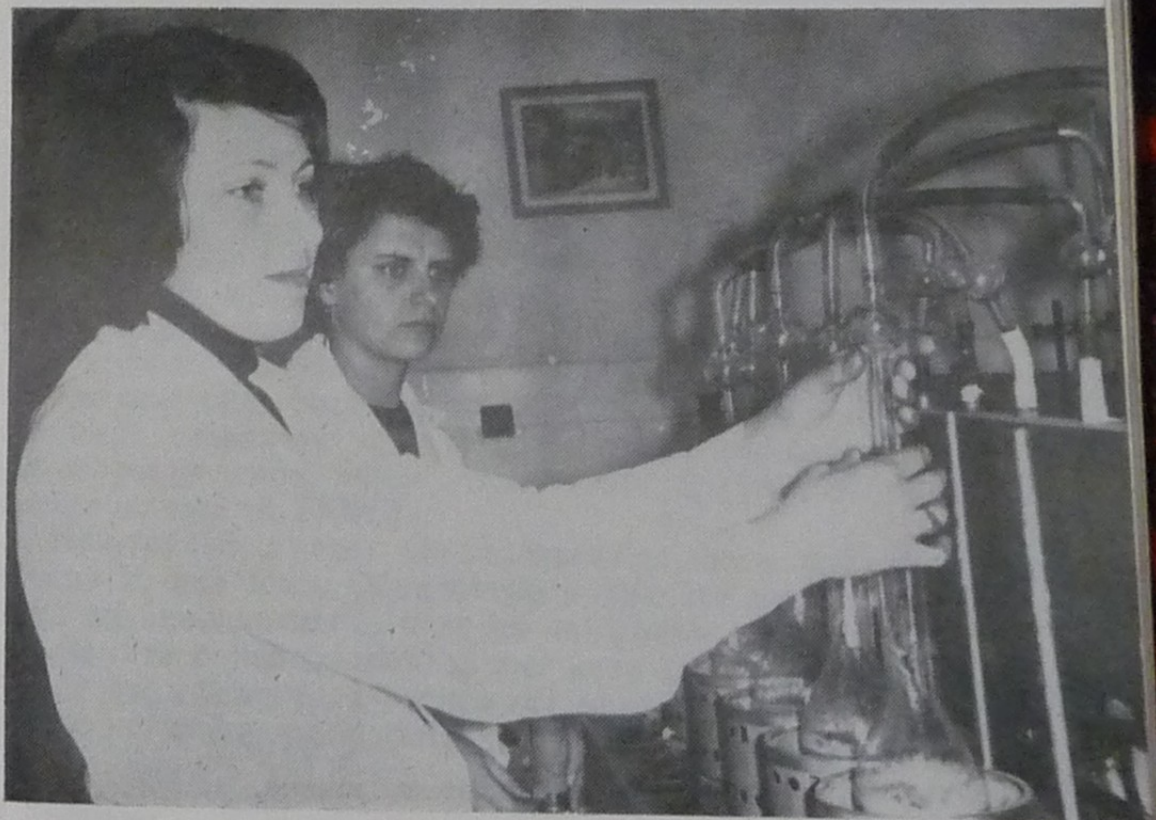
Силози на ДХЗ „Георги Димитров“ на гара Костинброд

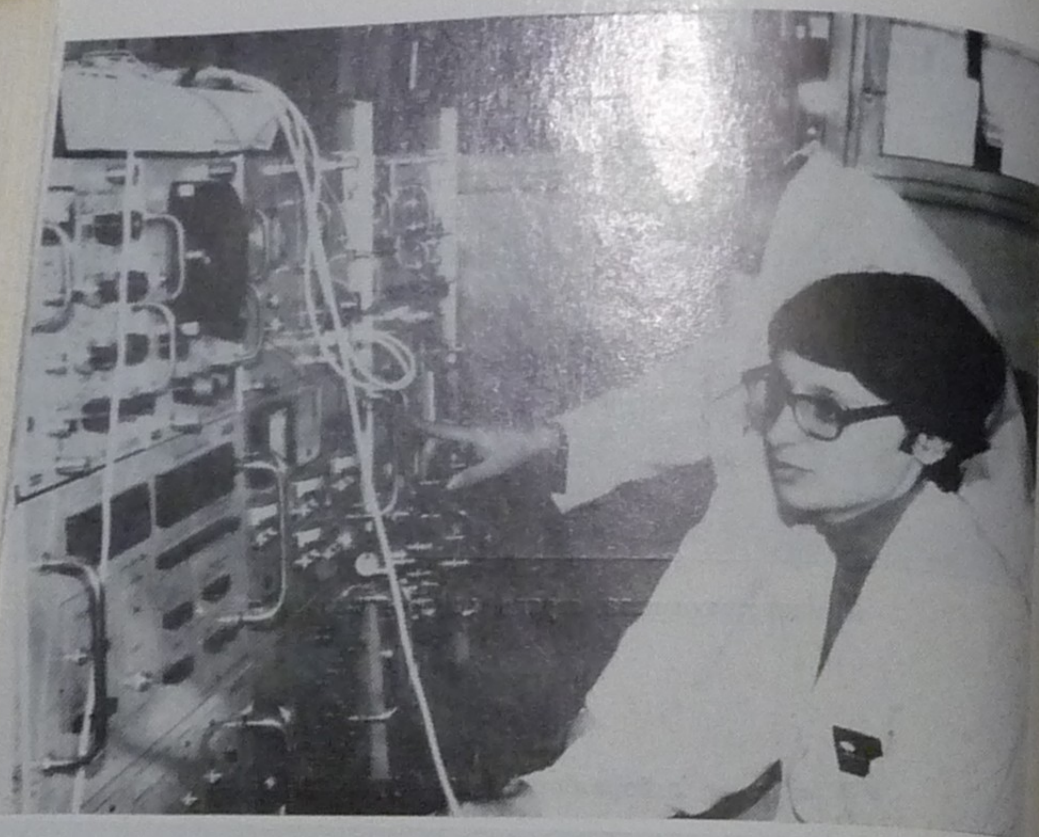
ДХЗ „Георги Димитров“ — в цеха за олио „Нива“

Административната сграда на Птицекомбината

В една от лабораториите на Фуражния завод

В Института за растителна защита

IV. КОСТИНБРОД ПРЕЗ ЕПОХАТА НА КАПИТАЛИЗМА

1. ИКОНОМИКА СЕЛСКО СТОПАНСТВО

Поради благоприятния климат и плодородните почви основният поминък на населението в района е земеделието. Културите, които се отглеждат, са главно ръж, пшеница, овес, ечемик, царевица, лен, коноп, захарно цвекло и лоза.

Към 1930 година поземленият фонд на Костинброд е: около 80% обработваема земя, 15—18% изкуствени и естествени ливади, 1—2% необработваема земя. Близо 90% от земята е разпределена между отделните частни стопанства; 9% е собственост на общината; 1% — на училището и 0,5% — на църквата и читалището. Около 60% от частните собственици притежават земя до 40 дка, 30% — до 100 дка, 5% от 200—300 дка и 0,5% над 300 декара. Останалата част от населението с безимотно.

По това време в костинбродския район земята е разпокъсана на парчета от 1 до 5 декара. Рядко се среща нива от 10—15 декара. Селяните предпочитат нивите им да бъдат по-малки, но повече на брой, и то в различни части на землището, така че ако някоя пострада от природно бедствие, другите да останат незасегнати. Разпокъсаността на земята е една от главните причини дълги години тук да не се подобрява и усъвършенствува земеделието. Едва към 1939—1940 година в Костинброд се предприема комасиране на земята, което бива завършено окончателно и влиза в сила едва към 1944 година. (Плановете за комасиране на земята са готови още през септември 1944 година и към края на октомври стопаните получават скици за границите на комасирания имот, който обработват до 1950 година, когато влизат в ТКЗС).

Най-трудно живеят онези стопани, които притежават до 10 дка земя. Обикновено нивичките им са пръснати на няколко места и не са по-големи от 1—2 декара. Земята е неплодородна, тъй като притежателите ѝ нямат възможност да отглеждат какъвто и да е добитък, с който да я обработват и наторяват. За обработ-

ването те са принудени да търсят услугите на богатите срещу високо заплащане, а поради липса на торове нивичките са засявани почти всяка година с една и съща култура, главно пшеница и царевица. Това изтощава почвата и добивите стават все по-малки, като се стига до 60 кг от декар. Бедната земя не може да изхрани семействата им. Постепенно някои започват да я продават и да отиват на работа в промишлените предприятия на София или във фабриките на Чиров.

Сравнително по-добре са собствениците на земя от 40 до 60 дка. Те отглеждат едър и дребен добитък. Обработват земята си, без да прибавят към чужда помощ. Могат да торят нивите, да подменят засяваните култури. Добивите са задоволителни.

Собствениците на земя до 100 дка също са хора с многолюдни семейства, които успяват да обработват земята си със собствени сили. Но те имат възможност да отделят част от имота си за пасбище и отглеждат добитък не само за работа, а и за мляко и месо. Известна част от продуктите, които произвеждат, изнасят на пазара.

Притежателите на земя над 100 дка са най-малко. Това обикновено са търговци, кръчмари, мелничари или техните синове. Те притежават и повече добитък. Използват наеман труд не само през отделните сезони, а постоянно. В повечето случаи имат по един-двама постоянни слуги, които ръководят селскостопанската работа под техния пряк надзор. Поради наличието на повече добитък, по-качествената обработка на земята и евтиния наеман труд, доходите на тези стопани са големи, добивите от декар земя често достигат 150—200 кг пшеница, 250 до 300 кг царевица, 3—4 тона цвекло и пр.

Собствениците на земя над 200 дка я обработват изключително с помощта на наемни работници и ратаи. Те трудно могат да контролират работата, поради което добивите от декар рядко достигат тези на стопаните със земя до 100 декара. Ето защо предпочитат да дават отделни участъци на изполица, други — под наем за зеленчукови градини (земите им са поливни и плодородни). Това им носи много по-високи доходи.

Обработването на земята, в общи черти, е примитивно. До началото на нашия век дървеното рало и

браната, направена от тръни, са единствените селскостопански оръдия. Едва към 1900 година някои селяни закупуват чрез Българската земеделска банка плугове и железни грапи, чешко производство.

Жътвата се извършва главно на ръка, със сърп. Паламарката в този край не е известна и не се употребява. (Вършитбата става с коне. Селяните, които не притежават собствени, наемат от каракачаните (те докарвали в селото коне нарочно за вършитбата). А някои стопани продължават да вършеят с „диканя“, както се е извършвала вършитбата в по-старо време. Отстраняването на плявата ставало чрез отвяване с лспа-та, дори и при харманите с коне. Едва към 1915 година по-заможните стопани започват да използват веялки. С тях се работело ръчно. Работата била трудна, но хората предпочитали да не чакат с дни излизането на вятър.

През 1928 година първи в селото купуват вършачка братята Коце и Георги Иванови. Тя се движи с парна машина, за гориво на която се използва слама. Въпреки че производителността ѝ е несравнимо по-голяма от ръчния труд, костинбродчани избягват да я използват — наемът е висок, а и придвижването ѝ от един харман до друг е много трудно.

Две години по-късно в селото започват да идват по вършитба другоселци (главно от Северна България), които докарват своите вършачки, движени от трактор. Първ докарва вършачката си в Костинброд Толе Иванов от с. Кумарица, Софийско. Този ден се превръща в празник, за който се говори дълги години.

Тракторният плуг започва да се използва едва към 1950 година, при създаването на ТКЗС, т. е. когато се уедрява земята.

Прибирането на сеното, слънчогледа, цвеклото, царевицата и другите култури също става на ръка и трае седмици.

Жътвата била най-важната селскостопанска дейност за костинбродчани и те правели всичко възможно за по-бързото и качествено прибиране на зърното. Заможните селяни, каквито са Генко Димов, Ленко Костов, Тодор Папаланов, Йордан Антоу, братя Васил и Атанас Кръстанови, Коце Иванов, Лозе Гьорев, Лозе Генков и др., още през май отивали в балканските села

(Градец, Царичина, Гинци, Бреже, Дреново и др.), където жътвата обикновено закъснявала с 20—30 дни и наемали по 10—12 девойки за жътварки, като им давали „капаро“. Когато настъпвал жътвеният сезон, довеждали ги в Костинброд, където наетите жътварки оставали до окончателното привършване на жътвата. Всяка от тях се стараела да изпъкне с работата си, та дано я хареса „чороаджийският син“ или някой друг ерген от селото. И наистина често те се омъжвали и оставали в селото завинаги.

Сутрин, преди изгрев слънце, жътварките със сърп на рамо поемали пътя за нивата. Срам било за всички слънцето да ги огрее по пътя. По две, по три в група, те бързали да стигнат колкото се може по-рано, за да зарадват стопанина с повече снопи вечерта. В първата група вървяла *драгоманката* (тази, която водела жътварките и отговаряла за тях). След нея крачели другите, а отстрани — мъжете, които връзват снопите (връзвачите). Най-отзад скърцала колата с хляба, с бурето вода, дрехите за предпазване от дъжд и пр. От село жътварите излизали колкото се може по-тихо, но стигнали ли на нивата и захванели ли първата *постат*¹, запявали дружно и мелодично, за да известят, че вече са започнали работа. Отговаряли им с песен от другите ниви. Към 8—9 часа песните постепенно затихвали, за да екнат отново към 10 часа, когато стопаните донасяли обяда.

След обяда рядко се чувало песен. Момичетата работели бързо и мълчаливо. Когато слънцето се накланяло на запад и долитал полъхът на планинския вятър, девойките отново запявали, но песните им били бавни и монотонни. Над жътварките тегнела умора.

Паднел ли мрак, поемали обратния път. Сега вече не бързали, вървели групово и пеели по-мелодично, особено когато наближели селото, където хората, наизлезли по вратниците, ги слушали. За час-два песните заглъхвали, докато жътварките се измийат, преоблекат и вечерят. След това, отново на групи, те се отправяли към селския мегдан и до полунощ играели кръшни хора. А в събота и неделя песните и игрите продължавали до 1—2 часа през нощта, когато, при-

¹ *постат* — определен участък, ивица.

дружавани от стопаните или местни ергени, жътварките весели се прибирали за кратък сън.

Жътвата била истински празник за селото и когато тя свършвала и жътварките се разотивали по домовете си, Костинброд се връщал към своя монотонен и еднообразен живот. А в същност работата на жътварките била извънредно тежка. Те били жестоко експлоатирани — за труда си получавали мизерно възнаграждение, но това била единствената възможност да печелят нещо и да подпомогнат семействата си.

В миналото в Костинброд е било силно развито лозарството. Запазени са турски документи, в които са записани имената на собствениците на големи лозя. Цялата северозападна част от землището, която и сега носи името Лозята, е била заета от богати лозови насаждения. Но няколко години преди Освобождението са нападнати от болест, която ги унищожава за три-четири години. Някои костинбродчани, като братя Гареве, Стефчо Лазаров, братя Кьосеви и др., се опитват да възстановят лозовите насаждения, но напразно. Възстановени са само 10—12 лозета, които се оказват слабодоходни. С течение на времето лозарството в Костинброд е окончателно изоставено и заменено с овошарството.

Усиленото засаждане на овощни градини, главно от двете страни на река Блато, започва към 1912—1915 година. Първите овощни градини са на Стефчо Лазаров, братя Стойкови, братя Папаланови, на поп Йордан, Тодорин Знеполски, Свилен Здравков, братя Душкови и др., някои от които съществуват до 1955 година. Градините са смесени: наред със синята кюстендилска слива се засаждат различни сортове ябълки, круши, дюли, вишни и череши. Но въпреки близостта до София, най-големия консумативен център у нас по това време, и сравнително добрия транспорт плодовете не намират добър пазар и градините скоро се оказват нерентабилни.

Общата стопанска криза след Първата световна война засяга и костинбродчани и те се насочват към производство на по-високодоходни култури — зеленчукопроизводство, семепроизводство и др. През 1930 година тук се създава първото в Софийския район „Дружество на семепроизводството“. То си поставя за цел да

произвежда и пласира семе за кърмно и захарно цвекло с висока кълняемост. Образува се по инициатива на агронома Боров и се ръководи от Управителен съвет. През 1933—35 година по-голямата част от поливните площи край река Блато са засадени с щеклинки (цвекло за семе). Щеклинките имат добра цена и сигурен купувач в лицето на захарната фабрика в Пловдив, която изкупува семето в неограничено количество, и носят добри доходи. Само две години по-късно обаче извъредно разрасналото се зеленчукопроизводство измества семепроизводството, дружеството загубва значението си и преустановява дейността си.

Поради по-голямата надморска височина — 545 метра, зеленчуците в Костинброд стават малко по-късно, когато в Пловдив, Пазарджик, Петрич те вече привършват. По тази причина костинбродчани успешно се включват в така наречения „зелен пояс на София“, който снабдява столицата до късна есен с пресен зеленчук. Тъй като не познават отрасъла, те образуват съдружия с по-опитни в зеленчукопроизводството хора от Горна Оряховица, Пазарджишко, Пловдивско и др. Някои пък просто дават земята си под наем на тези градинари.

От това костинбродчани печелят добре. Към 1936—37 година наемите стигат до 10 000—12 000 лв. за декар, докато продажната цена на декар земя е само два пъти по-висока, т. е. 25—30 000 лева. Произвеждат се главно спанак, пролетен и есенен лук, моркови, чушки, домати, зеле, картофи и други зеленчуци.

Нека тук кажем няколко думи и за водния синдикат „Блато“, който веднъж споменахме. Той се образува през 1921 година, непосредствено след излизането на Закона за водните синдикати, с цел да се коригира коритото на река Блато и по този начин да се предотвратят ежегодните тежки наводнения. В това кооперативно сдружение членуват всички селяни от Костинброд, които имат заливаеми ниви край реката, както и стопаните от Опицвет, Безден, Богьовци, Петърч, Маслово, Шияковци, Мирвяне, Требиш, Погледец, Славовци, Кумарица, Батковци, Драговищица, Голяновци, Житен и Доброславци с подобни имоти.

Работата започва още в 1921 година. Събарят се воденици и воденични язове, смятани за една от при-

чините за наводненията, изправят се завой. До 1938 година е завършена корекцията на река Блато, като дължината ѝ от 42 км става 30. Коририрани са и притоците Белица, Крива и Какачо.

След това синдикатът започва строежа на главния напоителен канал, който завършва през 1943 година. Работата по второстепенните канали продължава дълго.

През 1948 година синдикатът е включен в Държавна напоителна система. Сега се напояват около 30 000 дка земя от изворите до устието на река Блато.

Климатът, близките гори, просторните естествени ливади обуславят развитието и на пчеларството в Костинбродския район.

В миналото много семейства отглеждали пчели. Известни пчеларки били баба Срема, баба Дона и др. Добивали мед главно за домашни нужди и само малка част от меда и восъка продавали на пазара в София. Стопаните сами изплитали от върбови или лескови пръчки кошерищата, а след това ги намазвали отвън. При изваждането на меда и восъка, което ставало веднъж в годината, били унищожавани голям брой пчели, а понякога и цялото пчелно семейство. Ето защо през 1922—1923 година пчеларите Павел Донков, Димитър Донков, Величко и Димитър Душкови, Тодор Стойков, Свилен Здравков, Г. Папаланов и др. посрещат с радост появяването на разборните кошерища „Дадан-Блат“. При тях вече може да се контролира движението на пчелните семейства, запасът му от храна за зимата, състоянието и количеството на пилото (яйцата) и пр. Те са удобни и за подхранване при нужда. Най-главното обаче си остава, че при вземането на меда не се унищожават пчелното семейство.

Едва през 1940 година тукашното пчеларство се развива бързо като доходен занаят и броят на пчеларите надхвърля 50—60 души. Братя Душкови, Г. Папаланов, поп Йордан и др. имат по над 50 пчелни семейства. Но решаващо за по-нататъшното му развитие се оказва образуването на пчеларското дружество „Цвят“, през 1957 година, за което ще говорим по-нататък.

От най-стари времена хората в района на Костинброд са се занимавали и с животновъдство — главно говедовъдство и овцевъдство. Отглеждали са също биволи и коне, които им служели в селскостопанската работа.

Местната порода, съобразена с климатичните условия тук, е така нареченото сиво искърско говедо. Около 1930 година обаче, когато на софийския пазар се чувства остра нужда от мляко и млечни произведения, някои по-заможни и практични костинбродчани: Георги Папаланов, Душко З. Душков, Панталей Георгиев, Лозан Панталеев, Здравко Свиленов, Йордан Антоу, Тосе Стефчев, Величко Нотев и др., купуват крави монтафонки, които използват само за получаване на мляко.

С разрастването на говедовъдството в селото се създава дружество „Монтафон“. То има задачата да повишава познанията на стопаните в тази област, да се грижи за доставката на фураж, за оказване на навременна лекарска помощ, за опазване чистотата на породата, за пласиране на млякото и приплодите и пр. Ръководството на дружеството: председател Здравко Свиленов и членове Душко Душков, Христо Коцев, Величко Нотев и Лозан Панталеев, развива голяма дейност и в непродължително време монтафонът се налага изцяло в Костинброд. Много стопани започват да карат в София мляко за продажба. Това продължава до 1950 година.

Голяма част от населението на Костинброд се занимава и с овцевъдство. Мнозина го предпочитат поради изобилната паша в района, както и поради възможността да се получи и оползотвори вълна, месо и мляко от овцата, тази „сиромашка крава“, както я наричали. Има, разбира се, и по-богати овцевъди, като Димитър Енгов (Ефентията), Митър В. Папаланов, Мишо Пишов, Анто Кашълъмов, Димо Иванов и др., които притежават до 200—300 овце.

В по-старо време овцевъдството било съвсем примитивно. Отглеждала се местната планинска овца, която давала малко мляко, вълна до 2 кг и приплод — едно агне. По-късно тя била заменена с плевенска черноголова овца, която се оказва доста подходяща за района на Костинброд. Опитите да се развъди и утвърди карнобатската овца не успяват.

В периода, който разглеждаме, в Костинброд е развито добре и свиневъдството.

Тъй като това било най-тежката работа, по-заможните стопани наемали свинари за едно полугодие (от

Гергьовден до Димитровден). Плащали им в натура — 1—2 кофи жито или царевица на глава добитък. За свинари се главявали най-бедните хора (от околните села) с надежда да се замогнат. В района се отглеждала така наречената обикновена шарена свиня, по-късно заменена с облагородената порода „Йоркшир“.

Птицевъдството също е застъпено. Отглеждат се главно кокошки, пуйки, гъски и патици.

След позатихването на стопанската криза, към края на 20-те години, на софийския пазар се чувства голям недостиг на яйца и птиче месо. Тогава по-приемчивите костинбродчани купуват кокошки от подобри породи, построяват модерни кокошарници, подобряват качеството на храната. Все по-голям става броят на селяните, които се занимават с птицевъдство. През 1930—1931 година в село Житен е построена люпилня с два инкубатора. Но нейният капацитет е недостатъчен и през следващата година се построява люпилня и в Костинброд.

През 1930 година в местността Белица е изградена и ветеринарна лечебница. Големи заслуги за това имат тогавашният областен ветеринарен лекар д-р Борис Коцев от Костинброд и д-р Владимир Бичев.

Общо взето, работи се доста за подобряването и преуспяването на селското стопанство като главен поминък на населението от Костинброд. Още през 1901 година по инициатива на неколцина по-просветени и будни стопани: Славчо Димитров, Димитър Гарев, Иванчо Гогов, Томчо Папаланов, Никола Панев, П. Радунов, Г. Тарапонтов и др., се образува дружество „Орач“. То има задачата да повишава общата култура на своите членове и главно познанията им по въпросите на селското стопанство, да ги снабдява с високодобивни сортови семена и породисти животни, да доставя евтин и качествен фураж, да отпуска кредити на членовете си за стопански нужди и пр. Поради избухване на Балканската война дружеството преустановява своята дейност, която подновява едва след края на Първата световна война, вече под името: Потребителна кооперация „Напредък“.

Кооперацията се оглавява от ръководство, в чийто състав влизат: Димитър Гарев, Славчо Димитров, Петър Радунов, Иванчо Гогов и др. Тя си поставя по-

други цели, най-главната от които е да доставя стоки от първа необходимост за своите членове. А това означавало да се бори с едрите търговци Васил Лозев, Борис Захариев, Костадин Панчев и др., които държат в ръцете си по-голямата част от населението. Само най-прогресивните селяни, които виждат бъдещето на кооперацията, ѝ остават верни и се снабдяват от нея. Въпреки всичко тя не отстъпва дълго време.

След едно преустановяване от няколко години през 1933/1934 година кооперацията отново е открита, този път под председателството на Христо Коцев. Сега тя получава и по-голям кредит от БЗКБ¹, така че, от своя страна, също увеличава кредитирането при минимална лихва на своите членове. Това привлича нови хора в кооперацията. Дяловият капитал бързо нараства, собствените средства се увеличават. Кооперацията отваря и свои магазини. Дейността ѝ се разширява благодарение и на подготвените кадри, с които разполага, както в лицето на своя председател учителя Христо Коцев, така и в лицето на много членове като Здравко Свиленов, Душко Душков, Никола Попйорданов, Борислав Тодоров, Младен Тодоров, Андрей Димитров, Младен Александров и др.

С нарасналата си сила кооперацията взема инициативата в свои ръце и започва да се налага в борбата с големите търговци. Тя става двигател на редица общополезни селскостопански мероприятия: започва да събира млякото, организира превоза му, отваря в София собствена млекарница, кредитира млекопроизводителите, доставя им фураж, построява млекосъбирателен пункт и пр.

Въпреки успехите на кооперацията и нейната многостранна подкрепа стопанствата на костинбродчани си остават в общи линии примитивни. Положението се променя след 1950 година, когато тук се образува ТКЗС.

¹ Българска земеделска и кооперативна банка се образува през 1934 година след сливането на Българска земеделска и Българска кооперативна банка.

ЗАНАЯТЧИЙСТВО И ПРОМИШЛЕННОСТ

С увеличаване броя на населението в Костинброд и със засилването на движението по Ломското шосе (главен път, свързващ столицата с дунавските пристанища) възникват и някои занаяти.

Първата подковаческа работилница открил някой си Кольо налбантинът. Той се установил на Ломското шосе (приблизително на мястото на сегашния Окръжен ветеринарно-медицински център). Докато починал добитъкът и пътниците похапнали в близкия хан, налбантинът вършел своята работа. Той изработвал саморъчно подковите както за конете, така и за воловете. Работата се увеличавала и Кольо налбантинът започнал да прибегва до помощта на наемни работници, особено през лятото и есента. Втора такава работилница отворил Ранко Денчев, но и тя била на Ломското шосе и обслужвала главно преминаващите. Затова братята Илия и Йордан Почови решили да открият трета подковаческа работилница, която се намирала в центъра на селото и служела главно на костинбродчани.

Към 1920/1921 година близо до налбантницата на Кольо (вече починал) подхващат занаята наскоро пристигналите цигани Шабан и синът му Байран. Големите приходи, а и нуждата от този вид дейност налагат създаването на нови подковачески работилници — на Спас Илиев, на сина му Александър Спасов и др. Заплащането в повечето случаи става в натура — с жито или царевича. Често налбантите упражняват още едно занимание — лекуват добитъка (навехнат крак, убождане и пр.).

Постепенно мнозина от селяните започват сами да подковават добитъка си, тъй като на пазара вече се продават готови подкови и клинци.

Приблизително едновременно с налбантниците се появяват първите коларо-железарски работилници. Построени по Ломското шосе край ханчетата, където отсядали коларите за почивка, те също обслужват главно керваните, пътуващи от София за Северна България и обратно.

Между първите е Стойко Тодоров Кьосев. Той имал кръчма край реката (на това място днес е прогимназията), и до нея — стая. Занимавал се и с кацарство —

поправял стари бурета и каци, правел нови. За него разказват, че ревниво криел занаята си от другите. Работел само когато е самичък — щом се приближел някой, спирал работата, покривал предмета с кожата си и сядал на приказки.

Тодор Аначков и Ранко Денчов са първите майстори, чието основно занимание е коларо-железарството. Единият си построява работилница в селото, а другият — на Ломското шосе. По-късно се появяват работилниците на братя Илия и Йордан Почови, на Георги и Цончо Димитрови (Ефентиите), на Димитър Новаков (Мито Кривия), Владимир Стефчев, Тодор Ранков, Йордан Тодев и други, които усъвършенствуват занаята и започват да правят хубави и търсени коли и каруци.

Коларо-железарският занаят се очертава като твърде доходен, та мнозина били желаещите да постъпят чираци и майсторите подбирали много възискателно помощниците си. Но към 1935/1936 година коларо-железарството в Костинброд претърпява сериозна криза. Йордан Тодев започва да използва машини, поради което в неговата работилница правят по-хубави и по-евтини коли и каруци. Другите не могат да издържат на тази конкуренция и са принудени да ликвидират работилниците си.

Работилницата на Тодев работи сама чак до 1953 година, когато е предадена на ТКЗС „Асен Итов“ (собственикът ѝ е член на стопанството, машините са пренесени там и са монтирани в специално пригодена за целта сграда, където се помещават и днес).

Някои от железарите се опитват да поправят и отоплителни печки. Един от тях бил Тома Мартинов, който наред с тенекеджийството поправял брави, ключове, шевни машини, машини за стригане, дори се опитвал и в часовникарството. Макар и самоук, той имал „златни ръце“ и се е ползвал с голяма известност, но не отворил работилница, а работел по домовете. По-късно със същото се занимава Димитър Донков Будин.

Към 1920 година Крум Петров образува съдружие с Владимир Димитров и започват да приемат и тенекеджийски поръчки — поправки на печки, кюнци, брави, ключове, запояване на домашни съдове и др. Изработват по-усъвършенствувани печки, не само отоплителни, а с фурни, рядкост по онова време. Тези са-

моуки тенекеджии и ключари в същност поставят началото на мебелното занаятчийство в Костинброд. Учили са занаята при Иван Стефчев (по прякор Дайчо). Но той загива през Първата световна война и Крум наследява неговите инструменти. В съдружие с Владимир Димитров започват да изработват врати, прозорци, маси, столове, сандъци, шкафови и др. Работилницата съществува до 1930 година.

След около пет-шест години Илия Бецев и Димитър Грозданов отварят нова мебелно-дърводелска работилница в селото. Както своите предшественици, и те извършват всичко на ръка. Едва към 1935 година почват да ползват машини (първоначално в София, а по-късно използват машините на Йордан Тодев). Този начин на обработка продължава до откриването на дърводелски цех към ИПК „Победа“ през 1957 година.

Друг стар занаят в Костинброд, просъществувал повече от 150 години, е обущарството. Името на човека, открил първата обущарница, е неизвестно, но при него са чиракували и учили занаят братята Йордан и Милчо Лицеви. Първоначално те само поправят обувки — закърпват ги, поставят подметки и пр., но към 1905/1906 година започват да приемат и поръчки. В същност вземат само мярка, по която в София по-опитни майстори кроят и ушиват обувките, а братя Лицеви само ги дообработват.

През 1927 година в Костинброд пристига обущарят Игнат Манолов, по прякор Иглата, от София. При него постъпва на работа братовчед му Лозан Станчов. Но населението се е увеличило, изискванията на хората — също и двамата майстори не успяват да изпълняват поръчките. През 1929 година Игнат се завръща в София при семейството си и Лозан остава сам. По негово настояване пристига от София друг майстор — Димитър Димитров, по прякор Ракийцата, който притежава собствена обущарска шевна машина. Така кроенето, ушиването и изработването на обувките стават вече на място, в Костинброд. През 1931 година Ракийцата продава машината и останалия инвентар на Лозан и напуска Костинброд. Няколко години Лозан Станчов е единственият обущар в селото.

През 1935 година нова обущарска работилница отваря Младен Захариев, който работи в нея близо десет

години. Той е получил по-висока квалификация като работник-обущар в София, където е посещавал и завършил с успех вечерното занаятчийско училище. Младен Захариев изработва по-солидни и по-модни обувки, поради което бързо печели клиенти.

Десетина години преди отварянето на обущарски работилници в Костинброд се слага началото на шивачкия занаят.

Шивачите, или както още ги наричали терзините, нямали работилници, а упражнявали занаята си по къщите, като отсядали там в зависимост от количеството на работата ден, два, три, понякога и цяла седмица. Шаякът се изработвал ръчно и селяните, равниви към труда си, държели майсторът да работи пред очите им. В повечето случаи шивачът ушивал дрехи на всички членове от семейството. В дома при възможност му отделяли стая. Там той работел, хранел се и дори пребивал, ако бил от друго село.

Славчо Гергинов, 70—71 годишен, е слушал от дядо Божил Донков следния разказ, който сега звучи като анекдот:

„Дойде у нас шивач да шиє дрехи на мен и децата за Великден. Беше добър терзия и славата му се носеше навред из околията, но всички знаеха, че умее и майсторски да краде от шаяка. Предупредих жената да гледа добре при кроенето и каквото остане да го прибере веднага.

Изпълнявайки заръката ми, тя не се отделяла от терзията. Тогава той прибягнал до друга хитрост. Започнал да реже парче по парче шаяка и все обяснявал: това е за яка, това за ръкав, това за поли... Накрая отрязал едно доста голямо парче, отворил прозореца, хвърлил го навън и рекъл: „А това е за Св. Илия“. Жената скокнала: „Господ ще го убие! Да не е прел и тъкал Свети Илия, та плат ще му давам.“ И излязла бързо да прибере парчето.

Види се, през това време терзията си е отрязал по-голямо парче шаяк и го е намотал около кръста си, а вечерта най-спокойно си го е занесъл в къщи. После, като видях колко шаяк е отишло и като поразпитах жената, разбра се каква е работата.“

Първите терзии в селото са Донко Натов и Величко Нацев.

Донко Натов бил от Калофер. Буен и непокорен, той често влизал в разпра с местните турци, които търсели случай да го затрият. Наложило се Донко да напусне Калофер. На път за Ниш той минал през Костинброд. И тук останал. Здравко Свиленов, 82-годишен, е чувал от своя дядо Веле следния разказ:

„Беше неделя, слънцето клонеше на запад. Моми и ергени, облечени празнично, бързаха за хорото, което вече бе започнало. И по-старите бяха там, на сборището — да погледат игрите на младите, да послушат песните им и да си изберат снахи и зетъве. Под големия кичест бряст бяха насядали първенците на селото. Встрани от тях моми и ергени шумно разговаряха и се шегуваха.

Една от момите уж се жалеше:

— Какво да правя, като няма кому китка да си дам и до него на хорото да се хвана. Ама милостив е бог, все някога и на мене ще помогне.

Случайно момата се обърна на изток и видя, че някакъв непознат бърза право към тях.

— Ето го, ето го моя — продума тя, като сочеше с пръст и се заливаше от смях. — Вижте го как се е стегнал, понесъл се е като Свети Тарапonti.

Когато непознатият приближи на няколко крачки до младите, отново избухна смях.

— Море, млад е, да го бог убие! Поканете го бе! Не е тукашен — вижте му потурите, калпака, пояса.

— Да го поканим — рече един от ергените и тръгна да го посрещне.

Когато дойде до групата, непознатият се поклони ниско, поздрави с „Бог помози“ и се ръкува наред с всички.

— От далече ще да идете? — попита един от ергените.

— От далече! — отговори пътникът. Бършеше потното си чело с шарен пешкир. — Терзия съм и търся работа по вашия край. — За доказателство той посочи забодената в широкия пояс ножица и аршина, който държеше в дясната си ръка като бастун.“

Така дошъл терзията Донко Натов в Костинброд. Не минало и година и се оженил за сестрата на Стойко Т. Кьосев, кръчмар и заможен селянин, с чиято помощ си направил къща. Навършила му се челяд — синове, дъ-

щери, внуци и правнуци. Калоферецът станал родоначалник на големия род Тарапонтовци, който наброява днес над стотина души. (От този род са Тодор Донков, Кръстан Цветанов, Владимир Милев, Йордан Милев и др., които участвуват активно в политическия живот на селото).

По-късно в селото се установяват като майстори терзини Влъчко Йорданов, Григор Войнов (Гишко) — по прякор Папата, и Никола Гьорев. Те продължават да шият по къщите и на ръка. След доста години Лозан Костов купува шевна машина и започва да си служи с нея.

Но истински модерна шивачница, в която се изработват костюми по поръчка, отваря много по-късно Георги Лазаров от Шияковци. Негов калфа е Александър Йорданов (Сандо) от Драговищица, който след напускането на Георги Лазаров отваря самостоятелна работилница в Костинброд. След него Райко Динков от Костинброд, чиракувал при софийски шивачи, също отваря шивашка работилница. Но повечето от младежите, работещи в София, рядко прибягват до услугите на местните шивачи и поръчките намаляват. Това принуждава двамата шивачи да се обединят. През 1958 година те с работилницата си преминават към ТПК „Победа“.

Когато потърсим заченките на промишленост в Костинброд, може би все пак трябва да тръгнем от първата воденица, построена преди 200 години.

Тя представлявала сравнително голяма паянтова сграда, разположена над един доста широк канал, наричан *савак*. Каналът бил изкуствено прокопан и отклонявал на няколко метра водите на река Блато чрез бент (костинбродчани го нарекли Дотовия яз, понеже бил построен в нивата на Дото Тричков). Първоначално воденицата имала три камъка — два за мелене на жито и един за царевича. Впоследствие прибавили още три камъка. За времето си това е една от големите воденици в района. Капацитетът ѝ бил около 1000 кг на денонощие. Зърното се мелело с всичките примеси и брашното излизало с триците, поради което хлябът бил черен, трудно се изпичал и бързо мухлясвал. Но хората били бедни и непретенциозни, пък и с дни

е трябвало да чакат, за да смелят житото си, та били доволни и от това.

Около 1917 година новият наемател на воденицата Андон (Доне) от Македония, който я пренаема от земляка си Кольо, въвежда решето — триор, за грубо пречистване на семената, което се движи от водата. С това ново въведение се облекчава значително трудът на селяните.

Воденицата последователно е собственост на братя Велини, Димови и Рашко Шумадиийски, който единствен от тях се занимава известно време с мелничарство. Останалите я дават под наем. Воденичарските услуги се правят срещу възнаграждение в натура — уем. Уемът се движи от 10 до 20%, а през войните стига и до 30%.

Воденицата на братя Велини и Димови работи до 1921 година, когато се образува водният синдикат „Блато“.

По същото време (1920—1921 г.) Ташко от с. Голяновци пренася моторната си мелница в Костинброд. Но тя работи много кратко време, тъй като фабрикантът Чилов разширява предприятието си и откупува мястото, на което е монтирана мелницата.

През 1921 година кръчмарят Кола Калин построява, заедно със сина си Милан и зет си Тодорин, мелница с парен двигател в махала Белица, на Ломското шосе. Тук идват клиенти не само от Костинброд, а и от съседните села Голяновци, Житен, Драговищица, Батковци, дори и от Доброславци. Новата мелница се отличава и с по-съвършени пречиствателни съоръжения, които отделят различните примеси от зърното, така че брашното е значително по-качествено. Но поради неопитността и слабите познания на собствениците машините често се повреждат и бързо се износват. Това довежда до намаляване на клиентелата и до фалит през 1929 година.

От положението се възползува Денко Георгиев от Кремиковци, който наема мелницата, а сетне я изкупува. Той заменя старите машини с нови, поставя два валци, няколко триора, сита и др. Променя и двигателя — заменя парния мотор с електрически, с което увеличава значително капацитета на мелницата. По-висо-

ката производителност и качественото брашно привличат нови клиенти.

Скоро (1930 г.) на гарата открива мелница и Димитър Хр. Наумов. Тя също е с усъвършенствувано устройство.

На 23 декември 1947 година двете мелници са одържавени. По-късно Наумовата мелница е закрыта, а първата — на Денко Георгиев, работи и сега. Придадена към промкомбинат „1 май“ — с. Петърч, тя задоволява нуждите на личните стопанства в района.

Няколко години преди пускането на мелницата в махала Белица Кола Калин открива в яхъра на кръчмата си първата содено-лимонadena „фабрика“. Тя се обслужва от членовете на семейството му и произвежда напитки, колкото са нужни за кръчмата. Първоначално машините се задвижват на ръка, по-късно се използва моторът на мелницата, т. е. производството се увеличава. Но с фалита на мелницата бива ликвидирана и содено-лимонadenата работилница.

Нарасналият брой на кръчмите и масовата употреба на лимонада и сода налага откриването на нова содено-лимонadena работилница. Създава я Иван Сахатчиев, бивш машинист при туткалената фабрика на Чиров.

Тази работилница, наричана от населението „фабрика“, се обслужва от 4—5 души работници, както и от членовете на семейството на Сахатчиев. Помещава се в нова постройка, а и машините са по-нови и по-производителни, поради което капацитетът ѝ е по-голям. Наглед малка, тази работилница задоволява нуждите не само на Костинброд, а и на Житен, Голяновци, Шияковци, Маслово, Петърч, Волюяк, Драговищица, Батковци, Градец и др. Транспортирането на напитките става отначало с каруца, пригодена за целта. По-късно Сахатчиев купува камион, който шофира самичък.

С течение на времето работилницата се разраства. Броят на работниците се увеличава, инвентарът се удвоява и утроява, а капацитетът се увеличава многократно благодарение на електрическия двигател, който въвежда собственикът. При национализацията през 1947 година работилницата е предадена за експлоатация към Промкомбината в с. Петърч.

През 1939—1940 година в Костинброд се откриват два винарски склада: един на Ломското шосе, в махала Белица, собственост на Стойчо и Никола от Дръмша в съдружие с Денчо Йорданов от Костинброд, и втори — на гарата, със собственик Милан Христов от София. В тях се произвеждат различни видове спиртни напитки — вино, ракия, коняк, ликьори и др.

Както в почти всички български села и в Костинброд е широко разпространено правенето на вино и варенето на ракия за домашни нужди. Счита се, че един от първите казани за варене е казанът на Коце Иванов, построен под вековния кавак на днешния площад „Тодор Спасов“. След него поставя казан Младен Лазаров, който продължава да работи без никакъв конкурент доста дълго време. С течение на годините се появяват нови казани — на Йордан Бицолов, Кръстан Радунов, Илия Пинков, Никола Гьорев, Георги Варандинов, Никола Найденов (Коке Еленджийски), Петър Радунов, Милуш Иванов, Йордан Антоу и Васил Ив. Костов (Ваце).

В Костинброд се варяла с хиляди литри джанкова, сливова и гроздова ракия. Варенето започвало от края на юли и продължавало до към 27 септември — Кръстовден, след което по нареждане на акциозното управление общинските власти запечатвали казаните и започвали проверката и измерването на джибрите. Всеки стопанин, притежател на джибри, бил длъжен да ги заяви в общината. Специална комисия, съставена от представител на общината, на акциозното управление и един учител, извършвала проверката и измерването на джибрите, след което ги облагали с данък, наречен „акциз“, който се събирал от държавни бирници. След проверката казаните отново били отпечатвани и започвало варенето на ракия. Капацитетът на повечето казани бил около 100—150 литра, а за изваряването на един казан били необходими от 6 до 8 часа време, т. е. на денонощие се е варяла от 3 до 4 казана ракия. Среду изварен казан от 100 л собственикът вземал уем един литър ракия.

През 1907 година в Костинброд се слага началото и на вародобива — изграждат се две варници с по две пещи. Едната била собственост на братя Стойкови, Лозе Гьорев и Стефчо Лазаров, а другата — на Ценко

Манолов. Варниците получавали суровината от Своге, Церово и др. Капацитетът на двете им пещи бил около 25—30 тона месечно. Слабата производителност се дължала на липсата на каквато и да било механизация. Пренасянето и зареждането на варниците с камък ставало на ръка. За изпичането на варта се използвали дърва, а по-късно и въглища. Изпичането, както и изстигането на пещта ставали бавно, с десетки дни.

Като главен майстор-варджия на първата варница се сочи Тома Маринов, дългогодишен неин паемател. Работниците били набирани от Костинброд. Те работели сезонно — зимата, ранната пролет и есента било мъртво време за варниците, при това от тъмно до тъмно, при най-лоши условия. Красноречив е случаят, който разказвал пред съседяните си един от работниците — Величко Цветанов, починал през 1929 година:

Веднъж при отварянето на пещта Гочо (Григор) Венков решил да избере по-хубава вар за себе си и започнал да бърка и да вади буци. Станало срутване и голяма маса вар го затрупала. На отчаяните му викове за помощ се притекли останалите работници и клиентите. Да се разчисти бързо все още топлата вар, притиснала работника, било невъзможно и хората открили главата му и част от тялото, вързали го под мишниците с въже, прикачили въжето към ярема на воловете и го изтеглили полумъртъв, обгорял, смазан. Григор Венков оживял въпреки продължителното лечение, но останал да куца до края на живота си.

Двете варници в Костинброд не могли да издържат на конкуренцията с по-модерните варници в Сливница и постепенно преустановили работата си около 1930—1931 година.

В непосредствена близост до варниците на братя Къосеви е имало тухларница, собственост на Величко Душков, в която се изработвали тухли на ръка. В същата работилница се правели и керемиди, сръбски тип. Но много от селяните сами си изработвали тухли, когато им се налагало, защото наблизо имало подходяща пръст.

Никола Г. Варадинов и Младен В. Душков в съдружие с Тодор Стойков, Гълъб Станчев, Никола Гьорев от София продължават да организират тухларни с наемни работници за масово производство, които рабо-

тят до 1940 година. Към 1926/1927 година Лозе Генков и баджанакът му Васил К. Димов от София построяват фабрика за керемиди, тип марсилки, т. е. цигли, но тя работи само няколко години.

През 1912 година в Костинброд се поставя началото на най-голямото по това време в района промишлено предприятие — сапунената и туткалена фабрика.

Тя е построена до железопътната гара и река Белица — факт, който играе важна роля в развитието на предприятието. Привлечени са висококвалифицирани работници, инсталирани са машини. Скоро малката костинбродска фабрика се налага на вътрешния пазар.

В същност бившата фабрика „Чиров“ (така е известна в миналото) е основана от Българската генерална банка през 1910 година, а през 1912 година е пусната в експлоатация под фирмата „Анонимно дружество за производство на туткал и химически торове“. Тогава тя разполага с 200 хиляди лева капитал, който през 1914 година нараства на 300 хил. лв., през 1918 година — на 600 хил. лв., през 1921 — на 2 милиона лв., за да стигне през 1941 година 100 милиона, с който капитал е национализирана през 1947 година.

През август 1923 година фирмата се променя на „Акционерно дружество за химически произведения“. Главен акционер е Никола Чиров, който през 1914 година е назначен за директор на фабриката. Предвиждайки бъдещите успехи на предприятието, той в съдружие с Никола Савов и Пиперевски през 1926 година изкупува фабриката от Генералната банка.

Първоначалният капацитет е около 100 тона годишно туткал, което в сравнение с основния капитал от 200 хил. лв., е нищожно. По това време във фабриката работят около 60 работници — от селата Костинброд, Шияковци, Маслово, Голяновци и Волуяк. Наред с туткала марка „Слон“, фабриката произвежда сапун за пране марка „Петел“. През 1927 година е построено ново сапунено отделение-фабрика с модерни за времето си съоръжения и машини. Една година по-късно, тя започва да произвежда и парфюмерийни изделия, а през 1930 година — гресове. През 1932 година започва производството на растителни масла, създава се отдел за втвърдяване на масла, отдел за добиване на водород по контактен метод и пр.

През 1934 година фабриката се разраства така, че е обявена за завод. Вече се нарича „Химически завод“ д-р Никола Чилев. Много от продукцията се изнася на сят от чужбина, а част от продукцията се изнася на международния пазар — Италия, Холандия, Австрия и др. През същата година Чилев изкупува акциите от Савов и Пиперевски и остава единствен собственик на заводите.

През 1938—1939 година се изгражда нова сапунена фабрика, която се оборудва с модерни инсталации, разширява се и цехът за добиване на глицерин. Обособяват се спомагателни отдели — парово стопанство, ремонтна работилница и др. В същност още през 1930 година в ремонтната работилница работят около 30 работници: шлесери, ковачи, огньари, оксигенисти, дърводелци и др., както и двама техници.

Първоначално фабриката работи с пара, а по-късно преминава и към електрическа енергия, която получава от собствена ТЕЦ, разполагаща с един парен котел и една парна турбина. През 1938 година парните котли стават два и турбините — също две с 918 конски сили. След разширяването на ТЕЦ през 1942 година общата мощност нараства на 1770 к. с., които задвижват 61 двигателя с обща мощност 1140 к. с.

Разширява се и асортиментът на продукцията. Към 1939 година производството на завода е следното:

сурова мас	2917 тона
рафинирани масла	4700 тона
втвърдени масла	1170 тона
шрот	23800 тона
тоалетни сапуни	65 тона
пасти за зъби	21 тона
крем за лице	2 тона
пудра	2 тона
костен туткал	401 тона
кожен туткал	110 тона
костени масла	142 тона
костено брашно	1470 тона

Освен това се произвеждат твърдо и течено водно стъкло, препарати за пране, грес, смазочни масла.

През 1936 година на път за Казанлък Никола Чилев катастрофира заедно с голямата оперна певица Христина Морфова. Малко след това той умира. Съпру-

гата му Мария Чилова става собственица на завода и поема ръководството му до национализацията през 1947 година.

Производствените условия в заводите „Чилев“ по нищо не се отличават от отношенията в другите индустриални предприятия в страната. Акционерите трупат богатства за сметка на работниците. Заплащането е минимално, битовите условия са лоши, липсва време за почивка, помещение за хранене, лекарска помощ и пр. Често работниците се хранят насядали върху купищата кости, сред рояк мухи, червен и в ужасна миризма. Помещенията се осветяват съвсем слабо, а в някои цехове работят на тъмно, за да се икономисва електрическата енергия. Лошите условия за работа са причина за голямото текучество.

През 1923 година ОК на БКП изпраща шлесера Тодор Николов Василев от с. Голяновци на работа в завода с поръчение да организира стачка за подобряване условията на труда. Тодор Николов започва работата и се обкръжава с будни и предани хора. Скоро се заговорва за стачка, избира се стачен комитет в състав: Тодор Николов, Стефан Колев и Петър Динков. Комитетът успява да привлече на своя страна и работниците-белогвардейци. Основното искане е увеличаване на заплатите с 50% и подобряване условията за работа.

През май 1923 година стачният комитет се опитва да влезе в преговори с управителя на фабриката, но той отказва да го приеме. Тогава работниците спират работа, напускат работните си места. Сирената обявява, че стачката е започнала. След няколко часа пристига Чилев, който се опитва да влезе във връзка с по-старите работници, за да ги убеди да се завърнат на работа, но не успява. Правят се опити за подкуп на членове на стачния комитет, на отделни работници, но напразно. Работниците не отстъпват. Извиканата полиция също не успява да принуди работниците да се завърнат на работа. Стачката продължава 14 дена. Големите загуби от престоя принуждават Чилев да признае стачния комитет, да преговаря с членовете му и да приеме исканията.

Още на следващия ден работниците са по своите места. Ръководителят на стачката Тодор Николов е арестуван по нареждане на околийския началник.

През 1941—1942 година се създава ядро на партията в техническата служба. Оглавяват го Любен П. Левтеров, работник в заводите, и Цоньо Пелтешки, ин-тербригадист и член на бойна група в София, който влиза във връзка с работника Иван Илиев и поставя задачата на всяка цена ръководството на Българския работнически съюз да се превземе от верни и изпитани работници.

При изборите през 1942 година тази задача е изпълнена. Но собствениците на фабриката не са доволни. Новоизбраното ръководство на БРС е разпуснато. Иван Илиев е арестуван и се провеждат други избори. Въпреки многократното отхвърляне на „казионните“ кандидати, отново е избрано ръководство, угодно на работодателите.

Прогресивните работници започват да търсят други форми за работа в защита на интересите на трудещите се. Сформирана е нелегална ремсова група под ръководството на младия и енергичен Йордан Милев.

На 13 септември 1944 година Йордан Милев и Борис Григоров (Богъов) слагат началото на легалната партийна организация при заводите. Под нейно ръководство и в сътрудничество с РМС на 23 декември 1947 година се извършва национализирането на заводите, които минават в ръцете на народа.

ТЪРГОВИЯ

Търговията в Костинброд се развива (с изключение на двата винени склада) като търговия на дребно. Тук никога не е имало съсредоточен едър капитал и с търговия се занимават някои селяни, които вземат стока на кредит от големите софийски търговци и я пласират в селото. Печалбите при това очевидно не могат да бъдат много големи — така че нито един от местните хора не става едър търговец.

Към 1939 година в Костинброд има двадесет и една кръчми, девет бакалници, четири кафенета, два склада за брашно и трици, две фурни, една мандра за сирене, кашкавал и масло и две месарници. Магазините са собственост на самите търговци — Васил Лозев, Борис Захариев, Петър Захариев, Младен Милчев, на

кооперация „Напредък“, на Владо Иков в съдружие с Еленчо Колев, Александър Димитров (Лесов) и др.

Първите бакалници (на Георги Стойнев, Георги Белунов, Лозе Гелев и др.) са съвсем малки и разполагат с ограничен кръг стоки — сол, газ, пипер, цървули и др. По-късно Васил Лозев, Борис Захариев, Костадин Панчев и др. започват да продават освен стоки от първа необходимост и хранителни стоки, домашни потреби, железария, текстил, обувки и пр.

А Васил Кръстанов и Костадин Панчев, собственици на складове за брашно, разширяват своята дейност и освен брашно предлагат различни видове фураж. По-късно двамата отварят фурни — единият на гарата, другият в селото. Капацитетът им е доста малък — 150—200 хляба на ден, но тъй като някои домакинства продължават да си правят хляб сами, често пъти хлебарите не успяват да продадат произведеното.

Що се отнася до мандрата на братята Васил и Атанас Кръстанови, там постъпват всекидневно по 500—600 литра овче, биволско и краве мляко, което се обработва по най-примитивен начин на масло, сирене и кашкавал. Тези млечни продукти обаче се пласират трудно в селото — по-голямата част от костинбродчани имат добитък и си произвеждат сами необходимото. Ето защо мандраджийското масло и сиренето се пласират на софийския пазар.

Първите месарници отварят Еленчо Колев и Владо Иков — през 1928 година. Така се слага край на продажбата на месо на открито, която преди често ставала причина за разпространяването на епидемии и болести. (Липсвала каквато и да било хигиена. В празнични и предпразнични дни месото висяло на кука пред някой дюкян, покрито с мухи и прах, опипвано от купувачи и минувачи, а за предварителен преглед от ветеринарните власти не можело и да се мисли.)

Контрол върху цените и качеството на стоките в миналото, общо взето, няма. Търговецът ги определя сам, като се ръководи от търсенето и предлагането. За да привлекат повече клиенти, някои от търговците дават стока на кредит. Понякога те чакат с месеци да си получат парите, но и в това имат сметка — дадената на кредит стока е с по-висока цена от продаваната в брой.

В селото има и амбулантни търговци, които са, та-

ка да се каже, сезонни. Това са хора с повече и по-големи лозя, бостани, овощни градини и др. По сентба те напълват каруцата си с плодове, цигари и салам и тръгват от орач на орач да разменят стоката си за житото. С такава разносна и разменна търговия в Костинброд са се занимавали Тодор Д. Духов, Райко Милеков, Григор Стоичков, Христо Виденов, Любен Милков.

Михал Яковлев, починал през 1969 година на 70 годишна възраст, разказва следното:

„При мен идваше често Рашо Яйчаря, който освен грозде и ябълки, носеше салам и цигари. Обикновено вземах по 5—6 килограма грозде, малко салам и по няколко пакета тютюн. Тъй като не можех да го изям всичкото, а да го връщам у дома беше рисковано — чорбаджията щеше да разбере, че заменям житото му за цигари и грозде — събирах го в торбата и го заравях в браздата за следващия ден.“

Тази търговия съществува чак някъде до 1940 година.

Времени пазари и панаири в селото не са се правели. Костинбродчани посещават големия пазар в София всеки петък, по-късно и вторник. Който има стока за продан или пък трябва да купи нещо, отива в столицата. Костинбродчани обикновено продават: яйца, масло, пилета, кокошки, ябълки, сливи, круши, лук, зеле, картофи, коприва, киселец и др. До София ги пренасят на ръка или пък с биволска или волска кола. По-късно, към 1925—26 година, по-заможните започват да използват конски каруци. Чак след 1930 година като превозно средство се утвърждава кабриолетът, макар и тогава да е голяма рядкост. Да си купят кабриолет могат само най-богатите търговци — Коце Иванов, Генко Димов, Сокол Веселинов, Васил Лозев, Душко Душков и др.

В същност разстоянието до София се изминавало пеш за около 3 часа, но въпреки това повечето костинбродчани до 15—16 годишната си възраст не били стъпвали в столицата, където се ходело само по работа и в крайно належащи случаи. Тодор Лозанов, 72-годишен, разказва:

„Четвъртък срещу петък къщите в село светеха до късно. Жените мнеха главите си, готвеха дрехите, лъскаха обувките и се готвеха за пазар, а мъжете стя-

гаха каруците, кърпеха хамутите до полунощ. Още не пропели първите петли, като по даден знак, селото се раздвижваше. Кучешки лай, крякане на кокошки се носеше от всички страни. През двор-през два се мяркаха фенери, чуваха се гласове, глъч, смях. След половин-един час всички стихваше, долавяше се само скрибуцането на отдалечаващите се коли...

Първите лъчи на слънцето посрещаха каруците някъде към Връбница, Надежда. Всеки бързаше да отиде по-рано, докато е по-хладно — хем по-добре за добитъка, хем да има време да походи из града, да напазарува и да се върне рано в село. Младежи можеха да ходят на пазар в София само в късна есен или ранна пролет, когато полската работа привършваше или още не бе започнала. Изключение се правеше само пред големите празници — Лазаровден, Тодоровден и Гергьовден, когато всички излизаха облечени и нагласени в ново. Та за тези дни се позволяваше на младите да прескочат до София и да си купят по нещо ново, с което да се представят на хората.“

2. ОБЩЕСТВЕНО-ПОЛИТИЧЕСКИ ЖИВОТ

ПОЛИТИЧЕСКИ ПАРТИИ И БОРБИ ДО 1923 ГОДИНА

Активният политически живот в Костинброд и бившите села Маслово и Шияковци започва след Освобождението и е тясно свързан с политическите борби на различните партии в столицата. Отзвукът им стига до Костинброд по различни пътища, но главно чрез чиновниците и търговците, учениците и студентите, следващи в София.

Една от политическите партии, която намира привърженици в Костинброд, е Народната. Идеите ѝ твърде много допадат на заможналите се по-едри земеделци и търговци, каквито са Ленко Костов, Димитър Ентов, Лозе Гьорев, Лозе Гелев и др. от Костинброд, Цветан Манолов, Георги Попов, Иван Ленков, Григор Митов и Васил Младенов от Шияковци, Милуш Мл. Милев, Димитър М. Димитров и Лозан Станчев от Маслово. В

нейно лице те виждат силен закрильник на интересите си. Започват да пропагандират широко програмата и сред населението и бързо печелят привърженици.

В продължение на седем-осем години първенството на Народната партия в изборите е оспорвано от Народно-либералната партия на Ст. Стамболов. В нейните редове влизат по-просветени костинбродчани, както и разоряващи се селяни, чиито имоти са вече ипотекирани в банката или при частни лихвари за дългове. Оглавяват я: Величко Душков, братята Георги и Милуш Иванови, Стефчо Лазаров, Свилен Здравков, Тричко Илиев, Гено Димов, Димитър Гогов и др. в Костинброд, Павел Милушев, Милуш Младенов, Никола Витов, Тодор Стойчев и Тодор Белев в Маслово, Веселин Стойчков, Вено Донков, Илия Тонев, Петър Господинов и Младен Вълков в Шияковци. Благодарение на личния авторитет и влияние на хората, които влизат в Стамболовистката партия в Костинброд, тя бързо увеличава своите редове. През 1908 година нейният кандидат Величко Душков е избран с голямо болшинство за народен представител.

През 1912 година на политическата сцена в Костинброд се появява и трета партия — Демократическата. Към нея се ориентират представителите на средните и дребните собственици — Лозе Костов, Иван Костов, Александър Здравков и др. от Костинброд, Васил Младенов, Вене Христов, Дойчин Аначков, Григор Митов от Шияковци и Стоян Кръстев, Гълъб Кръстев и Вуке Янков от Маслово. За появяването ѝ в селото имат значение засилените контакти със столичните адвокати, съдии, търговци, занаятчии.

Въпреки съществуването на трите партии не се помнят никакви особени събития в техния живот — както водачите им, така и останалите членове и привърженици се раздвижвали обикновено няколко дни преди избори или дори чак в самия ден на изборите.

Картината рязко се променя след Първата световна война. Завърналите се от фронта и членовете на техните семейства, изпитали ужаса на войната, стават носители на нови идеи и бързо се ориентират към комунистическата партия и БЗНС, които се борят против скъпотията и войната. Скоро БЗНС става най-многолюдната водеща партия в Костинброд.

Междувременно към началото на 1905 година по настояване на Томчо В. Папаланов и със съдействието на Петър Радунов, Димитър Гарев и Славчо Д. Духов в Костинброд е образувано земеделско дружество „Орач“, което си поставя целта да работи за подобряване поминъка и бита на населението.

През 1908 година по примера на костинбродчани десетина ентусиазирани младежи: Георги Гълъбов, Никола Малъов, Милуш Райков, Йордан Богданов, Петър Вуков, Доце Марков, Йордан Николов, Георги Стойчков, Иван Стойчков, Иван Александров и др., образуват дружество „Орач“ и в Маслово.

Войната прекъсва дейността на дружеството и едва към 1918 и 1919 година в Костинброд по инициатива на Станко Понорски от Княжево и старите членове на „Орач“ Петър Радунов, Славчо Димитров и Димитър Гарев, както и на по-младите Георги Стефчев, Христо Коцев, Кръстан Цветанов, Борис Коцев и др., то е възстановено, но вече като Български земеделски народен съюз. В ръководството на дружбата са избрани: Петър Радунов — председател, Славчо Димитров, Димитър Гарев, Георги Стефчев и Христо Коцев — членове.

Подновеният земеделски съюз печели нови привърженици и бързо увеличава броя на своите членове. В изборите през февруари 1921 година той получава 80% от гласовете и две трети от общинските съветници са земеделци. За кмет е избран Младен Тодоров, за помощник-кмет Цветан Колев — и двамата земеделци. След една година в изборите през март Българският земеделски народен съюз отново се налага над съперниците си — за кмет е избран Петър Радунов.

При деветоюнския преврат Петър Радунов е свален и арестуван. Тричленна комисия (Тодор Стойков, председател, Иван Костов и Александър Димитров, членове) ръководи работата на общината до ноември 1923 година, когато се провеждат нови избори.

През 1918 година по настояването и под ръководството на Васил В. Геков (завършил правни науки в Швейцария, убит от цанковистите след атентата в черквата „Св. Неделя“ през 1925 година) се образува земеделска дружба и в с. Шияковци. В нея влизат Стоян И. Ганчев, Рашко Г. Петелов, Георги Л. Колев, Нико-

ла Денков, Пото Нинев, Кръстан Колев, Ставри М. Груев. Дружбата развива многостранна дейност и печели привърженици в селото. При проведените избори за общински съветници тя успява да получи абсолютно болшинство и за кмет е избран Стоян И. Гатев, който управлява общината до 9 юни 1923 година.

До 1918 година в селищата около София социалистическите идеи проникват бавно. Отделни съмишленици има, но те са малко и не са организирани. В Костинброд тези идеи се пренасят от Борис Лозанов и Митрушин Георгиев.

Току-що са завършили разорителните войни, чиито последици тегнат над селяните. Натоварен от ЦК на БРП (к) да създаде партийни организации в селищата, западно от София, в новата обстановка Борис Лозанов привлича около себе си голяма група младежи, на които разяснява идеите на социализма, разказва им за победилата в Русия революция на работниците и селяните. Така през 1918—1919 година в Костинброд се създава БРСДП(т.с.). Нейни основатели са Борис Лозанов, Александър Гогов, Йордан Спасов, Стефан и Величко Колеви, Владимир Нацев, Георги Стойнев, Богдан Илиев, Коте Дубин и Григор Пенчов. За секретар е избран Борис Лозанов. В сграда, която е собственост на неговия баща (сега несъществуваща), се открива клуб на партията. Там ежедневно се събират членовете и четат вестници, списания и брошури. Често се изнасят беседи върху вътрешното и международното положение, провеждат се събрания, чествувания. Местните празници младите партийни дейци използват като възможност да пропагандират своите идеи пред много хора.

Друга важна задача, която стои пред комунистите и която те успешно решават, е да се привлекат младите и будни костинбродчани в редовете на партията и да се навлезе в ръководствата на тогавашните масови организации, каквито са кооперация „Напредък“, читалище „Кирил и Методий“ и др. Към партийната организация се учредява младежка група, в която влизат Георги Лозев (брат на Борис Лозанов), Величко Нотев, Никола Спасов, Петър Д. Донков, Тодор Милушев, Александър П. Еленджийски и Лозан Тодоринов¹.

¹ По сведения на Александър Еленджийски.

Тя става пръв помощник на партийната организация, коващница на смели и предани на делото кадри. Не случайно по-късно всички нейни учредители (с изключение на Т. Милушев) стават активни партийни членове.¹

През септември 1919 година, непосредствено след Първия конгрес на БКП и под силното влияние на Великата октомврийска социалистическа революция, пак по инициатива на младия юрист Борис Лозанов, се събират младежите Стефан и Величко Колеви, Александър Гогов, Йордан Спасов, Богдан Илиев, Коте Дубин и Григор Пенчов, за да приемат новото име и програма на партията. Така се слага началото на БКП(т.с.) в Костинброд.

По-късно по указание на Окръжния комитет на партията се обособява партийен район със седалище Костинброд, който за кратко време се утвърждава като един от най-активните. Негов секретар е Борис Лозанов. В този период младият образован костинбродчанин, който поддържа лични връзки с Димитър Благоев, Васил Коларов (негов кум), Христо Халачев и има добра идейна закалка, се утвърждава като принципен марксист и смел революционер. Под негово ръководство в близки и далечни села на Костинбродския партийен район се създават партийни организации.

„Партийната организация в Костинброд от самото си начало застава твърдо и непоколебимо на интернационална позиция. Дълбокото разбиране на великия принцип на марксистко-ленинското учение комунистите от Костинброд дължат преди всичко на будния революционер Борис Лозанов, който още през 1917—1918 година ръководи кръжоци за изучаване на марксизма. В тях участвуват всички учредители на партийната организация.“² Това са хората, които започват трескава работа за събиране на храна за гладувания руски народ, организират отпор срещу емигрантите белогвардейци у нас и се борят решително срещу враговете на нова Съветска Русия.

Партията живее интензивен политически живот. То-

¹ Из доклада по случай шестдесетгодишнината на партийната организация в Костинброд, юни 1980 г.

² Пак там.

ва издига нейния авторитет сред населението и тя печели все повече привърженици. В общинските избори през 1920 година тя получава значителен брой гласове и изпраща в общинския съвет своя представител Борис Лозанов.

Под прякото ръководство на Борис Лозанов се създават партийни организации и в Шияковци, и Маслово. На 12 март 1919 година Александър Георгиев, Георги Ст. Желязки, Иван Яв. Коцев, Младен Ан. Юсин, Никола Т. Ганчев, Петър Ет. Дънков, Павел Кр. Соколов, Стоян Д. Рачин, Тодор Ст. Модрин, Христо В. Бръмбаров и Владо Г. Стойков учредяват партийна организация в село Шияковци. Нейн секретар става Стоян Д. Рачин. На следващата година Петър Д. Соколов, Георги Др. Танчев, Димитър Кр. Стойчев, Петър Ст. Соколов, Гълъб Манов, Иван М. Спасов и др. основават партийната организация в село Маслово. За секретар е избран Петър Д. Соколов.

Дейността на двете партийни организации също е свързана с пропагандиране идеите на социализма, привличане на повече съмишленици, активно участие в изборите за народни представители и общински съветници, участие в публични събрания, на които се разобличава буржоазната власт.

СЕПТЕМВРИЙСКОТО ВЪСТАНИЕ

Решението на ЦК на БКП за подготовка на въоръжено въстание намира широк отзвук в цялата страна. Бързо се преорганизируют партийните организации и земеделските дружби и в селата от Софийско. Окръжният революционен комитет, ръководен от члена на ЦК Антон Иванов, разработва план за въстанието в София и околнята. Завеждащият военната комисия на ЦК на партията Коста Янков влиза във връзка с полковете в гарнизона. В повечето от тях са изградени нелегални организации и групи. Дават се указания за въоръжаване на бойните групи по селата.

Шопският район е разделен на две: западен район с ръководител Борис Лозанов и източен с ръководител Гаврил Начков от с. Мирояне (юрист и запасен офицер). В източния район влизат селата от Илненци

до Кътнина и от Мрамор до Локорско, а в западния — селата от София до Сливница и Годеч.

На 21 септември 1923 година Борис Лозанов е в щаба на въстанието в западния район, установен между селата Голяновци и Житен в изоставената Лукорска воденица на река Крива. Високата необрана царевича в нивите наоколо е добро прикритие. Оттук непрекъснато излизат куриери за свързка със столицата и с другите райони. Привечер щабот се събира на последно съвещание.

Следващият ден е зареден с напрежение. Въстаниците преглеждат оръжието си, точат брадвите в косите, стягат торбите със суха храна. По-нетърпеливите още рано след обяд напускат селата си и тръгват към сборните пунктове. Близо до щаба започват да пристигат въстаници от западния район. Първи се явяват около 30 души от село Житен. След тях пристига и почти цялото мъжко население на село Голяновци, което има най-силната и активна партийна организация в района.

Въстаниците от Костинброд и Шияковци се събират по средата между двете села — във върбалака край Блато в местността Пасището, където пристигат и комунистите, и земеделците от Маслово. За командир на тази група е определен запасният офицер от Костинброд Митрушин Георгиев.

Въстаниците от селата Драговищица, Батковци, Градец и Дръмша се събират в местността Радичевец. За тях отговарят членовете на щаба Тодор Николов от Голяновци и учителят Тодор Новаков от Драговищица. Недалеч, в едно дере, се събират и въстаниците от село Понор. Всички те са на коне, въоръжени с ловни пушки, готови за бой. Тази новосформирана понорска конница остава на разположение на щаба.

Задачата на въстаниците от Костинброд, Шияковци и Маслово е да настъпят към Божурище, да се съединят с тамошните въстаници и да атакуват заедно летището и въздушния полк. След превземането му, вече въоръжени по-добре, те трябва да се насочат към столицата, където да се присъединят към въстаналите. Предварително е завербуван поручик Драган Шишков, който същата нощ е дежурен и трябва да предаде полка без съпротива.

На въстаниците от селата Житен, Голяновци, Батковци, Драговищица и Дръмша е поставена задачата да охраняват пътя София—Петрохан и София—Мрамор—Батковци и да не допускат да бъде прехвърляна помощ нито от София за Северна България, нито в обратна посока.

Въстаниците от селата Петърч, Опицвет, Безден и Богьовци, под командването на петърчанина Павел Кръстанов, имат задачата да се съсредоточат край село Петърч, да настъпят към Сливница и заедно с тамошните въстаници да атакуват и да превземат казармата на 25-и Драгомански полк. След като се въоръжат там по-добре, да се отправят в помощ на въстаниците от София.

Укритите в сборните пунктове въстаници очакват с нетърпение уречения сигнал от София — угасване на осветлението, пожари, оръдейни изстрели от крепостния баталион, сигнал от сирената на летище Божурище и т. н. Стъмва се, а столицата е все така привидно спокойна. Сиянията на хилядите лампи трептят в далечината. Борис Лозанов често поглежда часовника си, но сигнал няма. Тогава той изпраща Григор Йорданов от Голяновци и Стефан Колев от Костинброд да намерят пратеника от София, чрез когото ще се установи връзката с поручик Драган Шишков. Стефан Колев е инструктиран да превърже малкия пръст на лявата си ръка, да влезе в кръчмата на Ломското шосе, да си поръча шише ракия, която да плати предварително, и да седне на маса близо до изхода, като си сложи ракията до превързания пръст.

И наистина пратеникът от София се появява. Връзката е установена успешно. Непознатият излиза навън, Стефан — след него. После тримата — към тях се присъединява и Григор Йорданов — отиват при Борис Лозанов. Пратеникът Ангел Змиряров носи паролата от Центъра: въстанието се отлага за неопределено време, всички да се приберат по местата си.

Борис Лозанов се подчинява на заповедта. Той изпраща свръзката Васил Игнатов от Батковци в село Годеч — да намери Руско Илиев, отговорник за Годечкия район, и да му предаде последното нареждане от София. На Милуш Николов от Голяновци поръчва да тръгне за село Петърч и да предаде паролата на ко-

мандира Павел Кръстанов. А сам Лозанов отива при въстаниците, събрани в местността Пасището, а сетне и при събраните в Радичевец. Предава им нареждането от Центъра. По-нататъшните му указания са: по-малко заподозрените комунисти и земеделци да се завърнат незабелязано по домовете си и да скрият оръжията, заподозрените да бъдат нащрек и при нужда да минат в нелегалност, а най-изявените ще образуват чета и ще останат временно в гората на връх Кашин (между Батковци и Градец).

Рано на другия ден от София пристигат шпицкомандите на прочулия се капитан Кочо Стоянов и на капитан Харлаков. Те имат точни сведения за ръководителите на въстанието в района. Конни полицаи и цивилни агенти се отправят към дома на Борис Лозанов. Посреща ги баща му, който твърди, че не знае къде е Борис. Един от полицаите се провиква: „А бе, бай Лозане, заможен и добър човек си, как не можа да вразумиш сина си? Тоя комунизъм ще му изяде главата. Ей на, сега, щом го намерим, ще го ликвидираме.“ Но бай Лозан запазва спокойствие: „Къде ще ме слуша моят син, господин старши! Аз съм го учил да дава акъл и на такива като вас, та мене ли ще слуша...“

При обиска не намират нищо подозрително. А на настояването на полицаите да ги отведе в къщата на Тодор Николов от Голяновци, бай Лозан не отговаря.

Научили за шпицкомандата, Борис Лозанов и Тодор Николов избягват от Голяновци в Батковци. Полицаите претърсват последователно Голяновци и Драговищица. Сетне продължават за Батковци, но Лозанов и Николов вече са успели да стигнат до връх Кашин.

Шпицкомандата продължава търсенето. Пръснати във верига, полицаите обхождат околностите. Една група се доближава и до канавката, в която се укриват двамата мъже. Тодор Николов приготвя ръчната граната, но Борис Лозанов го спира: нека почака, ако ги забележат, ще хвърлят бомбата и ще се бият до смърт, а ако не ги видят, ще се спасят от смърт — и те, и селото.

Озлобените полицаи се връщат с празни ръце в Батковци. Арестуват комуниста Йордан Стоичков, измъч-

ват го жестоко, но той не издава нищо.

Борис Лозанов и Тодор Николов слизат отново в Батковци и се укриват в селото няколко дни. После заминават за Годеч и емигрират в Югославия. Там престояват до 1924 година, когато в България е дадена амнистия.¹

В подготовката за въоръжено въстание след деветоюлския преврат дейно се включва и партийната организация в Шияковци, в която членуват Александър Г. Петлев, Владо Г. Стойков, Георги Ст. Желявски, Иван Ян. Коцев, Младен Ян. Юсни, Никола Т. Ганчев, Петър Ет. Дънков, Павел Кр. Сакалов, Стоян Д. Раичин, Тодор Ст. Мадрин, Христо В. Бръмбарев. За въстанието се готвят и сдружените земеделци — Стоян Й. Ганчев, Рашко Г. Петлев, Георги Л. Колев, Никола Денков, Юто Нинов, Петър Кр. Калев, Ставри М. Груев и др.

Заслужава да се отбележи един епизод от епилога на въстанието, свързан с Шияковци. През нощта на 22 срещу 23 септември шияковските комунисти и земеделци се присъединяват към въстаниците от Голяновци, Костинброд, Маслово, Градец и др. На юношата Григор Г. Желявски (най-младия от въстаниците — 15-годишен) възлагат курниерски задачи.

Когато в изпълнение на нареждането от Центъра Желявски се прибира в селото, фашистският кмет Георги Кулчин го залавя. Нанася му жесток побой и го хвърля в реката. На следващия ден младежът е откаран в 6-ти пехотен полк в София. В продължение на три месеца полицейски агенти го разпитват, бият, измъчват, за да издаде ръководителите на революционния комитет и останалите участници в подготовката на въстанието. Но ремсистът-революционер не проговаря. Полицията е принудена да го освободи.²

След неуспеха на въстанието партийната организация преустройва своята работа на нелегални основи. Въпреки арестите и терора срещу комунистите и левите земеделци тя продължава да разширява своите редици.

В доклада по случай 60-годишнината на Костин-

¹ По спомени на Тодор Лозанов.

² По спомени на Никола Г. Желявски.

бродската партийна организация се дава следната оценка за събитията:

„Паметен за историята на Костинбродската партийна организация ще остане периодът 9 юни — 23 септември 1923 година. Тези 106 дни са време на изключително напрежение на силите, на трезви оценки и практически изводи, на смела организаторска и идеологическа работа, на коренен поврат на работата между комунисти и земеделци, на неуморна работа за организиране на трудовите хора срещу беснеещите палачи на Цанковия фашизъм.“

БОРБИТЕ НА ПАРТИЯТА И РМС КОСТИНБРОД (1923—1944)

От 1923 година Българският младежки комунистически съюз е поставен извън закона от фашистката власт, но продължава да работи в дълбока нелегалност. През 1928 година се основава Работническият младежки съюз (РМС) — легална проява на комунистическото младежко движение.

През август 1929 година в Костинброд пристига ремсов отговорник от София — студентът Любен Василев. Придружава го един ученик от Първа мъжка гимназия в София, наричан Попето. Задачата им е да организират прогресивните младежи в селото и да ги включат в редовете на РМС. Това става в местността Дашова ровина, намираща се на север от гробището, където се събират Борислав Тодоров, Петър Тодоринов, Златан Виденов, Евлоги Гълъбов, Славе Гергинов и Тодор Лозанов. За секретар на ремсовата организация в Костинброд е определен Борислав Тодоров, а за негов заместник — Тодор Лозанов.

Първата акция на ремсистите е разпространяването на донесените от Василев позиви. Още на следващата вечер те са разлепени на видни места, а друга част — пръснати почти по всички улици на селото, та дори и налепени по вратите на общинското управление.

Акцията не остава незабелязана. На другия ден кметът съобщава на полицията в село Сливница и посочва в кои от младежите се съмнява. Започва полицейско разследване. Води го старши стражарът от Сливнишкия полицейски участък, наричан Чепкалото.

С крясъци и закани Чепкалото разпитва младежите: „Кой ви даде позивите?“ Мълчанието на ремсисти-те го вбесява и той преминава към действие — хвърля се да ги бие.

Усмирява го бащата на Борислав, дошъл в общи-ната да провери защо викат сина му, който в момента не е в селото: „Не виждаш ли, че са деца. Какви комунисти могат да бъдат те?“ Старшията посмекчава тона си, но предупреждава ремсистите, че ако се повтори подобно нещо, живи няма да ги остави.

На среща, състояла се през 1932 година между Асен Итов и Стефан Знеполски, са набелязани мерки за подобряване работата на РМС в масовите организации.¹ На първо място сред тях е задачата да се демократизира читалищната дейност. За целта се налага да се смени старото читалищно ръководство.

На проведеното годишно събрание активистите на РМС Стефан Знеполски и Тодор Лозанов подлагат на остра критика дейността на председателя на читалището Душко Душков (национал-либерал), като изтъкват, че той съзнателно ограничава културно-масовата работа в читалището и пречи да се разгърне и демократизира неговата дейност. Позициите им са подкрепени от младите учители Вунка Георгиева и Борислав Тодоров, както и от учениците Иван Гогов и Николай Милушев. Душко Душков е отстранен (дава му се титлата почетен председател) и за председател на читалището е избран Борислав Тодоров, току-що започнал своята учителска кариера.

В работата на читалището веднага се усеща новият дух. Ентусиазирано, неуморно, с подчертано обществено чувство, Борислав Тодоров работи за демократизирането на читалищната дейност.

В началото на 1934 година запасният генерал Велизар Лазаров, като агитатор на крилото от Демократическия сговор, водено от Цанков, организира публично събрание в Костинброд. Партийната организация и РМС решават техните членове да присъствуват и да го провалят.

Събранието се свиква в кръчмата на Тодор В. Паланов. Генералът разпалено говори, че само една

¹ По спомени на Йосиф Миланов Кслев.

силна личност като Цанков може да извади България от хаоса, до който я е докарал Народният блок, хули комунистите и земеделците, че са виновни за тежкото положение, в което е хвърлен многострадалният български народ.

По даден знак присъстващите комунисти, ремсисти и леви земеделци (тук е и една група от село Голяновци) започват да го апострофират, да дюдюкат и да се смеят. Тогава генералът се нахвърля срещу ремсиста Стефан Т. Знеполски, който е със студентската си червена шапка: „Хей, ти, там, ще ти хвъркне червената шапка от главата!“ Стефан му отвърща хладнокръвно: „На мен може и да ми хвъркне шапката, а на тебе ще ти хвъркне главата! До кога ще лъжете този нещастен народ?!“

Вдига се голям шум, става бъркотия, стига се до бой. Всички комунисти, ремсисти, леви земеделци, безпартийни напускат събранието. Генералът остава в кръчмата с отявлените сговористи, които са твърде малко. Така събранието преждевременно се закрива.

В акцията участвуват: Стефан Знеполски, Асен Итов, Цветко Нацев, Младен Донеv, Димитър Дубийнски, Лазо Тодоринов, Златан Виденоv. Тодор Лозанов, Стефан Колев, Петър и Никола Тодоринови, Александър Петров, Лозе Леков, Тоно Тарапонтон, Кръстан Цветанов, Мито Гарев, както и Милуш Николов от Голяновци и др.

Военният преврат, извършен на 19 май 1934 година, се отразява неблагоприятно върху читалищната дейност. Засилва се цензурата по отношение на провежданата културно-масова работа. Бившият председател на читалището продължава да пречи. Не са рядкост случаите, когато полицейските власти отказват разрешение за театрална изява. Въпреки трудностите, усилията да се подобри работата на читалището не престават. Председателят му Борислав Тодоров получава активна подкрепа от младия набор ремсисти: Йосиф Колев, Димитър Дубийнски, Манол Донеv, Владо Милев, Добра Цветанова и други.

РМС търси нови форми и възможности за връзка и влияние върху широките народни маси. Ремсистката организация в село Петърч е постигнала големи успехи чрез работата на младежката кооперативна гру-

па. Костинбродчани не искат да изостават. Пред ръководството на потребителната кооперация се правят постъпки за основаване на младежка кооперативна група в Костинброд. Но дясното ръководство на потребителната кооперация, чийто председател е Христо Кочев, не е съгласно с предложението, дълго протака и умъня. На края все пак се налага да отстъпи. През 1936 година е учредена младежка кооперативна група.

В основното ядро на групата са ремсистите. Чрез нея те започват активна масова дейност. Организируют трудови дни — вършитби, събиране на сено и други, в които се включват широк кръг младежи и девойки. За кратко време по този начин се събират значителни суми. Младежката кооперативна група купува радиограмофон с говорител, който подарява на читалището. И всяка сутрин селото се буди от мелодични народни песни. Често се уреждат младежки увеселения, чествувания. Посреща се Новата година в читалището. То става за младежта втори дом. Крепне спойката между народната интелигенция и работническо-селската младеж в Костинброд.

Редиците на кооперативната група непрекъснато се попълват. Младежите всеотдайно и ентузиастично работят за успеха на подетото кооперативно дело. Родителите им също гледат с одобрение и надежда на тяхната дейност — те виждат в младежката кооперативна група една организация, която възпитава в труд, трезвечност, скромност и всеотдайност към трудовия народ. Дори софийският вестник „Заря“ широко отразява на страниците си дейността на костинбродската кооперативна група. Асен Итов, който, подгонен от полицията, е принуден да напусне родното си село, през 1936 година пише до костинбродските си другари: „Радвам се на вашите успехи, дръжте високо знамето на прогреса.“

Не случайно през 1940 година на костинбродската младежка кооперативна група е гласувано доверието да бъде домакин на младежкия кооперативен събор за Софийска околия и София. Събират се над 400 кооператори. Голяма и представителна е групата от село Петърч, ръководена от младежкия деятел Иван Мирски. Съборът се превръща във внушителна младежка демонстрация за мир между народите, против човекоубийствените войни. Младежите пеят революционни

песни, рецитират стиховете на Ботев и Смирненски, играят до премаляване народни хора.

Младежката кооперативна група общува и обменя опит със съседни кооперативни групи. Най-тесни са връзките с младежите от Петърч. Съвместно с тях се подготвят и изнасят театрални представления, насочени против войната, които предизвикват в салона спонтанни демонстрации за мир и дружба между младежите в целия свят.

Силата и влиянието на партията и РМС в Костинброд проличават ясно в изборите за народни представители през 1938 година. Партийната организация, ръководена по това време от Стефан Пижов, насочва силите си за победата на опозиционния кандидат. В голямата си част ремсистите нямат право на глас, но те активно подкрепят партията в предизборната ѝ дейност и борба — пренасят бюлетини и позиви, установяват връзки между застрашени от арест и арестувани другари. В предизборните дни ремсовият ръководител Стефан Знеполски е непрекъснато с кандидата на опозиционния блок Димитър Мацанкев. В същност този блок е само на двете партии — БРП и БЗНС, начело на който в Костинброд по това време стои изпитаният антифашист Кръстан Цветанов. Всички други партийни групировки подкрепят кандидата на правителството. Въпреки това изборите са спечелени от опозиционния кандидат. Те са твърде показателни за силното олевяване на масите.

Заслужава да се отбележи смелото и отговорно участие в тези избори на Петър Т. Гогов и Никола Знеполски като застъпници на опозиционния кандидат. Въпреки острите полицейски предупреждения те изпълняват отлично възложените им поръчения.

През 1940 година са насрочени избори за народни представители. Партията и РМС отново организират силите си. Създава се опозиционен блок, този път на по-широка основа — БРП, БЗНС (крилото на Гичев) и „Звено“. Най-авторитетният кандидат в изборителния район, който може да обедини силите на опозицията и да се противопостави на правителствения, е комунистът Борис Лозанов. Но неговата кандидатура не се осъществява — още с подаването на документите и регистрирането ѝ Лозанов е арестуван и изпратен в

концлагер. Не успява да се регистрира и кандидатурата на втория опозиционен кандидат представителя на „Звено“ Борис Димев. Много кандидати с различни възгледи са регистрирани, но те не са в състояние да водят политиката на опозиционния блок. Единствено по-надеждна е кандидатурата на самия Димитър Гичев.

Но в навечерието на изборите ръководителят на „Звено“ Здравко Свиленов публично се обявява в кръчмата на Марин Гуговски в защита на правителствения кандидат Найден Андреев. Ремсистът Манол Донев става, за да го разобличи за нечестната политическа игра. Влизат в остър спор. Намесват се и други. Полицията арестува Манол Донев и Йосиф Колев.

Въпреки че блокът на БРП и БЗНС (по това време в Костинброд той се води от Христо Коцев) се запазва, кандидатурата на Димитър Гичев пропада. Но в сравнение с изборите от 1938 година БРП увеличава гласовете си. Тези избори са добър урок за по-голяма гъвкавост на партията в работата ѝ с опозиционния блок.

Политическата обстановка се усложнява. Германските войски навлизат в българска територия. Господстващата класа, почувствувала се сигурна и силна, става все по-нагла. Класовата борба се изостря. РМС и партията търсят и най-малките възможности за политическа проява.

През март 1941 година германски войски се наставят в училището и читалищната сграда. Това проваля насрочено театрално представление. Младежите, които са пред читалището, негодуват. Ремсистите използват това спонтанно настроение, за да ги увлекат в един своеобразен митинг.

Извива се дълго хоро, съпроводено с бойни, революционни песни. Хорото все повече се разширява, все повече костинбродчани прииждат за представлението. Над площада гръмко звучи известната тогава песен: „... Бай Ганьо все тъй го лъжете, все тъй го мамите, както в първата война, така и във втората...“ Полицията се намесва, но акцията вече е проведена. Открито е демонстрирано отношението на широката костинбродска общественост към германските нашественици и монархофашистката власт.

Дълго се говори и помни в Костинброд и една друга акция на РМС от пролетта на 1941 година. Поводът е трагичен.

Жълтата гостенка — туберкулозата — покосява предавата ремсистка Добра Цветанова Ицова, ученичка в трета девическа гимназия. Провежда се масов траурен митинг, в който вземат участие и ремсисти от съседните села, както и голяма група от девическата гимназия в София, водена от Лиляна Павлова, секретар на гимназиалната ремсова организация. В надгробните слова, произнесени от Лиляна Павлова и Йосиф Колев, се изтъкват причините за нерадостната съдба на бедните младежи и девойки, които стават жертва на преждевременна смърт. Настъпва оживление сред присъстващите. Стискат се ръце, дават се обещания за борба против експлоатацията и немотията.

За трудовите хора настъпват тежки времена. Реквизиционни комисии изземват храни и добитък за поддържане на фашисткия фронт и неговия тил. А народът, обосял и оголял, хронически гладува.

На 22 юни 1941 година фашистка Германия напада СССР. Реакцията вилнее и се радва — дошъл е краят на комунизма.

Вероломното нападение над страната на социализма разтърсва ремсистите и комунистите в Костинброд. На следващия ден Йосиф Колев и Димитър Дубийнски установяват връзка с члена на окръжния комитет на БКП Борис Лозанов. Налага се партийната и ремсовата работа да се преустроят на нови основи — строго спазване законите на конспиративната борба. Променените условия изискват здрава идейна закалка, убеденост и пълна всеотдайност в името на комунистическите идеи и прогреса. В редиците на партията и РМС остават най-убедените, най-достойните, готовите на саможертва. Другите мълчаливо се оттеглят.

Времената са страшни. За случайно изтървана дума можеш да увиснеш на бесилката. Но се намират и хора, които не трепват пред заканите и изстъпленията на фашистката власт. Точно в това съдбовно време в редиците на партията и РМС влизат Йордан Цветанов, Тодор Спасов, Цветан Миланов, Борис Тричков и други.

Партията и РМС започват активна дейност за ор-

ганизиране на саботажни акции — укриване на храна, унищожаване на фуражи и всичко, което може да послужи за фашисткия фронт. Комунистите и ремсистите водят убедително разяснителна работа сред съселяните си. Сочат им причините за войната, насърчават ги да пазят храните за своите семейства. Народът вярва на партията, защото вижда в нейно лице единствен защитник на своите интереси.

Когато събитията на Източния фронт се променят в полза на Червената армия, в лагера на десните политически сили в Костинброд настъпва объркване. Довчерашните защитници на Хитлерова Германия постепенно притихват — дори започват да флиртуват с прогресивно настроените си съселяни. Партията и РМС преминават в настъпление. Най-преданите синове и дъщери на народа, както и застрашените от полицейските власти се озовават в партизанските редици.

Работата на партията и РМС в Костинброд за разгъване на широко партизанско движение особено се активизира след срещата на партийния и ремсов актив с нелегалния партнен деец Кръстан Кръстанов през 1943 година. На тази среща Кръстанов информира събраните комунисти и ремсисти за новите, предстоящи задачи, призовава ги към нелегална работа. Пламенните му думи разпалват още по-силно революционния огън в тях, поставят ги на бойна нога.

В началото на 1944 година в дома на Стефан Колев се провежда втора среща с Кръстан Кръстанов. На нея присъствуват Димитър Дубийнски, Борис Лозанов, Стефан Колев, Стефан Знеполски и Йордан Цветанов. За партнен секретар е избран Димитър Дубийнски, а за секретар на РМС — Йордан Цветанов, ученик в Механотехническото училище в София.

Организационно партията и РМС се стабилизират. Формира се бойна група в състав: Стефан Знеполски, Димитър Дубийнски, Владо Мигев, Йордан Милев, Цветан Миланов и Борис Тричков. Засилва се работата по събиране на хранителни продукти, облекло и оръжие за подпомагане на концлагеристи, политзатворници и партизански отряди. Зачестяват срещите с нелегалните другари — Кръстан Кръстанов, Иван Бонев (Витан) и др.

Яташки къщи в Костинброд стават домовете на То-

дорин Знеполски и на братя Йосиф и Цветан Миланови Колеви (махала Белица). Те и близките им са хора, готови на най-тежки изпитания — затвор, разстрел, опожаряване на собствените им домове. Баба Таса Миланова и баба Найда Знеполска с майчинска нежност и грижа посрещат и изпращат нелегалните, укриват от страшните другари, оорекли живота си на свободата (за проявения героизъм ятаците баба Таса, баба Найда и дядо Тодорин след народната победа са наградени с ордени от Президиума на Народното събрание). За единични случаи като яташки домове се използват и къщите на Димитър Дубийнски, Бальо Балев и Стефан Колев.

През пролетта на 1944 година нелегалната дейност се засилва. Постоянно явление става придвижването на нелегални партийни другари през Костинброд. Някои от тях трябва да се укриват в района на селото. Същевременно се върши огромна работа за създаването на Шопския партизански отряд. Често се провеждат съвещания с бойната група, която се инструктира от интербригадиста Иван Бонев.

Иван Бонев (Витан) става командир на Шопския партизански отряд, образуван по решение на ЦК на БКП на 15 юни 1944 година в местността Беледие-хан (на изток от селището през дерето до един бял камък, на който сега е издълбан паметен надпис).¹ За политически комисар е назначен Давид Елазар — той също е от оцелелите партизани от Втора софийска бригада. Първите, положили клетва на Беледие-хан, са: Кръстан Кръстанов от с. Волюяк, създател и организатор на отряда, Косан Милушев от с. Маслово, Андрей Григоров Малинов от с. Градец, Драго Янев от с. Богьовци, Тантил Григоров Стоичков от с. Петърч. По-късно се присъединява Спиро Апостолов от с. Богьовци.

Шопският отряд действа в границите: на запад от р. Искър, Годечкия край, Царибродския край и всички села западно от София. Сред по-важните му акции са завземането на общината и мандрата в с. Дръмша, нападенията в селата Васильовци и Петърч, ох-

¹ По спомени на Тодор Лозанов.

раната на митинга, проведен на 6 септември 1944 година на площад „Майчин дом“ в София.

През юни 1944 година в Костинброд се образува и отечественофронтовски комитет. В него влизат: Здравко Свиленов, Борис Лозанов, Кръстан Цветанов, Златан Виденов.

Както на Източния фронт, така и в страната събитията се развиват с шеметна бързина. Хитлеровите войски отстъпват. Царедворската клика непрекъснато сменя и назначава марионетни правителства. Партизанското движение се разширява, нанася изненадващи удари срещу жандармерията и войсковите поделения, завладява територии. Народното възмущение и съпротивата срещу фашисткия режим растат. Устоите на държавната власт се рушат.

Партията и РМС се насочват към завладяване на политическата власт. Редовете им се съгъстват. Членовете на партията в Костинброд са 74, а на РМС — 38.

Съветският съюз обявява война на България. Създават се условия за установяване на властта на Отечествения фронт. На 8 септември след обяд се провежда среща на активистите на партийната организация Димитър Дубийнски, Стефан Колев и Стефан Знеполски. На нея Йосиф Колев и Иван Мирски предават паролата за заемане на властта от Отечествения фронт.

След като установяват народната власт в Костинброд, въоръжените отряди се насочват към с. Хераково. Арестуват кмета и издигат нов — дългогодишния политзатворник Милан Б. Петров.

Народът ликува. Свалена е омразната фашистка власт, образувано е правителство на Отечествения фронт.

България обявява война на фашистка Германия. Бойците на Българската народна армия, в която се влива и голяма част от партизанските отряди, се бият рамо до рамо с Червената армия за окончателния разгром на фашизма. Комитетът на Отечествения фронт в Костинброд под ръководството на партийната организация провежда широка разяснителна работа под лозунга: „Всичко за фронта, всичко за победата“. Сформираните комисии от младежи и девойки събират чорапи, пуловери, хранителни продукти, цигари и пр. и ги изпращат за фронта. По-възрастните се грижат за

навременното прибиране на царевницата и засяването на есенниците. Народната власт бързо укрепва и дава решителен отпор на всички, които се опитват да върнат колелото на историята назад.

Започва нова голяма битка — за спечелване умовете и сърцата на хората, за изграждане на светлото комунистическо бъдеще.

МАСЛОВО

Първата ремсова група в село Маслово (сега квартал на Костинброд) е основана към края на 1932 година. Нейни членове са Александър Кръстанов (Шишдина), Борко Димитров, Благой Милдов, Аспарух Динков, Кръстан Янков, Кирил Дончев, Серафим Колев и Младен Трайков. Първоначално дейността на групата е скромна. Младежите разпространяват нелегални вестници и позиви, продават помощни марки и организират в читалището вечеринки, на които се говори за революцията и новия живот в Русия, за комунизма и бъдещето на България.

Първата по-голяма акция на РМС в Маслово е проведена след убийството на секретаря на ЦК на БКП Петко Напетов през май 1933 година. Благой Милдов, Младен Трайков и Аспарух Динков трябва да пренесат нелегално некролози. Те тръгват от София пеш, за да не попаднат в ръцете на полицията, пристигат след полунощ и веднага ги разлепват. Селото осъмва развълнувано — некролозите-позиви са разкрили на хората една жестока истина. Някои, макар и притискани от местната полиция, отказват да ги отлепят от вратите на къщите си.

Голяма акция се провежда през 1934 година, в чест на единадесетгодишнината от Септемврийското въстание. Ремсистите Аспарух Динков и Никола Петров окачват червено знаме на най-високото дърво в центъра на Маслово. Няколко дни то се развява волно, повдига духа на прогресивните хора, напомня на враговете, че партията е жива и се бори.

С широк отзвук и въздействие е и една друга акция на РМС — масовото участие на масловци в младежкия кооперативен събор през 1940 година, органи-

зиран в село Костинброд. Голяма активност проявяват Кръстан Янков, Аспарух Динков, Нако Милдов (Шишко), Кръстан Малъов, Кирил Дончев и др.

РМС привлича по линия на читалището и кооперацията прогресивни учители (П. Кабакчиев, Гичка и Борис Йорданови), които се включват в работата при провеждане на избори, организиране на вечеринки, седанки и др.

В края на 1943 година Славчо Трънски и Кръстан Кръстанов провеждат нелегално съвещание с актив и преценяват, че организацията в Маслово е една от най-бойките в района. В последвалото партийно събрание секретарят Александър Георгиев и Нако Милдов, Кръстан Янков, Лазар Янков, Крум Димитров, Владимир Витков и Кръстан Малъов набелязват мерки за действие, правят планове за разширяване на дейността.

Ятаци от Маслово са баба Бона Милдова, Благой и Нако Милдови, Лазар и Кръстан Янкови, Александър Георгиев, Владимир Витов, а понякога укриват в домовете си нелегални и Крум Димитров, Кръстан Малъов, Асен Тонов и др.

В края на март 1944 година на Благой Милдов и Лазар Янков от село Петърч е предаден нелегален ремсис, който първо е в дома на Лазар, а по-късно го поема Павел Милев, слуга у чорбаджията Милуш Младенов. Поради небрежността на Павел нелегалният е открит от полицията и заловен на 31 март 1944 година. Арестуван е и Павел. Откарват ги в ареста на военното летище в Божурище, подлагат ги на жестоки мъчения, но младежът не признава нищо. Твърди, че не познава Павел и че сам се е укривал в сламата. Павел е освободен, а младежът впоследствие е убит.

Този трагичен провал е отчетен на партийно събрание, проведено в Средорек от Кръстан Кръстанов. На него той поставя нови задачи пред организацията, говори за усложнената обстановка, за необходимостта от голяма бдителност и пр.

„В началото на май 1944 година от Трънския отряд дойде Кръстанов и съобщи, че партизанският войнишки батальон, командван от поручик Дичо Петров, се е обединил с отряда на Славчо Трънски. В този батальон имало един партизанин, който казал, че е от Ко-

стинброд. От снимката, която ни показва, разбрахме, че това е Косан Милушев. Веднага съобщихме на родителите му, че е жив и че се намира в отряда.

Включен по-късно в състава на Втора софийска бригада под командването на Денчо Знеполски и помощник-командир Дичо Петров, отрядът участва в епичните боеве край Батулия. Част от оцелелите партизани станаха основното ядро на Шопския партизански отряд. Още преди създаването му Косан Милушев пристигна в Маслово, направи срещи с ръководството на РМС и разказа за героичните подвизи на войнишкия батальон „Хр. Ботев“.¹

В цялата нелегална дейност в село Маслово в годините на съпротивата има два особено вълнуващи случая, за които разказват всички участници и очевидци.

Май 1944 година. От Трънския отряд е изпратен един грънчар с каруца да докара в селото оръжие, което чрез ремсовата организация в Маслово трябва да се предаде на отряда „Чавдар“. Каруцата тръгва от трънското село Бусинци за Маслово. Здравко Георгиев и Кръстан Кръстанов изпращат предварително куриер, който трябва да съобщи паролата за свързка с грънчаря. Куриерът стига до Перник, но се връща обратно, изплашен от полицейска блокада. Здравко Георгиев и Кръстан Кръстанов пристигат по това време в село Клисурса, научават за провала и веднага нареждат на партийния секретар в Клисурса Гроздан М. Иванов да изпрати куриер за връзка с Маслово — Кръстанов написва до Благой Милдов обяснителна бележка с парола за връзката.

На връх Великден, връщайки се от мач, Благой вижда пред дома си да го чака непознат човек, обут с цървули и навои (човекът е инструктиран да търси Благой да му шише дрехи). Изненадва се, но поканва непознатия да влезе. Куриерът започва да се събува, а Благой мълчи, тъй като се страхува, че може да е провокация. Едва след като прочита бележката на Кръстанов, заговаря за поставената задача.

Грънчарят бил пристигнал още предния ден в Маслово. И тъй като не познавал никого, тръгва да продава из селото грънци. И все пита: „В това село има

¹ По спомен на Благой Милдов от Маслово.

ли добри хора?“ Никой от ремсистите и комунистите обаче не се сеща, че настоящият майстор търси връзка. В неделя сутринта на Великден дори генерал Цанков, масловски зет, си купува от него стомна, без да подозира, че под грънците в каруцата лежат картечици, автомати и бомби...

А куриерът с паролата за връзка е отряда „Чавдар“ закъснява. Определеното контролно време изтича и мъжът тръгва обратно по страшния път.

Малко след заминаването му паролата се получава и Благой, Нако, Кръстан Мальов и Кръстан Янков тръгват веднага с велосипеди да търсят грънчаря, но дирите му се губят. После разбират, че той е успял да предаде каруцата с оръжието чрез други хора.

Вторият случай също е от май 1944 година.

Един ден около обяд Никола Понорски от село Петърч донася в Маслово бележка от Кръстанов, в която се нарежда още същата вечер в 24 часа двама от бойната група да заминат към Беледие хан, където трябва да посрещнат четирима червеноармейци — да им осигурят укриване, храна и охрана, докато се организира прехвърлянето им в Трънския отряд (по това време още не е създаден Шопският отряд.)

Крум Димитров и Благой Милдов веднага заминават за Беледие хан. Там установяват връзка с другарите от село Богьовци, които им предават четиримата червеноармейци, освободени на гара Обеля от група комунисти от Обеля и Волуяк. Превеждат червеноармейците незабелязано през местността Вежегръм до кошарата на Лазар и Кръстан Янкови, където ги чакат Нако Милдов, Кръстан Янков и Кръстан Мальов. Срещата е много радостна. За първи път масловски комунисти и ремсисти се срещат със съветски воители, от чиито героични подвизи толкова са се възхищавали. Разговарят дълго и разпалено. Разбират, че някои от червеноармейците са били пленени още през 1941 година в боевете за Ростов.

Нощта прекарват в кошарата, охранявана от Нако Милдов.

Там остават няколко дни. Но ги вижда някакво дете и се налага да преместят червеноармейците в село Градец при Фердинанд Григоров. Бързо обаче трябва

да напуснат и тази квартира. Александър Г. Христов ги довежда отново в Маслово.

Масловските комунисти и ремсисти укриват червеноармейците в местността Вежегръм. Охраната им поема Кръстьо Медьов. Един селянин ги забелязва и съобщава на кмета Иван Андреев. Кметът изплашен му отговаря: „До тук! Ни си видял, ни си ми казал.“ Въпреки това масловските другари решават да прехвърлят червеноармейците отново — този път във воденичката на Асен Стоименов от Драговищица. Охраната им поема Иван Поянков и Александър Йорданов от същото село.

След няколко дена групата в Маслово получава директива да осигури заминаването на червеноармейците за Трънския отряд. Отвеждат червеноармейците в колибата на лозето на Григор и Никола Желявски от Шияковци. На следващата вечер ги поема Кръстан Янков, Кръстьо Мальов и Янко Йорданов от с. Шияковци. Под селото Янко Йорданов превежда червеноармейците през река Блато. Оттам под охрана минават през местността Пасище, близо до рампата на жп линията за София. На уговорената явка идва Кръстан Кръстанов, който ги поема и отвежда в Трънския отряд.¹

ШИЯКОВЦИ

След неуспеха на Септемврийското въстание — а готови да участвуват в него на сборния пункт в местността Пасище идват шияковските комунисти Александър Георгиев Петлев, Владо Генков Стойков, Георги Стоичков Желявски, Иван Янков Коцев, Младен Яначков Юсин, Никола Тодоринов Ганчев, Петър Етов Дънков, Павел Кръстев Соколов, Стоян Динев Ранчин, Тодор Станчев Модрин и Христо Василев Бръмбаров — партията минава в дълбока нелегалност.² Някои

¹ През 1965 година за деветосептемврийските тържества един от четиримата съветски бойци — Фролов, идва в България и се среща с всички, взели участие в освобождението и укриването им. След няколко години Фролов пристига отново заедно с другите двама останали живи червеноармейци. Радостта е голяма.

² Материалът за борбите на партията и РМС в Шияковци до 1944 година е събран от Никола Г. Желявски.

от членовете ѝ в Шияковци отпадат. Едва през 1932 година тя успява да укрепи своите редици и да заживее по-активен организационен живот. За това особено допринасят новите членове Атанас М. Милдов, Георги Димитров, Радой Дойчев, Григор Лозанов, Иван Николов и Никола Митев. Секретар е Крум Младенов. Той взема участие в общата ремсова конференция в местността Вежегръм, на която се изяснява новият курс на партията.

В духа на указанията на ЦК на БКП като важна стъпка в по-нататъшната борба срещу надигналия се фашизъм през 1935 година, под ръководството на Никола Г. Желявски, в Шияковци се създава РМС. В младежката организация влизат: Йосиф Р. Манев, Павел Хр. Младенов, Йордан Ст. Динев, Благой Н. Кръстанов, Иван Ян. Йорданов, Павел П. Кръстанов, Йордан Г. Кирков и Симеон Ст. Дойчинов. За нейното организационно и идейно-политическо укрепване, секретарят ѝ Никола Желявски доставя литература, брошури, вестници, списания и др. Ремсистите разпространяват позиви, окачват червени знамена и др.

В тези години Комунистическата партия провежда своята политическа линия главно чрез легалната Работническа партия. Идва време двете партии да се слеят. Никола Желявски получава конкретни указания от Борис Лозанов по въпроса.

Създаването на партийната група е улеснено от обстоятелството, че на първо място в нея се включват старите комунисти Янко И. Гогов и Никола Т. Ганчев, които се знаят от своята съвместна работа и между които съществува искрено доверие. Освен това още от изграждането на комсомолска и ремсова организация Никола Желявски добре познава младежите, с които продължава да работи в полулегални и нелегални условия. В партийната група са привлечени членовете на РМС: Йосиф Р. Манев, Павел Хр. Младенов, Павел П. Кръстанов, Симеон Ст. Дойчинов, Петър Мл. Додев, Станимир Г. Аначков, Борис Мл. Зарев, Благой Н. Кръстев и др. Нейн секретар става организаторът ѝ Н. Желявски.

Партийната група поддържа непрестанна връзка с останалите членове от РМС, както и с всички прогресивно настроени селяни. Дейността ѝ особено се засил-

ва в началото на 1939 година. Комунистите неуморно разобличават профашинската външна политика на правителството и посочват опасностите, които крие тя за страната. В своята агитация сред местното население те подчертават, че единствената правилна външна политика, която се води против войната и която отговаря на интересите на всички народи, това е миролюбивата политика на Съветския съюз.

От март 1939 година до декември 1940 година Н. Желявски е в казармата и с ръководството на групата е натоварен Йосиф Р. Манев, който влага в работата си умение, воля и всеотдайност.

През 1941—1942 година активно работи и Иван Ян. Йорданов. Ученик в гимназията в Сливница, той продължава своето членство в ремсовата организация там. Скоро става секретар на РМС в гимназията. Но през пролетта на 1942 година при разпространяване на позиви сред учениците той попада на провокатор и е задържан в полицейския участък в Сливница. После го препращат в полицейското околийско управление в София, където е подложен на разпити и мъчения. Полицията успява да разкрие, че позивите са дадени на Иван Йорданов от Славчо И. Стефчев, който по това време работи като стъкларски работник в София и е член на РМС. Славчо Стефчев също е арестуван и жестоко измъчван. Разкрити са ремсовите организации в селата Сливница, Петърч и Шияковци. Арестувани са още младежите Васил Ив. Попов, Георги Св. Лозев, Георги Станиславов, Жан П. Кръстанов и др. от Петърч, Никола Желявски от Шияковци.

С началото на Великата отечествена война настъпва голяма промяна в политическата обстановка в страната. По указание на партията шияковските комунисти разобличават хищническото ограбване на народното стопанство и агитират селяните да укриват зърнените храни и да не дават никакви държавни доставки. А полицейският терор се засилва, създадени са концентрационни лагери, много видни комунисти са дадени под съд, някои — екзекутирани. През пролетта на 1942 година в Еникьой, Беломорието, е интерниран Григор Г. Желявски, който по това време развива отговорна революционна дейност в столицата. През август 1943 година Янко И. Гогов е въдворен в с. Кардам, Поповско,

за срок от три месеца. А бащата на Григор и Никола Желявски — Георги Ст. Желявски — в продължение на 30 дни през пролетта на 1943 година по нареждане на полицията е принуден да се явява всяка сутрин в полицейския участък в Сливница за принудителна работа, на която го задържат до късно вечерта, когато е заминал и последният пътнически влак за Костинброд. Така всяка вечер този шестдесетгодишен човек изминава по 15 км пеш до Шияковци.

Въпреки терора и репресиите партийната група в Шияковци продължава работата си. Тя намира форми и средства за разгръщане на разяснителна дейност сред местното население. Започва съвместна работа с групата от Маслово. Правят се общи нелегални събрания на двете партийни групи. На тях представители на Шопския партизански отряд дават указания за образуване на бойни групи. Групите се изграждат от членовете на партийните организации в Шияковци и Маслово. За командири са избрани партийните секретари.

През лятото на 1944 година пред шияковските комунисти е поставен въпросът за подпомагане на Шопския партизански отряд с хранителни продукти и парични средства. Янко Йорданов предава брашно на Нако Милдов. Освен това дава своя кон, който е впрегнат с коня на Крум Димитров от Маслово и закаран от Александър Г. Христов в село Искрец. Там в яташка къща се меси хляб и се праща на партизаните. На няколко пъти Йосиф Рангелов (той притежава малка бакалничка) дава за отряда хранителни продукти, сапун и парични средства чрез Александър Г. Христов. Пак чрез него и чрез братя Нако и Благой Милдови Никола Желявски изпраща пари и хранителни продукти за партизаните. Той събира от членовете на шияковската партийна група парични помощи за отряда.

Съвместната дейност на партийните групи от Шияковци и Маслово все повече се засилва. Правят се почти ежедневни срещи, обсъждат се събитията. Десетина дни преди Деветосептемврийската победа се провежда събрание на двете партийни групи, на което представител на Шопския партизански отряд изяснява предстоящите задачи.

На 9 септември 1944 година двете партийни групи завземат местната власт. В Шияковци Никола Желяв-

ски арестува тогавашния кмет Михаил Спасов. Заедно с Борис Зарев и Павел Кръстанов завземат общинското управление, докато останалите другари се отправят към заводите Чиров в Костинброд, чиято охрана арестуват.

3. ПРОСВЕТА И КУЛТУРА

Точно кога е било открито първото училище и кой е бил първият учител в Костинброд, не е известно. Знае се само, че още през османското владичество костинбродчани изпращали децата си на „школо“. През 1875 година учителят преместил училището в Голяновци, отстоящо на километър от Костинброд, и от главния път, за да избегне притесненията от страна на турците.

След Освобождението, към края на 1878 година, училището било върнато отново в Костинброд и било настанено в изоставен полуразрушен хамбар. За учител дошъл Ленко Костов от с. Царичина.

Останал твърде рано сирак, Ленко Костов бил принуден да скита от село на село, за да търси прехрана. Дванадесетгодишен, той се условил за кравар в манастира „Св. Богородица“, намиращ се между селата Шияковци и Петърч. Там се научил да чете и пише. Междувременно игуменът заболял. Чувствайки последните си дни, той написал писмо до игумена на Илиенския манастир, в което препоръчвал младежът да продължи да се учи. Така Ленко Костов завършил учението си и сам станал учител.

Неговите ученици в Костинброд учили почти на открито, под сайванта на хамбара. Сядали направо на земята, а единственият стол бил за учителя. Децата били на различна възраст, и то само момчета, защото посещението на училището от момичета се считало неприлично. Обучението се водело по взаимно-учителския метод, т. е. по-големите и напреднали помагали и занимавали по-малките. Първоначално пишели на плоча, така наречената пляка, която чак към 1918—1919 година била заменена с тетрадките.

След Ленко Костов в Костинброд учителствуват Стефчо Лазаров, Лукан Груев, Йордан Спасов и др. Нуждата от просветени и грамотни хора се чувства

все повече в новоосвободената държава и интересът към училището и броят на децата в него расте. Макар и преустроен и поправен, хамбарът не отговаря на нарасналите нужди и костинбродчани замислят да си построят училище. През 1881 година с общи усилия те изграждат първото училище, което се намирало близо до черквата. Било на един етаж с три класни стаи. Учителската стая се помещавала в приземния етаж, но в началото служела за склад и за съхраняване на помагалата.

През 1901 година броят на учениците нараства двойно. Това налага идването на втори учител. Освен Йордан Спасов започва да учителствува и току-що завършилият Духовната семинария в Самоков Свилен Здравков, който поема ръководството на костинбродското училище. По същото време от Кюстендил се завръщат Тодор Стойков и Милуш Иванов, завършили помощното педагогическо училище. Те са първите костинбродчани с педагогическо образование. Първият отива учител в съседното село Маслово, а вторият — в Пожарево.

През 1908 година паралелките стават три, учителите — също. Това са Йордан Спасов и Йордан Антонов, а на мястото на Свилен Здравков, който става свещеник, е назначена Славка Дойчинова. На следващата година тя отива в София. Замества я сестра ѝ Параскева Дойчинова, която след една година също напуска. Идва третата сестра — Елена Дойчинова.

През 1910 година отделенията стават четири — за учител на третата паралелка е назначен Костадин Стоянов от София, а за главен учител — Димитър Антонов от Шияковци.

Първите ученици, продължили образованието си в София, са синове на търговци, учители, свещеници и по-заможни селяни. А много са желаещите да учат понагоре, които не могат да си позволят това. По настояване на тогавашния кмет Петър Радунов и на Георги Стефчев, околийски началник, земеделец, на 22 септември 1922 година в селото се открива прогимназия с една паралелка от 22 ученика, между които има и момичета. За директор на новооткритата прогимназия е назначена младата учителка Надежда Тодорова от Плевен. Целият учителски персонал се състои от двама души — тя и Никола Попйорданов от Костинброд,

току-що завършил история в Софийския държавен университет.

В следващите две години се открива II и III прогимназиален клас. Така прогимназията става пълна. Тук идват и деца от съседните села — Голяновци, Житен. Увеличава се учителският персонал. Назначен е Здравко Свиленов, но само след една година той напуска прогимназията и преминава в началния курс. След него работят Митрушин Георгиев, Никола Мандов, Стефанка Сахатчиева и др.

Увеличеният брой на класовете и паралелките изисква повече учебни помещения. Налага се да се потърси частна къща, подходяща за целта. Наета е къщата на Тома Мартинов, но в скоро време и това се оказва недостатъчно, та училищното настоятелство наема и къщата на Ранко Денчов. Едва през 1930 година, когато е построено новото начално училище (то съществува и днес, без да е особено променено), положението се облекчава. Началният курс се премества в новата сграда. Главен учител там до 1947 година е Здравко Свиленов.

Но в един къс период от време броят на паралелките в началния курс се удвоява (нараснало е населението на Костинброд), а само след една-две години се удвояват и паралелките в прогимназията. Старото училище, където е настанена тя, е разрушено и на 22 ноември 1936 година се полага основният камък на нов строеж. През 1938 година той е окончателно завършен и прогимназията се нанася там. За времето си тази сграда напълно задоволява училищните нужди.

В началния курс вече се обучават деца в шест паралелки с шестима учители: Здравко Свиленов — главен учител, Христо Коцев, Люба Душкова, Вунка Георгиева, Руса Ленкова, Поликсена Б. Стойкова. В прогимназията има три паралелки с трима учители: Стефанка Ив. Сахатчиева, Никола Попйорданов, Никола Мандов.

До 1934 година повечето от учителите са назначавани на постоянни места, а това ще рече, че училищното настоятелство, състоящо се от пет души (избрани чрез всеобщо тайно гласуване на населението), издава постановление за този учител, което след това се утвърждава от околийския училищен инспектор. Без та-

кова постановление учителите се смятат за временно назначени — само за една учебна година. При назначаването не малко значение има обстоятелството, в коя политическа партия членува кандидатът.

Училищното настоятелство играе важна роля в живота на училището. То се грижи за ремонта на помещенията и покътнината, за отоплението и осветлението, набавя всички помагала и пособия. Назначава и уволнява учителите и училищната прислуга и пр. Средствата събира от училищния бюджет, от дарения, заеми, от помощи от общинския бюджет, от дарения, заешения и пр. Към 1934 година училището в Костинброд разполага с 600 дка първокачествена земя, която е дадена под наем на Окръжното горско управление за разсадник.

Извън стопанските грижи училищните настоятели, ведно с главния учител, уреждат тържество в края на всяка година — обикновено на 24 май. Всички ученици, учители и родители (с пресни пити, печени агнета, кокошки, пилета и цветя) отиват в училището. След като се проведе изпитът и след като се раздадат свидетелствата, сядат на обща трапеза.

Изпитът става по класните стаи. В присъствието на родителите и членовете на училищното настоятелство се прави проверка на знанията на децата. Той трае около три часа с прекъсване от 15 минути за почивка.

С тържеството учебната година за ученици и учители се смята за приключена. Само главният учител остава няколко дена след това в училището, за да попълни таблици-образци, които представя в Училищната инспекция.

Главният учител и директорът се избират ежегодно от учителския колектив при тайно гласуване под председателството на най-възрастния учител. След това протоколът се одобрява от Училищната инспекция. Директорите са административни лица, стопански и педагогически ръководители, но нямат право да ревизират учителите си и да пишат ревизионни актове. Тези права придобиват след Девети септември 1944 година. Заплатите си получават от т. нар. „пунктов учител“ в Костинброд. Костинбродският учителски платежен пункт изплаща заплатите на учителите от селата Костинброд, Житен, Мрамор, Мировяне, Требиш, Волу-

як, Хераково, Пролеша, Шияковци, Маслово, Петърч, Безден, Богъовци, Градец, Царичина, Чибавци, Дръмша, Дреново, Драговищица, Голяновци и Батковци. Това трябва да става един път месечно, но често пъти заплатите закъсняват от два до пет месеца. Авторът си спомня, че през 1934 година не бяха изплатени заплатите за три месеца. Едва след 19 май в продължение на два-три месеца учителите получиха и заплатите си за минало време.

Първият пунктов учител в Костинброд е Костадин Стоянов. След него е назначен Митрушин Георгиев, който само след една година предава пункта на Христо Коцев. Той изплаща заплатите до 31 декември 1939 година. От началото на 1940 година за пунктов учител е назначен Борислав Тодоров, също начален учител, който го ръководи до 1955 година, когато учителите преминават на заплати към съответните общински съвети.

Много от възпитаниците на костинбродските училища завършват средно и висше образование. Между тях има адвокати, лекари, ветеринарни лекари, агрономи, учители, инженери, професори, заместник-министри. Едва ли можем да изброим всички; ще споменем по-изтъкнатите: Борис Лозанов и Митрушин Георгиев — адвокати, Тодор Милушев — нотариус и апелативен съдия, Борис Коцев — окръжен и областен ветеринарен лекар, Димитър Попйорданов — лекар, Никола Попйорданов — гимназиален учител, Христо Коцев, Здравко Попсвиленов, Борислав Тодоров, Стойко Иванов, Лозан Георгиев — прогимназиални учители, Стефан Н. Знеполски — гимназиален учител, по-късно преподавател в Университета в Прага и началник на висшето образование при МНП, Цветко Г. Димов — областен агроном, д-р Манов Зарков Донев — професор, Душко Душков — икономист, Георги Влъчков и Костадин Соколов — финансови инспектори, Иван Георгиев, Никола Влъчков и Боян Стефчев — техници, Николай Хр. Коцев и Димитър Г. Папаланов — инженери, Димитър Дубийски, Тодор Лозанов — активни общественици, и др., както и завършилите в по-ново време: Йордан Милев Цветанов — зам.-министър на машиностроенето, Иванка К. Малинова — агроном, Кана Малинова — гимназиална учителка, и др.

Към 1900 година е открито училище и в село Маслово. То се помещава в магерницата до черквата „Св. Никола“ (на това място днес се издига масивната сграда на читалището). В него един учител обучава децата от I до III клас. Сред първите учители в Маслово са Величко Душков, Стефчо Лазаров и Тодор Ст. Къосев — и тримата от Костинброд.

Към 1903 година в Маслово се строи училище. Населението настоява то да се изгради на днешния площад. Най-запален привърженик на тази идея е Вуко Янков. Но на народното желание се противопоставя големият чорбаджия Милуш Младенов, който явно се е опасявал да не би част от двора му да мине към училищния. По негово нареждане Вуко Янков е арестуван и откаран в София — пеш и бос.

Училището има две класни стаи, към които през 1930 година се пристроява една стая от източната страна, а през 1948 година — още една от западната.

Към 1906 година се построява училище и в село Шияковци. То има три класни стаи.

Заедно с двете костинбродски училища сее просвета и знания в селото и читалище „Кирил и Методий“. То е основано на 25 април 1920 година от Душко З. Душков, Здравко Свиленов, Тодор Милушев, Игнат Стефчев, Георги В. Папаланов, Георги Петров, Георги Лозев, Крум Петров, Владимир Димитров, Христо Коцев. В този ден в една от класните стаи на училището те изнасят първото театрално представление в селото — представят пиесата „Златната ябълка“. Стича се почти цялото население и приходът възлиза на 900 лв.

В същност една седмица по-рано (14 юни 1920 г.) младежите се събират в една от стаите на Папалановата кръчма, за да обмислят как да употребят парите от представлението. Решават единодушно сумата да се вложи за образуване на Културно просветно дружество „Кирил и Методий“. Събранието избира комисия от трима души: Душко З. Душков, Здравко Свиленов и Тодор Милушев, които да изработят проектоустав, определят целите и задачите на дружеството, и да го представят на следващото събрание.

Много скоро проектоуставът е готов. На второто събрание освен вече посочените десет души присъствуват още Костадин Стоянов, Георги Стефчев, Митрушин Ге-

оргиев, Йордан Георгиев, Никола Попйорданов и Борис Лозанов, или общо 16 души. Стават доста разгортени разисквания: По глава VII според предложението в читалището можело да се поставят ликовите на видни български и чужди писатели и на царя с неговото семейство. По искане на Борис Лозанов и Митрушин Георгиев, подкрепяни от още неколцина други членове, текстът на тази глава получава нова редакция: „само на видни български и чужди писатели и хора на изкуството“. Освен че приема проектоустава, събрание то избира и първото ръководство от пет души: Тодор Милушев — председател, Душко З. Душков — зам.-председател, Игнат Стефчев — касиер-деловодител, Костадин Стоянов — библиотекар, Владимир Димитров — домакин. Избрана е и ревизионна комисия от трима души: Георги Стефчев — председател, Христо Коцев и Никола Попйорданов — членове.

За състоялото се събрание е съставен протокол № 2 в два екземпляра, единият от които е изпратен в Министерството на народната просвета за одобрение. Министерството с предписание № 10804 от 16 юли 1920 година утвърждава устава, по който читалището ще работи. Той наистина е доста пълен, особено по отношение на целите, задачите, ръководството и членския състав, и дълги години не става нужда да бъде променян.

Новоизбраното ръководство, подпомогнато от останалите членове, започва трескава дейност за набиране на членове, намиране на помещения за библиотека, увеличаване на книжния фонд, привличане на лектори и пр. С общи усилия голяма част от поставените задачи се осъществяват. За читалищна канцелария и библиотека е наета западната стая на Папалановата кръчма. Дърводелците Крум Петров и Владимир Димитров изработват скелета на сглобяема сцена, два шкафа за съхраняване на закупените и подарени от различни лица и учреждения книги. Общинският съвет предоставя на читалището за вечно ползуване 51 декара земя в местността Полето, която се дава ежегодно под наем на малоимотни и безимотни селяни, а приходите влизат в касата на читалището.

След една година за председател на читалището е избран Душко З. Душков, който го ръководи до 1933

година, когато е обявен за негов почетен председател. Председателското място заема младият учител Борислав Попов (от 1933 до 1945 г.). Той обединява около себе си всички млади сили, всички учители.

Въпреки липсата на помещение за читалня, библиотека и театрален салон читалищното ръководство развива доста широка културно-просветна работа, като използва една от класните стаи на старото училище. Местните учители, лекари, агрономи изнасят беседи на селскостопански, здравно-хигиенни и педагогически теми.

Оформя се и един доста голям и деен театрален колектив, в който участвуват предимно учители, студенти и ученици от гимназиалния курс. При всеки по-голям празник в селото те изнасят пиеси като „Наймичка“ от Т. Шевченко, „Скакалци“ и „Вражалец“ от Ст. Л. Костов, „Майстори“ от Р. Стоянов, „Женитба“ от Гогол, „Криворазбраната цивилизация“ от Д. Войников, „Службогонци“ от Ив. Вазов и др. В постоянния състав на театралния колектив през 30-те години влизат Тодор Лозанов, Борислав Тодоров, Вунка Н. Георгиева, Божура Попиванова, Стефан Знеполски, Йосиф Колев, Григор Миленков, Поликсена Б. Стойкова и още много други.

При всички големи празници (Нова година, 24 май) и тържествени случаи (сватби, кръщавки и др.) читалището изпраща до своите членове поздравителни писма. На Гергьовден и 24 май — патронният ден на читалището — специално създадени групи от момчета и момичета обикалят селото, кичат със здравец и ленти костинбродчани и им поднасят касички, в които те пусят своята лепта. Вечерта пред специална комисия всички касички се отварят и сумите се завеждат на приход.

Нарасналата нужда от свой собствен дом и набраните парични средства позволяват на ръководството да започне строителството на читалищна сграда. На 22 септември 1936 година в тържествена обстановка се полага основният камък на читалищния дом, който ще се изгражда заедно с прогимназията. Съгласно подписания от общинския кмет Иван П. Минков, председателя на училищното настоятелство и председателя на читалището Борислав Тодоров договор читалището полу-

чава от общата постройка театрален салон със сцена и към нея две стаички — съблекалня и гримьорна, читалня и библиотека на втория етаж, срещу които внася 200 000 лв., като се задължава да извози всички строителни материали — камъни, тухли, пясък, дървени материали и др.

С общи усилия сградата е завършена окончателно през есента на 1938 година. Стойността ѝ възлиза на един милион лева, от които общината поема 820 000 лв., читалището — 180 000 лв., а вложеният доброволен труд от населението е оценен на 200 000 лева. Готовността, с която костинбродчани се отзовават още при първата покана от страна на читалищното ръководство за извозване на строителните материали, е показателна за тяхното отношение към просветата, културата и знанията. Тук трябва да се отбележи, че при набирането на суми за строежа мнозина, и то не само богаташи, правят значителни дарения.

Не по-малко значение има и читалище „Зора“ в село Маслово (сега кв. „Обединение“). То е основано през 1911 година по инициатива на назначения в селото учител Димитър Антов от София, но съществува само една година, тъй като започва Балканската война. Цялата му библиотека и документацията се прибират на съхранение в черквата „Св. Никола“ от свещеника Свилен Здравков.

Около десетилетие по-късно, през 1925 година, по инициативата на няколко младежи читалището възстановява дейността си. В ръководството му влизат Кръстан Тричков, Симеон Ст. Дамянов, Виктор Младенов, Лазар Малъев, Ангел Василев и Александър Милушев. Книжката и уставът са изпратени в Министерството на народната просвета за одобрение. Но на 20 юни същата година чрез общината идва писменото съобщение, че възобновяването на читалището не се разрешава поради левичарските убеждения на някои членове на ръководството му.

Една година по-късно, на 8 ноември 1926 година, по инициатива на Виктор Младенов и Александър Милушев и под ръководството на Дуковски, председател на Окръжния читалищен съюз, в кръчмата на Иван Л. Дончев се свиква ново събрание на читалищните дейци. На него присъствуват Тако Ст. Драгоевски, Си-

меон Ст. Дамянов, Виктор Младенов, Александър Милушев, Иван Л. Дончев, Иван Н. Мальов, Иван Манолов Александров, Илия Георгиев Любенов, Павел Милев и др. За ръководство на възобновеното читалище са избрани Лазар Мальов — председател, Павел Зарев — зам.-председател, Виктор Младенов — секретар, и Григор Манолов — библиотекар. Новоизбраното ръководство изпраща отново устава и протокола за одобрение в Министерството на народната просвета, което този път със заповед № 333/II. II. 1927 година ги утвърждава.

Читалището разгръща широка обществено-просветна дейност, и дава своя принос за подобряване бита и културата на жителите на село Маслово.

V. КОСТИНБРОД В ГОДИНИТЕ НА СОЦИАЛИЗМА

След победата на Деветосептемврийското народно въстание комитетът на Отечествения фронт поема политическата власт в Костинброд. Същевременно той развива широка обществена дейност. Свиква общоселски събрания, на които се разяснява политиката на народната власт, организира посрещането и настаняването на съветските воители, както и тържествените изпращания на бойците от Първа и Втора армия за фронта. Комитетът на Отечествения фронт е в центъра на акцията за събиране на топли дрехи, ръкавици, чорапи и др. за българските войници, сражаващи се редом с Червената армия срещу Хитлеровите войски. И както навсякъде в страната, ръководеща сила в него е партийната организация.

Авторитетът на партията сред трудещите се, сред честните и прогресивни хора е огромен. Преименувана в края на септември 1944 година на Българска работническа партия (комунисти), тя ръководи целия политически и обществен живот в страната, обединява всички демократични и прогресивни сили за развитието на България по пътя на народната демокрация и социализма.

Костинбродската партийна организация работи неуморно за изграждане и укрепване на народната власт в селото, за възстановяване и развитие на народното стопанство. Под нейното ръководство костинбродчани пристъпват към изпълнението на двегодишния народостопански план, приет през април 1947 година.

1. ИКОНОМИКА

СЕЛСКО СТОПАНСТВО

Селското стопанство в Костинброд в първите години след народната победа все още върви по старите релси. Въпреки широката и многостранна подкрепа,

която кооперация „Напредък“ и БЗКБ оказват на костинбродчани, стопанствата им си остават твърде примитивни. Положението се променя едва през 1950 година, когато със съдействието на партийната организация в селото се образува ТКЗС.

Това извънредно важно събитие става без сътресения, въпреки че някои смятат Костинброд за консервативно селище. Впрочем костинбродчани вече сами имат възможност да се убедят в преимуществата на ТКЗС, изградени по-рано в други села.

През ноември 1950 година по покана на костинбродското партийно ръководство и на множество стопани в селото идват трима отговорници, начело с Жана Матева, представител на Околийския комитет на БКП, за да окажат помощ на партийната организация в Костинброд при образуването на ТКЗС.

Един участник в тези събития разказва:

„Беше привечер. Пристигналите от ОК на БКП другари проведоха кратко съвещание с членовете на партийната организация, със секретаря Цветко Нацев Величков и с някои от учителите — Стойко Иванов, Борис Калев и Борислав Тодоров, определени да проведат махленски събрания, на които да посочат основните положения от устава на ТКЗС, да изтъкнат предимствата на кооперативното стопанство пред частното, да уведомят населението, че записването ще стане още същата вечер и пр.

Така и стана. След обясненията, които се даваха на събраните хора, представителят на ОК на БКП ги поканваше да подпишат декларации за влизането си в ТКЗС. За няколко минути подписването приключваше и агитаторите тръгнаха по другите махали, където определените технически отговорници бяха вече събрали хората и чакаха ораторите.¹

След около час и половина агитаторите и техническите отговорници се завърнаха в пълномощничеството и докладваха за резултатите от проведените събрания, за посещението, вниманието, с което са били изслушани, въпросите, които са им били поставени, настроението и пр. От думите им стана ясно, че голямата част от

¹ За всеки район са определени по двама души — единият (технически отговорник) да организира събранието, а другият (докладчик) да изнесе беседата.

селяните са готови да влязат в стопанството. Сред първите, които подписаха декларации за влизане в стопанството, бяха Младен Петров, Филип Тодев, Цветко Нацев, Цветко Мишев, Тодорин Знеполски, Тричко Димитров, Величко Нотев, Златан Виденов, Георги Лозев, Тодор Лозанов, Стефан Колев, Райко Миленков и др.

Подписването на декларации, започнало вечерта, продължи три дни. Броят на членовете всеки ден растеше, а на площада Златан Виденов отбелязваше с тебешир на черна дъска точния брой на записаните членове. 50—60 селяни останаха извън стопанството. Това бяха класово неосъзнати хора, оръдия на бивши търговци и чорбаджии.“

При тази обстановка на 14 ноември е свикано в училището учредителното събрание. Председателствува го най-възрастният член на бъдещото стопанство — Тодорин Знеполски, секретар-протоколчик е Младен Тодоров. Агрономът Цветко Генков изяснява отново някои положения от устава. Събранието избира първото ръководство на стопанството: Младен Петров Гогов — председател, и членове Величко Нотев, Коста Малинов, Тодор Спасов, Лазар Иванчов, Георги Лозев и Тричко Димитров. Единодушно се приема предложението новообразуваното трудово кооперативно земеделско стопанство да носи името на Асен Итов, родом от Костинброд, помощник политкомисар на Пиринския партизански отряд, загинал на 3 март 1941 година. Избрана е ревизионна комисия с председател Стефан Колев и членове Радой Илиев и Костадин Панталеев. Каснер става Младен Тодоров, книговодител — Георги Стефчев, закупчик-домакин — Георги Лозев. В ТКЗС влизат 360 домакинства, извън него остават 60 души.

Пред новото стопанство се изправят редица неотложни и трудни задачи — да се намери достатъчно работен добитък, да се осигурят семена за посев на есенните култури, да се образуват бригади и пр. И тъй като членовете на ръководството нямат никакъв опит, някои се стъписват. Само след две седмици председателят Младен Петров и Лазар Иванчев си подават оставката. На тяхно място са избрани Величко Нотев Здравков и Цветко Мишев.

В стопанството се изграждат 9 бригади — 5 поле-

въдни и 4 зеленчукопроизводителни. Полевъдните бригади се оглавяват от бригадирите Лазар Стефчев, Никола Панталеев, Райко Миленков, Димитър Гълъбов и Никола Тодоринов. Всяка от тях наброява по 80 човека, от които 12 мъже и 68 жени, разпределени в 4 звена по равно. Зеленчукопроизводителните бригади се ръководят от бригадирите Атанас М. Донков, Никола Б. Донков, Стефан Т. Папаланов и Кирил Г. Таков. Те са съставени от по 46 души — 6 мъже и 40 жени, разпределени в 4 звена.

По-късно се сформира и една животновъдна бригада с бригадир Кирил Вл. Здравков. Тя е най-затруднена — стопаните влизат в ТКЗС с много доен добитък, а липсват достатъчно обори. Започва се строителството на обори, ръководството се заема с набавянето на достатъчно количество храна. Но до зимата едва успяват да построят един обор, в който настаняват 15 чифта волове. 100 коня и 40 крави са разпределени в настите няколко обора, пръснати по различни краища на селото. Това прави грижите по тях още по-тежки. Останият добитък на първо време остава у собствениците.

Задачите са много — да се засеят есенните култури, да се осигури храна на добитъка, да се прибере дойният добитък в стопанските обори, да се подготви почвата за пролетните посеви. Липсата на опит довежда до редица неуспехи. Налага се председателят да бъде сменен със Славчо Гергинов Танчев, който има подкрепата на бригадирите и звеноводите, понабрали опит през изминалите 6—7 месеца.

Въпреки това се допускат нови слабости — царевичата остава неприбрана до късна есен, а една част от прибраната мухлясва. Отново се стига до смяна на председателя. Избран е Петър Т. Гогов. Но само след около шест месеца на 12 януари 1952 година се свиква общо годишно събрание, което избира ново ръководство: Тодор Лозанов — председател, Никола Стойнов — зам.-председател, Благой Ранков — завеждащ полевъдството, Стоян Йорданов (Димо) — завеждащ градините, Александър Манолов — завеждащ организацията на труда, Надка Мирчева и Цветана Петрова Тодорова — завеждащи отчетността. Тодор Лозанов обаче скоро сам напуска председателското място и го отстъпва на Кирил Владимиров.

Този начален период, с чести смени на председателите, се характеризира с редица неуспехи, ниски добиви, малки възнаграждения за трудовен и др. Но именно в тия години (1953—1956 г.) се извършва масовизацията.

През 1956 година Славчо Георгиев отново става председател, но скоро заминава на квалификационни курсове във Варна. Заместват го Стоян Борисов и Владо Милев. След две години той се завръща обогатен с познания и опит и поема ръководството на стопанството.

Няколко години преди образуването на ТКЗС „Асен Итов“ в Костинброд, на 10 август 1946 година, е учредено стопанството „Добри Терпешев“ в Маслово. В него влизат 46 души с 1200 дка земя, разпределени в четири бригади. Избрано е ръководство: Александър Георгиев — председател, Крум Димитров, Атанас Киров, Цеко Григоров и Иван В. Младенов — членове, както и контролен съвет: Кръстан Лозанов, Владо Йорданов и Райко Дойчев, и счетоводител Виктор Младенов. Закупени са 21 крави. Започва строителството на стопански сгради в местността Ридо.

При масовизацията през 1950 година в масловското кооперативно стопанство влизат всички останали стопани, с изключение на четирима. В началото на 1958 година то се обединява със стопанствата в Шияковци и Градец. Една година по-късно следва второ обединение — със стопанството от Костинброд.

Първоначално обединеното стопанство е трудово кооперативно земеделско стопанство. То се нарича „Асен Итов“ и се оглавява от Никифор Тодоров, бивш председател на ТКЗС в село Голяновци, което също влиза в обединеното стопанство. Негов заместник е Славчо Гергинов, главен агроном — Цветко Г. Димов, дотогава агроном в Голяновци, зоотехник — Никола Косев и главен счетоводител Димитър Марков, също от стопанството в Голяновци. Канцеларията на новото обединено стопанство се настанява във временно построена дървена барака на кръстопътя в местността Белица. Мястото е удобно, защото е естествен център на селищата и всички превозни средства минават от там.

Работата на обединеното стопанство тръгва добре. Много от слабостите, допускани в миналото, са отстра-

нени. Изградени са и са обзаведени стаи за гледачите на животни, фуражна кухня, родилно отделение, доилна зала и др. Междувременно ветеринарната лечебница, построена и открита през 1930 година, е разширена, модернизирана и превърната в окръжна ветеринарна лечебница.

Стопанството въвежда машини за тежката селско-стопанска работа. Силажирането се извършва вече в траншеи и могили, с машини. Прибирането на реколтата в по-голямата си част става с жътварки, а по-късно — и с комбайни. Прибраното зърно се съхранява в хамбарите на стопанството, а не по частните, както е по-рано. Коситбата обаче все още се извършва на ръка. Зелената маса и сеното се извозват с добитък, който е недостатъчен. ТКЗС започва да използва водите на р. Блато за напояване — изгражда се напоителната система. Възнаграждението се разпределя на базата на изработените трудовни от кооператорите и внесена от тях земя в стопанството. Рентата стига до 25%, а 75% се дава за труда.

На 1 март 1964 година ТКЗС „Асен Итов“ става Държавно земеделско стопанство, със същото име и седалище, като към него се присъединяват кооперативните стопанства от селата Царичина и Чибаовци. Ръководството остава същото, а персоналят се увеличава.

ДЗС продължава възходящата линия на развитие, започната от ТКЗС. То диференцира своята работа и създава кравеферми — в Маслово с около 600 крави, в Шияковци с 1200, в Костинброд с около 500 крави; свинеферми — в Голяновци с 20 майки; форми за уговяване на мъжки телета — в Голяновци за около 200, в Костинброд също за около 200 телета; четири овцеферми — в селата Драговищица, Царичина, Градец и Чибаовци.

Работата в ДЗС „Асен Итов“ се поставя на научна основа. В резултат на това средният млеконадой от фуражна крава надхвърля 4000 л (срещу 2800 л в миналото), а на овца — 95—100 л (срещу 48 л). При пшеницата от 185 кг на дка в миналото се стига до 400 кг; царевичната — от 104 кг на декар в първите години до 400 кг; слънчогледа — от 120 кг до 220 кг; захарното цвекло — от 1500 кг на 3800 кг, и т. н. В зеленчуковите градини още в първите години добивът на пипер дости-

га 2500 кг от дка (срещу 1250 в миналото). Домати — 4500 кг от дка (срещу 2500) и пр.

Освен че се получават много по-високи добиви, облекчава се и човешкият труд. Не случайно мнозина от по-възрастните костинбродчани казват: „Това трябва да стане много по-рано, та да поживеем и ние като хората. Преди бяхме роби на земята.“

Стопанството се разширява и модернизира, увеличават се доходите на селяните, подобрява се материалното им състояние. От ден на ден авторитетът му расте и всеки намира в него своето място.

На 1 януари 1974 година ДЗС „Асен Итов“, под председателството на Димитър Марков, с целия си персонал и машинен парк, състоящ се от 35 трактора, 16 верижни, 40 товарни коли, 12 комбайна, 25 редосеялки, 60 тракторни плуга, 12 кукурузокомбайна, 11 силажокомбайна, 6 моторни сенокосачки, три лекотоварни коли, около 200 други влачещи се земеделски сечива за обработка на земята, и със 75 000 декара земя преминава към Научноизследователския институт по животновъдство в град Костинброд и става негова опитна база. Така селското стопанство в Костинбродско се издига на още по-високо равнище. Днес то е модерен и високопроизводителен отрасъл.

Що се отнася до пчеларството, то укрепва и се развива по-нататък. Затова твърде много помага образуваното през 1957 година пчеларско дружество „Цвят“. То се създава по инициатива на главния агроном на ДЗС „Асен Итов“ Цветко Димов и на съселяните му Йордан Димитров, Георги Папаланов, Тодор Лозанов и др. В него влизат пчелари от Костинброд, село Голяновци и гарата — общо 25 души. През 1959 година към дружеството се присъединяват и пчеларите от селищата Градец, Дръмша, Дреново, Чибаовци, Царичина и Драговищица. В ръководството му влизат още Тодор Лозанов, Григор Томов, Сава Гълъбов, Любен Илиев, Давид Цанков и др.

Дружеството работи за преустройство на пчеларството както в личните стопанства, така и в обществения. В резултат на активната дейност на ръководството му и на ценната помощ на ДЗС броят на пчеларите бързо нараства и стига 280 души, което прави 92% от пчеларите в района на общината. Те се грижат за

1520 пчелни семейства от разборни кошери. Мнозина от пчеларите — Станимир Соколов, Крум Паунов, Любен Илков, Георги Папаланов, Григор Томов и др., работят на научна основа и започват да получават, освен мед и восък, пчелно млечице, пчелен пращец и други пчелни продукти.

Същевременно, благодарение на правилното отношение на ДЗС „Асен Итов“ и на тогавашния му председател Никифор Тодоров, броят на пчелните семейства в стопанството от 120 нараства на 852. То засажда част от нивите си с медоносни растения — комунига, алекс, детелина, лавандула, фуражен грах, фий, слънчоглед и др., за да създаде за пчелите непрекъсната паша от ранна пролет до късна есен. Наред с това през 1962 година дружество „Цвят“ раздава на стопаните 50 000 малинови пръчки, 5000 фиданки див кестен, 4000 липови дръвчета, 10 000 върбови резенки от върбата „Ива“ и др., които те засаждат по дворовете си.

Доброто сътрудничество на дружеството с ДЗС „Асен Итов“ позволява пчелните семейства да бъдат запазени от отравяне при провеждане на различните растително-защитни мерки в стопанството. Дружеството организира и редица сказки, курсове, срещи за обмяна на опит, посещения на конференции, пчеларски събори и др., за да се популяризира пчеларството и то да стане високодоходен, макар и второстепенен поминък за костинбродчани.

ПРОМИШЛЕННОСТ

Национализацията на индустрията през декември 1947 година се посреща с възторг от трудещите се. След нея заводът Чилев има ново ръководство: Петър Ив. Папазов — директор, инж. Марин Ив. Марков — комедант и партиен секретар, Иван Ил. Стоев — проф. председател, и Йордан М. Цветанов — секретар на РМС. Същата година Георги Димитров посещава завода. Той се среща с работниците и ръководството му, заедно обсъждат перспективите за неговото развитие. През следващата година предприятието е наречено Държавни химически заводи „Георги Димитров“.

След национализацията настъпват редица съществени

промени в него. Построени са нови цехове. Някои от по-дребните, като цеховете за производство на паста за зъби, крем за лице, пудра, червило и пр., са прехвърлени към днешния завод „Арома“. Реконструирани са много машини и съоръжения. Внедряват се нови производства, въвеждат се нови технологии, които отговарят на съвременните изисквания, и пр.

Създават се три групи производство: за масла и получаваните от тях вторични артикули, за сапун и други миещи средства и за туткал. Мощностите за произвеждане на тези артикули се увеличават през 1970 година от три до девет пъти, а основните фондове за същия период (1948—1970 г.) нарастват неимоверно. Сега химическите заводи „Г. Димитров“ са обект от национален мащаб. Обемът на произвежданата в него продукция възлиза на 45 милиона лв. годишно.

Разгаря се социалистическо съревнование, увеличава се броят на борещите се за званieto „Бригади за комунистически труд“, в което участвуват 95% от работниците. Броят на ударниците, носителите на званieto „Най-добър в професията“ и пр. расте ежегодно. В годините на народната власт редица работници и служители: Коста Кънев, Александър Гогов, Методий Максимов, Балчо Балев и др. са наградени с високи правителствени награди, а за предсрочното изпълнение и преизпълнение на годишните планове самият завод е удостоен с преходното червено знаме на Министерството на земеделието и хранителната промишленост, носител е на 3 златни и 2 сребърни медала, много грамоти и др.

Значителни са промените и в социалната сфера. От 698 души през 1948 година броят на работниците нараства на 1054 през 1970 година. Рязко се изменя и професионално-квалификационната структура. Докато до 1948 година по-големият брой от работниците са със слаба квалификация и ниски разреди, през 1970 година и след нея средният разряд е четвърти и пети. Появяват се нови професии — апаратчици, настройчици, моделчици, леяри, трактористи, електрокаристи и др. Разширението на производството и внедряването на новата технология довеждат до увеличаване броя на квалифицираните работници. През 1948 година са 33-ма, а през 1970 те стават 79. По-голямата част от тази

трудова интелигенция произлиза от работнически семейства или се е издигнала от средите на работническата класа.

През последните двадесет години над 40 работници завършват висше образование. От редовете на работниците в ДХЗ „Г. Димитров“ израстват редица специалисти със средно и висше образование, каквито са инж. Антон Дундов, инж. Коста Кънчев, Л. Червенков, Атанас Съмналиев, Асен Седефов, Иван Божков, Кинчо Балев и др.

Сега в химическия завод на три смени работят над 2000 души. За тях е създадена заводска библиотека с 10 хиляди тома научна и художествена литература. За специалистите е обзаведен технически кабинет, който се снабдява със списания и книги, отразяващи последните новости в областта на техниката. В завода са сформирани и функционират самодейни колективи — хор, театрален колектив, танцова и духовна музика.

Ежегодно се разширяват обществените заведения — дневният детски дом, детските ясли, работническият стол. Разраства се и се подобрява с всеки изминат ден медицинското обслужване. Наред с амбулаторията са открити зъболекарски, акушерски и други кабинети. Разширява се и жилищният фонд. Заводът разполага с 9 блока, 5 големи и 10 малки дървени постройки, 1 почивна станция в с. Орешак, Троянския балкан. Закупена е сграда в Баня, която ще се използва за почивен дом.

Въпреки постигнатото заводското ръководство има да решава още редица проблеми през осмата петилетка:

Да разшири маслодобивния цех с оглед заводът да задоволява нуждите от олио на петте окръга: Софийски, София-град, Кюстендилски, Пернишки и Благоевградски. Да реконструира някои остарели помещения. Да механизира до 90% труда на работниците (в момента е около 70%). Да въведе безплатно хранене в стола, да увеличи броя на детските градини и ясли, да увеличи и подобри жилищния фонд, почивните станции, пионерските лагери, туристическите бази и др. Постоянна задача е подобряването организацията на производството (като постоянно се въвеждат нова механизация и автоматизация на основните процеси и пр.), повишаването на квалификацията и образованието на

работниците (през осмата петилетка на ИТР трябва да стигнат до 40% от общия брой работещи в завода).¹

Друго крупно промишлено предприятие на територията на Костинброд, дело на народната власт, е Птицекомбинат „Родопи“. С Постановление на МС № 86 от 11 юли 1966 година се решава неговото построяване, за да се подобри и увеличи снабдяването на София с прясно и качествено птиче месо и яйца. През 1967 година той е открит.

Годишният капацитет на завода е 5 млн. пилета, 7 млн. тона птиче месо и 10 млн. яйца, т. е. продукция за над 20 млн. лева.

Работата в Птицекомбината е разделена на няколко отрасли: селскостопанско производство, промишлен отрасъл, стопански отрасъл, битово обслужване.

В селскостопанското производство има два филиала: „Бройлери“ (с пет бройлерни цеха и една люпилня за бройлери) и „Развъден“ (с пет участъка — подрастващи, родители-носачки, прародители, люпилня за родители и прародители, лаборатория). В промишления отрасъл са кланицата и хладилникът. Стопанският обхваща автотранспорта, жп транспорта, тракторния парк, отоплителните централи, ремонтната работилница, помпената станция. В отрасъл битово обслужване са включени жилищните блокове, работническият стол, складовете за различни стоки и материали.

В Птицекомбината работят 750—800 души.

Почти едновременно с него и непосредствено до него е открит Завод за белтъчно-биоконцентратни смески (фуражен завод). Задачата му е да задоволява нуждите на Птицекомбината от фуражни смески, както и нуждите на някои кооперативни и държавни стопанства в Софийски и Михайловградски окръг. Капацитетът на завода е 300 тона на 24 часа. Суровините за производството се доставят от цялата страна, главно от ДО „Зърнени храни“ и някои ТКЗС и ДЗС. Готовата продукция се пласира на вътрешния пазар. Общият брой на работниците възлиза на 300 души, които се набират от Костинброд и околните села Градец, Драговищица и др. Освен месечното възнаграждение те по-

¹ Данните са взети от Концепция на заводите за 1970—2000 г.

лучават там и фураж за нуждите на личното си стопанство.

Съвсем близо до Птицекомбината и Фуражния завод е разположен Научноизследователският институт по животновъдство. Той работи за създаването на високопродуктивни крави, овце, кози, свине и др. за нуждите на селското ни стопанство. Както вече споменахме, от януари 1974 година ДЗС „Асен Итов“ — Костинброд, с всичките си филиали, е обявено за опитна база на Института.

Тук трябва да се добави изграждането на още един научен институт с национално значение, който съществено е пряко свързан с местното производство. През 1973 година на територията на Костинброд, в местността Бабина глава, се издигат един след друг корпусите на новата единствена в страната ни Национална контролно-изпитателна станция по птицевъдство.

ТЪРГОВИЯ И УСЛУГИ

След народната победа през 1944 година търговията в Костинброд навлиза в съвършено нов етап. Частният сектор постепенно запада. Бакалите затварят един след друг своите дюкяни и преминават на друга работа, а някои предлагат на селкоопа да изкупи стоките им. В един къс период частните магазини са ликвидирани и търговията изцяло минава в ръцете на селкооп „Напредък“.

Благодарение на умелото ръководство и широката подкрепа на Окръжния и Централния кооперативен съюз селкоопът съумява бързо да реши редица въпроси. Нарасналите нужди на населението налагат от само себе си разширение на дейностите. Открит е отдел за изкупуване на държавни доставки за зърнени храни. Построяват се магазини, складове, в които се съхраняват изкупуваните от селяните селскостопански продукти.

В изпълнение Решенията на Деветия и Десетия конгрес на партията за задоволяване потребностите на населението както в селото, така и на Ломско шосе и на гарата се откриват нови магазини. Още през 1963—1965 година селкоопът си изгражда собствен дом. Там сега

се помещава образецов магазин за хранителни стоки, до него широка и приветлива сладкарница, а на горния етаж — обширен текстилен магазин.

В махала Белица е изграден хлебокомбинат с капацитет 12 000—15 600 хляба на денонощие. Снабден с най-нови и модерни машини, с широки и удобни складове, той задоволява нуждите от хляб на Костинброд — гарата, квартал „Обединение“, селата Голяновци, Драговищица, Градец и Царичина.

Впрочем след 1944 година кооперация „Напредък“ се обединява с кооперациите от Драговищица, Житен и БЗКБ. През 1967 година селкооп „Напредък“ се обединява с производителната кооперация „Г. Димитров“ на гара Костинброд и продължава да работи по-нататък под това име.

Днес цялата тукашна търговия е в ръцете на нарконт „Г. Димитров“, задоволяваща нуждите на населението от Костинбродската селищна система, която обхваща и селата Голяновци, Драговищица, Градец, Царичина, Дръмша, Дреново, Чибавци, Петърч, Опицвет, Безден, Богьовци и Понор.¹

Промените, настъпили след 9 септември 1944 година засягат и занаятчийството. Продукцията от обще-

¹ В турско време селата Костинброд, Житен, Драговищица и Батковци са били една община, с център с. Голяновци. Непосредствено след Освобождението Костинброд преминава към Шияковската община, в състава на която влизат и селата Градец, Маслово и Шияковци. В продължение на три мандата тази община се ръководи от кметовете Лозе Гьорев, Георги Ив. Илчин и Васил Додов, все от Костинброд. През 1910 година Костинброд се обособява като самостоятелна община с кмет Васил Додов. На следващите избори го сменява Стефчо Лазаров, стамболовист, който управлява до 1916 година. След него е избран Иван Гогов, който ръководи общината до края на Първата световна война. При новото административно деление през 1934 година Костинброд става седалище на централна община, в която влизат селата Голяновци, Драговищица, Батковци, Градец, Шияковци и Маслово. За кмет е назначен юристът Георги Грънчаров. През 1937 година селата Шияковци и Маслово се отделят в самостоятелна община, която просъществува до 9 септември 1944 година, когато двете села отново са върнати към Костинброд. Новообразуваната община се нарича Костинброд—Шияковска. През 1974 година Костинброд, Маслово и Шияковци образуват град Костинброд. В края на 70-те години Костинброд става център на сегашната селищна система.

ствения сектор става значително по-евтина и качествена и населението я предпочита. А подобренията условия за работа, по-доброто заплащане, нормираният работен ден, правото на платен годишен отпуск и др. привличат все повече работниците в него.

Изправени пред опасността да останат без работници и работа, двамата майстори Лозан Станчов и Младен Захариев през 1950 година приемат предложението на потребителната кооперация „Напредък“ да образуват общарски отдел към нея. Работилницата е настанена в широко и светло помещение, инвентарът е изцяло подменен. Качеството се подобрява, производителността се увеличава, цените на новите обувки и дребните поправки поевтиняват. Голяма част от населението вече не прибягва за общарски услуги и ползвателка на нови обувки до София, а търси кооперативната общарница. Лозан Станчов ръководи работилницата до 1957 година, когато тя преминава към ТПК „Победа“ с целия си инвентар и персонал. Този нов общарски цех съществува и до днес и извършва всеотдаен общарски услуги за населението в общината.

През 1957 година се открива и дърводелски цех към ТПК „Победа“¹, а през 1958 година шивашката работилница на Ал. Йорданов и Райко Динков също преминава към ТПК, като с това фактически се създава шивашки цех. Само след три-четири години цехът се разделя на дамски и мъжки, а се налага и откриването на филиал на гарата.

ТПК „Победа“ отваря и няколко други цеха: шло-серски, стругарски, тъкачески. По-късно започват да работят и бръснаро-фризьорски салон, цех за химическо чистене, парно боядисване и пр., които улесняват много населението.

2. ПРОСВЕТА И КУЛТУРА

След Девети септември 1944 година настъпва широка демократизация на образованието. Двете училищни сгради в Костинброд стават отново недостатъчни.

¹ Основатели на ТПК „Победа“ са Георги Желявски, нейният пръв председател, и Димитър Г. Папаланов.

Както е известно, селището се разраства, голяма част от хората престават да пътуват в София, а и жаждата за просвета става все по-голяма.

Към края на 1944 година броят на децата нараства толкова много, че класните стаи в началното училище се оказват недостатъчни, макар че в тях се учи на две смени. Това налага да се открие една паралелка от I клас на гара Костинброд. Учениците са настанени в една барака, предназначена за почивка и ношуване на работници от завода на Чиров. Обучават ги учителите от началния курс в Костинброд, като се редуват по седмици. През втората половина на годината Вунка Николова доброволно приема да учи децата сама. На следващата година (20 януари 1945 г.) се открива втора паралелка с учител Зорка А. Динева, учителствувала преди това в Градец. По-късно се откриват и III и IV клас, като обучението се води слято.

Така се слага началото на новото начално училище на гара Костинброд, което на 1 ноември 1945 година със заповед на училищната инспекция се отделя като самостоятелно под името „Петър Берон“, с главен учител Вунка Н. Георгиева. Сега вече са назначени още двама нови учители — Матю и Мара Шивачеви. На следващата година на мястото на Зорка Динева идва Тодор Георгиев. В скоро време бараките, по принцип неудобни и тесни, стават съвсем недостатъчни. Благодарение на усилията на обществеността и на Матю Шивачев се започва строежът на училище, което е завършено две години преди срока. През 1959 година то отваря вратите си и прибира учениците от четирите класа на квартал „Гарата“.

Разширявайки своята дейност, ДХЗ „Г. Димитров“ привлича множество работници от околните села, които се заселват със семействата си край завода. В резултат на това броят на децата бързо расте и още на следващата година новопостроената сграда отеснява. Налага се пристрояването на още 12 класни стаи, гимнастически салон, работилница, стол за учениците и пр. Броят на паралелките нараства на повече от 20 и училището става средно политехническо с курс на обучение от I до XI клас.

В непосредствена близост до него през 1975 година е построена голяма сграда на селскостопанския тех-

никум „Титко Черноколев“, в който момичета и момчета от района на общината и от окръга се подготвят за бъдещи ръководители и работници в селското стопанство. Така Костинброд — независимо от близостта си до София — има вече две средни училища.

В подем е и читалищната дейност.

След народната победа през 1944 година читалище „Кирил и Методий“ става истински център за просвета и култура.

Книжният му фонд за няколко години се увеличава десет пъти. Получават се много вестници и списания, художествена и научна литература. В последните години читалището разполага с 18 000 тома най-разнообразна литература. Само детските книги надхвърлят 6000 тома. Увеличава се и броят на читателите. За първи път е назначен щатен библиотекар — Надка Златанова, завършила библиотекарство.

От 1945 година председател на читалището е Димитър Дубийнски, който след четири години отстъпва мястото на петия поред председател — Младен П. Костов.

Читалището преминава към нови форми на работа, съобразени с духа и времето. Образуват се театрален и танцов колектив, битов оркестър, естрадно-певчески състав, вокална група, мандолинен оркестър. Откриват се школа за акордеон, школа за изучаване на немски, френски и английски език. За ръководители на колективите и школите идват специалисти от София. Много от съставите вземат участие в местни, околийски, окръжни и републикански фестивали, прегледи и надпявания, в които получават награди, а гайдарът Тончо Георгиев става носител на златен медал от надпяването в Копривщица.

През 1970 година костинбродското читалище „Кирил и Методий“ празнува тържествено 50-годишния си юбилей. То е награждено с орден „Кирил и Методий“ I степен.

Към края на 1971 година в кв. Гарата се основава читалище „Иван Вазов“. За кратък период то успява да развие широка културна дейност и да заеме важно място в културния живот на града.

През пролетта на 1945 година читалище „Зора“ в Маслово започва съвместно с кооперацията строителството на своя сграда. В изграждането ѝ вземат участие почти всички жители на селото. Работят ентусиазирано и строежът е завършен в кратък срок.

Днес този читалищен дом краси площада на квартала. Културният живот в него привлича тук млади и стари.

VI. ПРИЛОЖЕНИЯ

ПРИЛОЖЕНИЕ I

Кратки биографични данни за Стефан К. Стойков, Асен Итов и Тодор Снасов, загинали в борбата против фашизма и капитализма

СТЕФАН К. СТОЙКОВ

Стефан Костадинов Стойков, кандидат-подофицер от 6-ти пехотен полк, е внук на члена на тайния революционен комитет в Костинброд от 1871 година дядо Стойко Тонев. Роден е на 20 април 1921 година в бедно селско стопанство. Още малко момче той трябва да работи като ратай у по-заможните селяни. По-късно постъпва на работа в заводите на Чилов. Там разбира, че и работниците са жестоко експлоатирани, осъзнава, че само с организирана борба нещата могат да се променят. Дружи с прогресивни младежи и през 1937 година става член на ремсовата организация в Костинброд. Там под влиянието на Асен Итов дооформя комунистическия си мироглед.

През 1941 година Стефан Стойков постъпва в казармата, където влиза в редовете на военната ремсова организация. На него и другарите му възлагат да изнасят от казармата оръжие за партизанското движение.

Стефан Стойков се справя отлично със задачата, но организацията е разкрита и той е заловен. Подложен на жестоки изпитания — разпити, побой, мъчения — Стефан остава верен на ремсистката си клетва и твърдо мълчи.

На плаца в казармата е строен целият полк. Войниците трябва да присъствуват на разжалването на провинилите се — за поука и назидание. В словото си полк. Алексиев ги нарича предатели на отечеството, оръдия на Москва, престъпници, но никой от тях не

трепва. Когато посяга да отреже с ножицата пагоните им, Стефан извиква: „убийци!“, сам откъсва пагоните си и ги хвърля в краката му.

Слагат му белезници и го откарват в затвора. Повикват роднините му на очна ставка. Стефан отново мълчи, въпреки че е почти в безсъзнание от побоите. Мълчи до края — не признава нищо, не издава никого.

Осъден е с много свои другари по делото на генерал Владимир Заимов. С тях посреща смъртта на 4 май 1942 година на Софийското военно стрелбище.

АСЕН ИТОВ

Асен Итов Веселинов е роден на 23 януари 1912 година в Костинброд, също в бедно семейство. Бащата и братята му слугуват у по-заможни селяни.

Асен завършва прогимназия, но поради немотията не може да продължи образованието си, а става кравар на селските чорбаджии. Когато поотраства, постъпва на работа като пощальон във водния синдикат „Блато“, а след това е машинописец на синдиката.

През 1929 година става член на РМС. Участва активно в дейността на организацията — печата позиви, организира събрания, участва в акции. Голяма роля за идейното му израстване изиграва комунистът Кувманов, инженер в синдиката. Асен Итов е не само идейно убеден и смел революционер, той е и обаятелен човек. Младежите го уважават, обичат го и му вярват.

Подгонен от полицията, Итов остава да живее в град Свети Врач (дн. Сандански). Свързва се с партийната организация и скоро, доказал с делата си, че е достоен за това, е предложен и избран за член на околийския комитет на БРП. Организира бойна група в помощ на партизаните. Но тя е разкрита, а Асен Итов е арестуван, измъчван жестоко и осъден на три години затвор.

Изпращат го на работа в мините, ала той успява да избяга, организирайки бягството и на други трина-

десет политзатворници. Всички те се присъединяват към горноджумайския партизански отряд „Никола Парапунов“.

Щабът на отряда възлага на Асен Итов отговорна политическа работа в района. На 4 декември 1943 година, вече политкомисар на група от 26 партизани, той преминава Струма и се отправя към Горноджумайската околия. Зимата е люта, земята е покрита с дебел сняг. Партизаните са предадени. Улеснена от следите им по снега, полицията започва преследване. Обкръжават ги в с. Лисия, Благоевградско. В сражението загиват двадесет и трима от партизаните. Тримата останали живи, между които и Асен Итов, продължават боя. Накрая той остава сам. Макар и тежко ранен, успява да се измъкне от обръча и няколко дни се укрива в съседни села. Докато на края, загубил много кръв, гладен, изтощен, полумъртъв, той е заловен от полицията.

Измъчват го жестоко — натрошават краката му, изваждат зъбите му, изрязват кожата на гърба му, но Асен Итов мълчи, не издава нищо. След почти четири месеца мъчения фашистите го убиват. Датата е трети март 1944 година. Само шест месеца остават до победата, но Асен Итов не я дочаква, изгаря в борбата.

ТОДОР СПАСОВ

Костинбродчанинът Тодор Спасов Костадинов израства в бедно работническо-селско семейство.¹ Баща му, мелничарски работник, едва успява да прехранва семейството си. Още от малък Тодор започва да помага на баща си в мелницата, усеща горчивината на безрадостното бедняшко детство. Като юноша вече дейността на костинбродската прогресивна младеж му прави силно впечатление. Включва се в младежкото кооперативно движение и в дейността на местното читалище.

Ученик в трета мъжка гимназия в София, Тодор Спасов намира своето място в марксистко-ленинските кръжоци. Още като ученик е приет в РМС. Бързо израства като младежки деятел. Работи сред работническо-селската младеж в Костинброд за издигане авторитета на РМС. Скромнен, трудолюбив, верен и непоколебим

¹ По спомени на Йосиф Миланов Колев.

в идеите си, той спечелва доверието на прогресивните младежи и става един от техните ръководители.

През 1943 година Тодор Спасов е войник в санитарна школа. Там се включва в конспиративната работа — събира облекло, медикаменти, оръжие и др. за нуждите на партизанските отряди. Но организацията е разкрита и Тодор е арестуван. Инквизициите са жестоки, нечовешки. Тодор мълчи, не дава показания и предотвратява по-нататъшни разкрития и провали. Осъден е на пет години затвор.

На 9 септември 1944 година Тодор Спасов е освободен от затвора. Дошла е свободата, извоювана с толкова жертви. Тодор е недоволен от себе си, защото смята, че не е взел достатъчно участие в борбата за победата. Отказва да се включи в акциите за укрепване на местната власт, а заминава за фронта, за да даде своя принос за окончателното разгромяване на немския фашизъм. В сраженията проявява смелост и решителност.

Раняват го в боевете за Страцин. Откаран е в болницата, но на 23 октомври 1944 година умира от раните си. По-късно е погребан с почести в родното си село.

Във войната за разгромяване на немския фашизъм загиват и костинбродчаните *Павел Николов* и *Илия Василев*.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Дейни участници в антифашистката борба в Костинбродския район

1. Комунисти
- а) От Костинброд:
Александър Гогов Здравков, Александър Петров Еленджийски, Богдан Илиев Почов, Борис Лозанов, Величко Колев Пижов, Величко Нотев Здравков, Владо Нацев Величков, Георги Лозев Гьорев, Георги Спасов Михов, Григор Пенчев Пажов, Йордан Спасов Шумадийски, Костадин Гогов Дубкин, Лозе Тодоринов Го-

гов, Митрошин Георгиев Иванов, Никола Спасов Михов, Петър Димитров Будин, Стефан Костов Пижов и други.

б) от с. Маслово:

Александър Георгиев Христов, Гергин Станчев Соколев, Григор Кръстанов Станчев, Григор Лозанов Ичов, Гълъб Манов Понорски, Драгомир Кръстанов Станчев, Иван Александров Манолов, Илия Вуков Янков, Крум Димитров Младенов, Лазар Янков Станчев, Лозан Стойков Манов, Петър Динков Соколов и други.

в) от с. Шияковци:

Александър Георгиев Петлов, Владо Генков Стойков, Григор Кръстанов Станчев, Григор Лозанов лязки, Ефтим Тодоринов Ганчев, Иван Янков Коцев, Младен Аначков Юсин, Никола Тодоров Ганчев, Павел Кръстев Соколов, Петър Етов Дънков, Стоян Динев Ранчин, Тодор Станчев Модрин, Христо Василев Бръмбаров и др.

2. Земеделци

а) от Костинброд:

Еврис Коцев Иванов, Владо Иков Пинков, Георги Стефчев Лазаров, Гълъб Станчов Здравков, Кръстан Цветанов Донков, Лозан Станчов Здравков, Мито Колев Гарин, Миле Цветанов Донков, Младен Тодоров Аначков, Петър Радунов, Христо Коцев Иванов, Цветан Колев Пажов, Цветко Мишев Пижов и други.

б) от с. Маслово:

Атанас Киров Коцев (дядо Мало), Георги Гълъбов Стоянов, Георги Христов, Григор Стоичков, Доцо Марков, Иван Стоичков, Йордан Богданов, Йордан Николов, Иван А. Андреев, Кръстан Тричков, Милош Ранков, Младен Вуков, Никола Малъов, Павел Лозанов, Петър Вуков, Славе Янков, Тако Ст. Драговски и други.

в) от с. Шияковци:

Васил Спасов, Димитър Нинов Георгиев, Георги Лозанов Колев, Йото Нинов Георгиев, Никола Василев, Никола Денков, Петър Кръстанов Колев, Рашко Георгиев Петлов, Ставри Марков Груев, Стоян Йотов Ганчев, Трайко Велев и други.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ОБЩИ СВЕДЕНИЯ

1. Местоположение, климат, землище	7
2. Градоустройство, архитектура	14
3. Заселване и име. Население	19

II. ПО СЛЕДИТЕ НА ИСТОРИЯТА

III. БИТ, НРАВИ И ОБИЧАИ	28
--------------------------	----

1. Жилище	46
2. Облекло	47
3. Обичаи, вярвания, нрави	51

IV. КОСТИНБРОД ПРЕЗ ЕПОХАТА НА КАПИТАЛИЗМА

1. Икономика	65
Селско стопанство	65
Занаятчийство и промишленост	75
Търговия	88
2. Обществено-политически живот	91
Политически партии и борби до 1923 година	91
Септемврийското въстание	96
Борбите на партията и РМС 1923—1944	101
3. Просвета и култура	119

V. КОСТИНБРОД В ГОДИНИТЕ НА СОЦИАЛИЗМА

1. Икономика	129
Селско стопанство	129
Промишленост	136
Търговия и услуги	140
2. Просвета и култура	142

VI. ПРИЛОЖЕНИЯ

1. Кратки биографични данни за Стефан К. Стойков, Асен Итов и Тодор Спасов, загинали в борбата против фашизма и капитализма	146
2. Дейни участници в антифашистката борба в Костинбродския район	149

БОРИСЛАВ ТОДОРОВ
КОСТИНБРОД

Първо издание

Рецензенти ст. н. с. Владимир Мигев
ст. н. с. Елена Стателова
Литературна обработка Виолета Боянова
Редактор Невена Ангелова
Художник Донка Димитрова
Художествен редактор Пенчо Мутафчиев
Технически редактор Румяна Браянова
Коректор Повка Стефанова

Дадена за набор м. август 1983 г.
Подписана за печат м. октомври 1983 г.
Излязла от печат м. октомври 1983 г.
Печатни коли 9,50+1 к. приложение

Издателски коли 9,66

УИК 8,81

Формат 84/108/32

Тираж 5100

9531422211

КОД 27 0630-79-83

Поръчка 4811

Цена 0,81 лв.

Издателство на Отечествения фронт
ДП „Димитър Благоев“